

911/2
B

F

DE LEGENDE VAN
DEN
LOETOENG KASAROENG

— « —
Een gewijde sage uit Tji-rëbon.

DOOR
C. M. PLEYTE.

— — —
VERHANDELINGEN VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN
KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL LVIII.

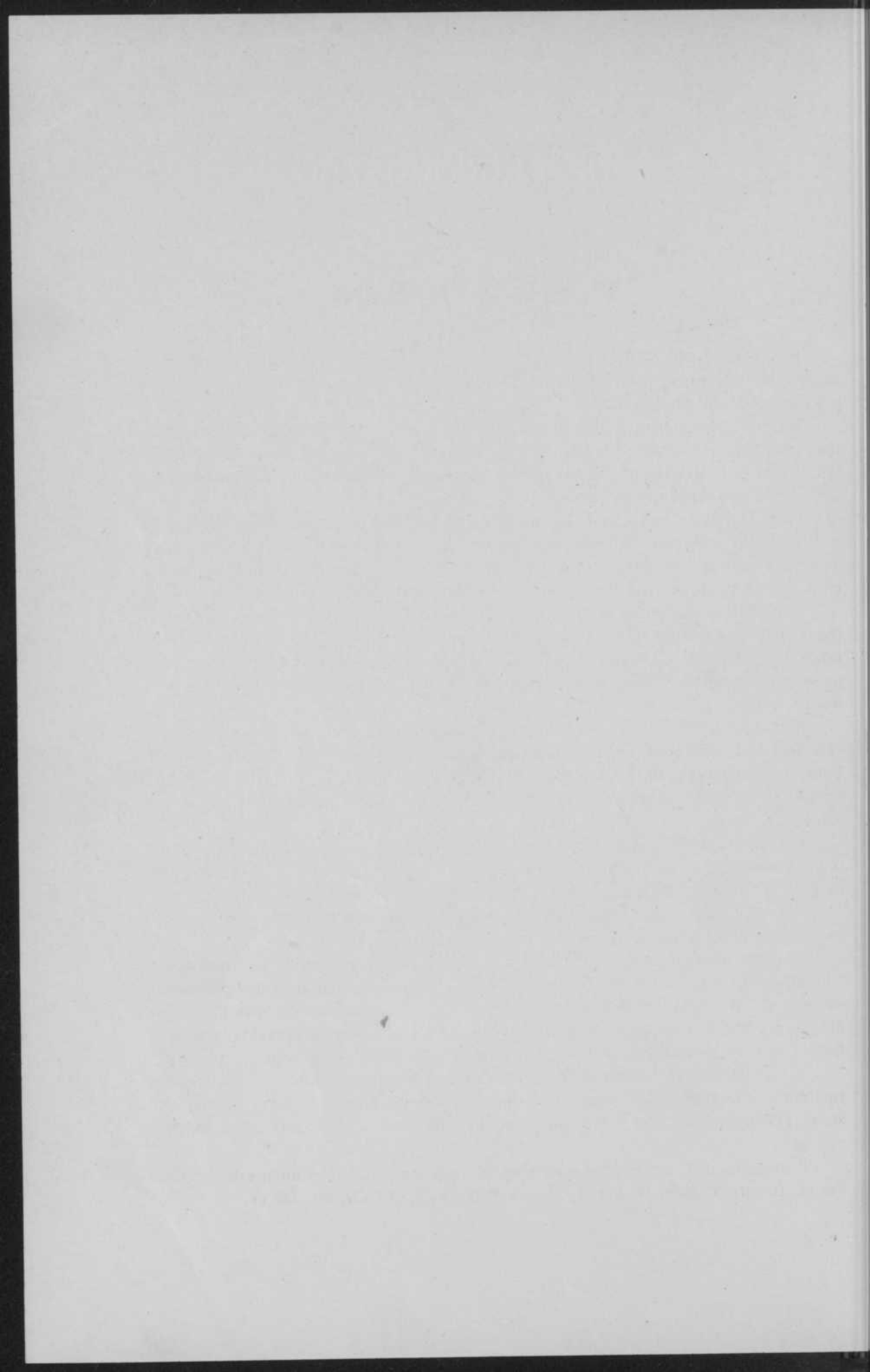
DERDE STUK.

BATAVIA,
ALBRECHT & Co.,

'S HAGE,
MARTINUS NYHOFF,

1910.

VOORWOORD.

Een verouderde mythe, verhalend van het verbond tusschen den hemel en de aarde, den oorsprong van alle vruchtbaarheid, ziedaar in enkele woorden den tekst gekenschetst, die straks volgt.

De zoon van den god des hemels (Çiwa) daalt af tot de aarde en huwt, nadat hem en zijn toekomstige gade door de gemalin van den Lichtende, al wat den landbouw betreft geleerd is, een aardsche maagd, een koningskind, uitsprekelijk schoon en van onbezweken trouw.

Hard is beider leerschool; de hemeling wordt gedoemd gedurende den leertijd zich met een apenhuid te bekleeden, terwijl zijn aanstaande gade in ballingschap gezonden wordt om gezamenlijk met hem den proeftijd door te brengen, maar eindelijk daagt de stonde der verlossing en worden zij een gelukkig paar.

Verschoten, en herhaaldelijk hersteld met inzetsels van heterogene kleuren, is thans het gewaad, waarin de sage bleef voortleven; nochtans laat zich door de rafels de afspiegeling van hetgeen zij eenmaal was zeer wel onderkennen, met name een landbouwepos, ontstaan lang vóór dat het Hindoeïsme zijn weg herwaarts vond.

Met de lotgevallen van Soelandjana, die de *wawatjan Soelandjana* bezingt, mede een lied uit het grijs verleden, dat den sawahbouw behandelt, vormen die van Loetoeng kasaroeng de bij uitstek gewijde *tjarita's*, tot welke de man in het gebergte slechts met schroom nadert en waarvan hij alleen fluisterend durft te gewagen.

Hij heeft echter die kostbare erfenis zijner vaders bewaard, trots de godsdienststormen, die over hem zijn heengegaan, als een dierbaar kleinood, dat hem nog immer in benarde uren bijstand en verlichting van vrees verschaft.

„*Roeat*” heet de plechtigheid waartoe hij alsdan zijn toevlucht neemt, daarover evenwel zoo aanstonds nader.

Omtrent den juisten ouderdom der beide zooeven genoemde overleveringen valt niets met zekerheid te zeggen, wel echter staat vast, dat de *tjarita Loetoeng kasaroeng* een belangrijk hooger leeftijd moet hebben dan de *wawatjan Soelandjana*, omdat de eerste nog slechts van den *hoema*-bouw spreekt, terwijl de laatste aan de werkzaamheden tot de rijstteelt op *sawah's* is gewijd.

Wijlen Brandes⁽¹⁾ heeft destijds overtuigend aangetoond, dat al wat met den rijstbouw verband houdt, lang vóór dat de Hindoe's zich op Java vestigden, tot stand gekomen was, zoo dus hebben wij het ontstaan onzer legenden in het tijd-

(¹) Brandes, J. L. A. Een jayapattra of acte van een rechterlijke uitspraak van Çaka 849 (A. D. 927), Tijdschr. v. Ind. T., L- en Volkenk., dl. XXXII, blz. 127 vv.

VOORWOORD.

perk, dat daaraan vooraf is gegaan te zoeken, een feit, dat deze des te merkwaardiger doet zijn.

Van dit alles weet de naneef niets. Implicite heeft hij aanvaard, dat alle hem naar hun ware wezen onbekend geworden, hoogere machten en Indische goden, die in de overleveringen een rol spelen, middellijk scheppingen Allah's zijn; met naar de kennis van hun oorspronkelijke eigenschappen te trachten, breekt hij zich het hoofd niet.

Dit is vergeeflijk, want wilde hij zulks, dan zouden hem de middelen om tot die kennis te geraken ontbreken.

Zoo is het heden, zoo was het voorheen en het bewijs daarvan bleef toevallig behouden.

In de *Tjarita Parahyangan* namelijk, de eenige Oudsoendasche kroniek, die zoover bekend aan vernietiging is ontsnapt, en geschreven werd na de verovering van Galoeh door den Islâm, doch vóór den val van Padjadjaran ± A. D. 1570, wordt van de *wawatjan Soelandjana* gewag gemaakt en de vervaardiging daarvan toegeschreven aan Sri badoega maharadja di radja, ratoe hadji di Pakwan Padjadjaran. Deze koning is niemand minder dan de grondvoester van Pakoean, zooals door den beschreven steen te Buitenzorg, den bekenden Batoe toelis, onomstootelijk wordt vastgesteld.

De betreffende opgaaf in de *Tjarita Parahyangan* luidt:

..... „*Sanghjang Aloe wesi, noe njaeuran sanghjang Rantja maja, bidjil. „Naha; Sanghjang Rantja maja ngaran ta Sang Oedoebasoe, Sang Poeloenganna, Sang Soeroegana; ratoe hjang banaspati Sang Soesoek toenggal. Injana noe njeunna palaka sriman (?) sriwatjanna sri badoega maharadja di radja, Ratoe Hadji di Pakwan Padjadjaran*”⁽¹⁾.....

.....*Sanghjang Aloe wesi* (IJzeren rijststamper), die 't heilige moeras maja aan 't dempen was, kwam te voorschijn. (Zij zeiden) „Wel, heilige van 't moeras maja onze namen zijn Sang Oedoebasoe, Sang Poeloenganna, Sang Soeroegana; de vorst—god der boschgeesten is Sang Soesoek toenggal. Inderdaad die maakte de sriman? des aanplants, het eerwaarde gedicht, is Sri badoega maharadja di radja, koning vorst te Pakwan Padjadjaran”.....

Toetst men dit citaat aan den huidige vorm der *Soelandjana*-lezingen, dan vinden wij daarin terug Oedoe basoe als Boedoeg basoe, Poeloenganna—d. i. de aangenome—als Sapi Goemerang en Soeroegana als *Soelandjana*.⁽²⁾

Van Loetoeng kasaroeng wordt in voormeld geschrift niet gerept, evenmin als in de andere oude geschriften, die ter zake door mij konden worden geraadpleegd.⁽³⁾

⁽¹⁾ Lontar No. 30; de aanhef ontbreekt.

⁽²⁾ Pleyte, C. M., *Wawatjan Soelandjana*. — Idem, *Soendasche Schetsen*, blz. 7 vv.

⁽³⁾ Een eenigermate met deze sage overeenstemmende legende is echter de door 7. Knebel bekend gemaakte Kamandakaroman voorkomende in de *Babad Pasir*, Verh. Bat. Gen. dl. 51, blz. 1 vv. Onder den Soedaschen tekst zijn de overeenkomstige voorvallen nader aangegeven. Verder speelt 'n Loetoeng kasaroeng een rol in de *Babad Tji-rebon*, in de *Babad Tanah Djawi*, ed. Meinsma 1874 blz. 14—15 en in de *Adji Saka*, ed. Gericke en Roorda 1857, blz. 216—217.

VOORWOORD.

Dit sluit echter niet uit, dat de Loetoeng kasaroeng- sage ouder moet zijn dan die van Soelandjana; zij is dit zelfs buiten kijf, aangezien de hoemabouw aan den sawahbouw is vooraf gegaan.

Uit den aard der zaak legt de opgaaf in de Tjarita parahyangan weinig gewicht in den schaal omtrent den waren opsteller der *wawatjan Soelandjana*, daar het in den geest van den tijd lag, bij de verheerlijking van een vorst, al wat maar eenigszins roemruchtig was, zelfs al had het lang vóór zijn bewindsaanvaarding plaats gevonden, aan hem toe te schrijven.

Wel bewijst zij echter, dat het gedicht in de 16de eeuw zeer populair moet geweest zijn, daar de onbekende kroniekschrijver anders niet met de bloote opgaaf van enkele daarin voorkomende namen in zijn Tjarita Parahyangan had kunnen volstaan.

Beide legenden, inzonderheid die van Loetoeng kasaroeng, worden nog altijd gebezigd als de heilige teksten, die bij het zooeven terloops genoemde *roeat* ten gehoor worden gebracht.

Onder den naam *roeat* verstaat men een wijdingsplechtigheid, die nog immer vervuld wordt om te pogen alle leed en rampen, welke den sterveling van hooger hand zouden kunnen treffen, bijtijds te voorkomen. Dies is het, dat men niet alleen zich zelf en zijn gezin, doch ook huis en hof, vee- en gevogelte, mitsgaders het gewas aan dit ceremoniëel onderwerpt.

Dezelfde benaming wordt toegepast op het zuiveringsfeest, dat men viert, bij gebleken ontstemming der geesten, die geacht worden op 's menschen wel en wee invloed uit te oefenen. Alsdan beoogt men die lotsbeschikkers te verzoenen en tevens te verbidden zich niet weder ten ongunste van den mensch te openbaren.

Op tweeërlei wijzen vermeent men dit doel te kunnen bereiken namelijk door tusschenkomst van den schimmenvertoonster *dalang*, of door die van den *toekang pantoen*.

De eerste methode is specifiek Javaansch, doch kreeg geleidelijk in de Pa-soendan al meer en meer burgerrecht, de laatste is zuiver Soendasch.

Op hoedanige manier eerstgenoemde handeling, bekend als *roeatan dalang*, plaats heeft, mag voldoende beschreven geacht worden. Uitvoering werd zij voor het eerst door Hazeu besproken voor de Javalanden, terwijl door mijzelf dit thema later voor Banten werd uitgewerkt. ⁽¹⁾

In voornoemde beschrijvingen speelt de opvoering der *kidoeng sangkala* de hoofdrol, dewijl daarin het leed, gepersonifieerd in Batara Kala, door Batara Goeroe, die hem onwillekeurig verwekte, bezworen wordt en dus van verdere kwellingen aflaat.

De leider van het geheele bedrijf is metterdaad de *dalang*, die alsdan als incarnatie van den voormaligen oppergod geldt.

Bij het *roeatan pantoen* fungeert in stede van den *dalang* met zijn *wajang's*,

⁽¹⁾ Hazeu, G. A. J. Ngruwat, Album Kern blz. 325 — 332. — P. (leyte) C. M. Kadana-kadini, Locomotief 1906, 18 en 26 Jan, 1e blad — Pleyte, C. M.; Roeatan imah, Bataviasch Nieuwsblad, 1908, 12. XII 4de blad. — Mas Tjitrotaroeno, Roeat Ibidem, 1910, 12. II. 5de blad. — Pleyte, C. M., Roeatan pantoen Ibidem 1910, 19 Feb. en verdere Zaterdagedities.

VOORWOORD.

de inlandsche bard en zijn *katjapi*, doch de opvatting aangaande zijn bezweringsvermogen berust op denzelfden grondslag.

Het kenmerkend verschil in de voltrekking der beide genoemde plechtigheden ligt dus daarin, dat de *dalang* met zijn aanschouwelijke voorstelling der gebeurtenissen middels poppen ook het oog boeit, terwijl de *toekang pantoen* alleen het geheugen door zijn reciet te hulp komt.

Uitteraard is eerstgenoemde voorstelling veel aantrekkelijker en vrij wat gemakkelijker te volgen dan de laatste, aangezien men hierbij uitsluitend op het gehoor moet afgaan.

Overigens zijn de offers, die opgedragen worden, alle zevenvoudig, de doop in den ochtend enz. bij beide *roeatan's* hetzelfde en ook de *toekang pantoen*, evenzoogood als de *dalang*, besluit de ceremonie met de voordracht van de *kidoeng nabi*.

Daarmede stellen zij het geheel — hoezeer een overblijfsel uit den heidentijd — onder voogdijschap van den Islâm en daardoor worden alle schroom en overbehoedzaamheid voor het plegen van ongodsdienstige handelingen ontzenuwd.

Zelfs de hoogere geestelijkheid ziet er dan ook geen bezwaar in, het *ngaroeat* bij te wonen.

Het zal begrijpelijk zijn, dat niet iedere *dalang*, noch iedere *toekang pantoen* als leider van de plechtigheid kan optreden.

Slechts zij, die de kennis van de geijkte teksten bezitten, komen daartoe in aanmerking en het overige is een zaak van vertrouwen.

Van daar dan ook, dat het aantal *dalang's* en *toekang's pantoen*, die tot het gewichtig ambt van *toekang roeatan* tevens toegelaten zijn, niet groot is en dat zij een bijzondere plaats innemen.

Zoo hoorde ik een *dalang* tijdens het vervullen van een *roeatan* verkondigen, dat een *dalang roeatan* meer waard is dan veertig *santri's*, een stelling waarmede het gehoor volledig instemde.

Waar alles, wat het eigenlijke *ngaroeat* aangaat, op meerendeels verouderde begrippen berust, kost het dikwijls heel wat moeite om achter de juiste beteekenis der nog alleen bij overlevering gebezigde uitdrukkingen te komen.

Bij den tekstverhaler zoekt men inlichtingen te vergeefs, om dat hij er liever niet over spreekt en is hij tot het geven daarvan een enkele maal te bewegen, al gauw blijken geeft van hetgeen buiten de taal van het heden ligt, dikwijls niet meer te verstaan. ⁽¹⁾

⁽¹⁾ Een sterk bewijs hiervoor is het kwistig gebruik van het epitheton ornans *seda* dat herhaaldelijk achter den naam van roemruchtige of eerwaardige personen gevoegd voorkomt. In den tekst hierachter zullen wij o. a. kennis maken met de *boedjangga seda*, terwijl de held van het verhaal, na koning geworden te zijn, o. m. den titel aanneemt van Ratoe Patandjala *seda*.

Vraagt men naar de vertolking van dit *seda*, dan krijgt men onveranderlijk ten antwoord „overleden”, hoezeer die overzetting in deze gevallen, aangezien de personen nog leven, geen zin heeft.

Metterdaad heeft *seda* in dit verband met dood zijn dan ook niets uit te staan, wel daarentegen is het een verbastering van het sanskritsche *siddha*, volmaakt, getuige het in één adem noemen van: *boedjangga seda*, *boedjangga sakti* = *boedjangga sid-tha*, *boedjangga çakti* in welke beeld *siddha* en *çakti* synoniem zijn.

Seda, als k. l. woord voor dood is echter ook van het Skr. *siddha* verbasterd, dat op zichzelf wel de beteekenis „gelukzalig”, ongeveer = marboem kan hebben.

VOORWOORD.

Ook bij het geschoolde en meer ontwikkelde gedeelte der bevolking, enkele oudere hoofden uitgezonderd, die hun wetenschap met zich in het graf zullen nemen, is nader onderzoek vruchteloos, omdat het opgekomen geslacht opgevoed is en het toekomstige opgevoed wordt in de beschouwing, dat al wat uit den ouden tijd stamt bijgeloof en derhalve *teu oemoem* is.

En thans de legende.

Het verhaal voert terug tot den tijd, dat de goden nog op deze middenwereld heetten te wandelen; zoo kon het geschieden, dat de zoon van Goeroe Hjang toenggal, genaamd Goeroe Minda Kahjangan een aardsche prinses huwde.⁽¹⁾

Tegen de mogelijkheid van zulk een echtverbindtenis kon geen bezwaar bestaan, omdat genoemde prinses zelf als van goddelijken bloede beschouwd wordt.

Haar vader namelijk, niet met name genoemd, doch slechts aangeduid als Mas Praboe Tapa ageung, de groote vorstelijke askeet, was als telg van Batara Maharadja Traroes bawa, een god, doch wijl hij zich als boeteling van de wereld afgezonderd had, blijft hij nagenoeg buiten den loop der gebeurtenissen.

Heden ten dage stelt men hem gewoonlijk gelijk met Tjioeng Wanara, hetgeen evenwel niet juist kan zijn, aangezien laatstgenoemde volgens de overlevering wel zonen gewon, terwijl van den hier ingevoerden koning uitdrukkelijk gezegd wordt, dat zijn kinderen slechts dochters waren.

Ook de moeder der maagd, de schoone Niti Soewari, speelt daarin geen rol; alle voorvallen wentelen rond de zes zusters van het meisje, inzonderheid om de oudste zuster en haar, benevens den Loetoeng kasaroeng en zijn hemelsche moeder, als Soenan amboe ingevoerd.

De handeling valt voor in Pasir batang anoe girang, het voormalige rijk van Galoeh, hetwelk omvatte Banjoemas, Zuid-Tji-rebon en de Oost-Preanger.

Mannelijk oir bezat het echtpaar niet, slechts dochters gewan het en wel ten getale van zeven

De zes oudsten dezer droegen onderscheidenlijk de volgende namen:

1. Mas Poerba rarang,
2. Mas Poerba endah,
3. Mas Poerba dewata,
4. Mas Poerba kantjana.
5. Mas Poerba manik,
6. Mas Poerba leuih.

Allen zijn jaloersch op de jongste zuster, de feitelijke stedehoudster; alleen Poerba leuih is haar genegen en komt daardoor, als de jongste zuster den troon ten slotte inneemt, tot aanzien.

De zevende prinses, de jongste dochter, hoe was zij geheeten?

Haar naam is: drie achttallen,

(1) Ten gerieve van den lezer, werd de tekst in vijftig afdeelingen gesplitst, waarvan een inhoudsopgaaf aan het slot daarvan werd gevoegd. Ten behoeve van inlandsche belangstellenden werd hetzelfde in het soendasch gedaan.

VOORWOORD.

twee gelijk van vorm,
 een onherroepelijk vastgesteld.

Dit raadsel, waarop de *toekang pantoen* zijn hoorders reeds eenige malen vergast heeft, wordt thans opgelost en wel in dezer voege :

Njai Emas Poerba sari,
 Poerba sari ajoe wangi,
 Kantjana ajoe dewata,
 Dewata radjoena tapa,
 Tapa Emas tapa radja,
 Radja Mas tapa koesoema,

Hetwelk men om het te kunnen begrijpen, bovendien in omgekeerde volgorde lezen moet.

Alsdan toch krijgt men in de drie laatste achttallen voeten de mededeeling, dat zij *tapa*, boetelinge is, in de beide daarboven staande regels het bericht, dat zij *ajoe*, schoon is en in de eerste strofe de opgaaf van haar naam : Njai Emas Poerba sari, zooals zij ook blijkt te heeten. (¹)

Na een omschrijving van haar kwaliteiten, vangt dan de eigenlijke legende aan.

Poerba rarang aan wie, zooals aan het slot verhaald wordt, Pasir batang slechts *mihape* is, verbant Poerba sari, nog een onmondig kind, na haar met pot-zwartsel te hebben ingewreven, naar den berg Tjoepoe Mandala ajoe om aldaar een leven vol kommer te leiden.

Derwaarts gebracht door Mama Lengser, den haar trouwen hoftrawant, manifesteeren zich een goden-spinnewiel en een hemelsche rijststoomketel.

Op denzelfden tijd heeft in den hemel Goeroe Minda Kahjangan, eerst geboren van Goeroe Hjang toeggal, den jongelingsleeftijd bereikt.

Als hij zijne moeder, Soenan amboe, met begeerige blikken aanziet, verwijst zij hem naar de verbannen Poerba sari op de middenwereld. Zij is harer gelijk en daarom voorbestemd zijn bruid te worden.

Vóór dat zij echter trouwen zullen, moeten de jongelieden een tijd van beproeving doormaken, gedurende welke periode Goeroe Minda Kahjangan, de huid van een *loetoeng*, den zwarten slankaap, *Semmopithecus maurus*, zal moeten aannemen, terwijl hij zijn naam zal moeten veranderen in dien van Gan Loetoeng kasaroeng.

In die gestalte daalt hij dan ook naar de aarde af en vestigt zich, nadat al het gedierte des wouds hem als heer gehuldigd heeft, voorloopig in een *peundeuj-boom*.

Middelerwijl gelast de koning van Pasir batang, Mama Lengser tot den ouden blaasroerschutter te gaan en hem op te dragen een *loetoeng* te vangen. Slaagt hij daarin niet vóór zonsondergang, dan zal hij met zijn geheele gezin worden onthalsd.

Voorbeschikt toch is, dat onze Loetoeng kasaroeng slechts via het armoedig

(¹) Aldus althans meen ik dit woordengegoochel te moeten opvatten ; naar een verklaring van uitandsche zijde trachtte ik tevergeefs.

verblijf van dien Aki panjoempit aan het hof en vervolgens bij Poerba sari zal kunnen komen.

Aki panjoempit gaat boschwaarts, maar geen enkel dier vertoont zich, laat staan de gezochte aap. Met voorbedachten rade heeft Loetoeng kasaroeng alle wild bevolen zich schuil te houden.

Reeds niijt de zon ter kimme en nog heeft de blaasroerschutter niet aan zijn opdracht kunnen voldoen.

Mistroostig daarover besluit hij tot huiswaarts keeren en wel langs den *peun-deujboom* om als *tamba poelang teu nogentjang*, ten einde niet met ledige handen aan te komen, zijn weitasch: „poë dengdek”⁽¹⁾ „nijgenden dag” met de vruchten daarvan te vullen.

Bij dien boom gekomen, ontwaart hij een schaduw; kennelijk die van een *loetoeng*.

Voort laadt hij zijn blaasroer met een kogel ten grootte van een geschildre kokosnoot.

Hij blaast; 't roer springt uit de richting. Driemaal herhaalt zich dit, bij de vierde keer vliegt de kogel in den blaaspijp op en neder. Dies zucht de grijsaard: „*lamoen naradjang, tjaheum dewek meureun pasengsol*: als die me raakt, gaat m'n smoel gewis uit 't lid.”

Verdere pogingen geeft hij dan ook op en met een verwensching roept hij den aap aan.

Deze antwoordt, doch blijft onzichtbaar. Eerst na nog eens toegesproken te zijn, vertoont hij zich en zegt: „Aki panjoempit, staak 't schieten, ik zal u als pleegvader aannemen; ik wensch op de middenwereld thuis te zijn en voor den vorst te verschijnen.”

Stom verwonderd over het feit, dat een *loetoeng* spreken kan, verzoekt Aki panjoempit hem omlaag te komen, waaraan de *loetoeng* weenend gevolg geeft. Uit zijn tranen ontstond een rivier, de huidige Tji-loetoeng; de plaats waar hij zijn hoofd nedervlijde heet heden nog Goenoeng sirah.

De oude wil den *loetoeng* knevelen, doch deze gedooft zulks niet en merkt op, dat zoo hij zijn vrijheid had gewild, hij nooit naar beneden gekomen zou zijn.

Vervolgens gaat de *loetoeng* met Aki panjoempit naar diens woning en onderweg bamachtigt de oude door 's *loetoengs* macht twee herten en een gong — wat met deze laatste geschiedt, meldt de verhaler niet.

Thuis gekomen, doet Aki panjoempit den *loetoeng* op zijn bank zitten. Hij zakt door 't wrakke ding heen, waarop Nini panjoempit naar buiten komt en den oude hierover een verwijt doet. Hij paait haar echter met het bericht, dat hij den gezochten *loetoeng* heeft gevonden en nog wel een die praten kan bovendien, benevens wild voor het avondmaal.

Ook Nini erkent den aap als pleegkind; insgelijks doen beider kleinkinderen, waarna zij gezamenlijk de herten veroveren; slechts de botten bleven over.

⁽¹⁾ De naam van den weitasch is een woordspeling om aan te duiden, dat de oude man, vóór de aanbreken van de avondstond, niets zal vangen.

VOORWOORD.

Het bevel, vóór den avond ter stede terug te zijn, vergeet Aki panjoempit geheel, te meer daar hij na het nachtmaal door den *loetoeng* in slaap gepreveld wordt.

Daarmede beoogt deze ongemerkt zijn moeder in den hemel om een passende woning voor de oudjes te vragen.

Soenan amboe draagt aan de *boedjangga's*, de wijzen, wier gaven grooter zijn dan die der goden, op daarvoor te zorgen; in een oogwenk daalt een rijk gestofeerde, gouden woning neder.

Bij het ontwaken zijn de menschjes verbluft en wanen zich verdwaald, doch de *loetoeng* stelt hen gerust met de mededeeling dat dit alles een klein dankbaarheidsgeschenk zijnerzijds is.

Opeens herinnert Aki zich den last om den aap stadwaarts te brengen. Het scheiden van Nini kost eenige moeite; dan gaan zij. Voorop loopt de oude, de *loetoeng* hipt achter hem aan.

Zoo komen zij ten hove.

Aki panjoempit verwacht den dood wegens zijn verzuim, maar wordt, daar hij den verlangden *loetoeng* brengt, begenadigd niet alleen, doch met een paard en kostelijke gewaden beloond.

Op 't punt van te vertrekken, zegt hij tot den *loetoeng*: „voel je maar gauw op je gemak, Oetoen.

Ja, knikt deze tot eenig antwoord.

Aki panjoempit vangt stapvoets den terugtocht aan; vijf dien aren volgen hem met geschenken.

Buiten de stad gekomen, zet hij zijn paard in galop: *mo pamali da geus djaoeh ti goesti*, 't mag, daar hij thans ver van den vorst is, en bereikt aldus met vaart zijn verblijf.

Nini is onthutst over den aanstormenden edelman en vreest onraad. Zij verstopt zicht in een vuilniskorf en verschijnt eerst na herhaaldelijk roepen. Dan herkent zij haar Aki; hij vertelt haar zijn wederwaren in de stad en alles is weer pais en vree.

Aki panjoempit heeft zijn roeping vervuld en verdwijnt derhalve uit de geschiedenis.

Inmiddels verwijlt de *loetoeng* aan het hof.

De vorst beveelt Lengser hem tot wildbraad te dooden. Deze neemt daartoe een vervaarlijke lans, docht stoot voortdurend mis. Eerst gaat de punt krom, dan treft hij bij ongeluk paarden en honden, die sneven, en als de *loetoeng* eindelijk te zeer in 't nauw komt, redt hij zich met een salto mortale over den Lengser heen.

Waar de pogingen om den *loetoeng* te dooden vruchteloos blijken, gelast de koning den Lengser hem naar de zes prinsessen te brengen. Met Poerba leuih moet hij aanvangen; willen zij noch haar zusters hem hebben, dan komt Poerba rarang aan de beurt.

Dus doet Lengser en vindt de meisjes bij haar weefgetouwen; hij biedt haar den *loetoeng* tot tijdverdrijf aan.

De vijf jongsten durven hem uit vrees voor den aap zelf, zoowel als voor Poerba rarang hem niet aannemen; zij zelf stemt slechts aarzelend toe.

Lengser neemt daarop afscheid en de *loetoeng* kruipt onder de weefbank om de weefsters gade te slaan.

Op een gegeven oogenblik ontglipt aan Poerba rarang de schietspoel.

Zij verzoekt haar naastbij zittende zuster, deze op te rapen. Zij richt het zelfde verzoek tot de volgende zuster enz. doch allen zijn te druk met haar eigen werk bezig.

Dan zegt Poerba leuih:, zus, laat de *loetoeng* de spoel oprapen."

"Oetoen, haal even mijn spoel onder de bank."

Onmiddellijk schuift de aap eronder, vat de spoel, bijt hem in vijven en reikt hem over; dan springt hij weg en zet zich met een wijs gezicht weer op zijn oude plekje.

"Duivelsche *loetoeng*, ik kan je ook niets toevertrouwen, nu heb je mijn mooiste spoel kapot gebeten."

Zich bukkend, stoot zij daarop haar waterbakje tot bevochtiging van den inslag om; 't was verschrikkelijk daar dit tot groot onheil leidt, je kunt er, als waart ge door de kat gelikt, huidvlekken van krijgen.

Poerba rarang wil haastig het weefjuk (rugboom) losmaken, doch de strik schiet in de war; dies roept zij om hulp.

Een oude meid, 't lijf vol kruim, stuift de keuken uit en verlost haar.

Poerba rarang klaagt haar nood, vat den liniaal en slaat naar den *loetoeng*; pats, 't is de rug van de meid, die zij raakt.

"Ach vergeving, oudere zuster."

Fleng, nu komt de liniaal op den schouder der meid neer.

"Vergiffenis, oudere zuster."

Dan springt de *loetoeng* op Poerba rarang en eindigt met haar in de borst te krabben.

"Duivel, dat verdraag ik niet; mijn verloofde Indradjaja zelfs raakt me niet aan."

Daarna vraagt zij dezen verlof te gaan baden; vervolgens zal zij den *loetoeng* dooden.

Met haar zusters en de oude meid gaat Poerba rarang maar de badplaats.

Ongezien volgt haar de *loetoeng*, die als zij zich ontkleed hebben, de kleeen weghaalt en in een boom ophangt.

Daarop doet hij wind ontstaan, zoodat de prinsessen het koud krijgen en het bad verlangen te eindigen.

De meid moet de kleeen halen; ze zijn verdwenen,

Dit bericht zij hare meesteressen, die het niet begripen, wjl niemand zich liet zien.

Alsdan vertoont de *loetoeng* zich. Poerba rarang scheldt hem een leelijk beest;

VOORWOORD.

Poerba leuih noemt hem mooi en welgemanierd, en zoo doen ook de andere zusters. Roeft. vallen de kleeren der vijf naar beneden.

Poerba rarang blijft doortieren en bedreigt den *loetoeng* met den dood, haar gewaad valt onkenbaar vuil in 't water.

De *loetoeng* ijlt huiswaarts om de meisjes vóór te zijn.

Als zij terugkeeren, zit hij rustig bij de deur en ontkent zijn plaats verlaten te hebben.

Niettemin wacht hem een tuchtiging, doch hij vliedt en gooit alles wat binnen zijn bereik komt onderst boven; 't wordt één chaos.

Poerba rarang daardoor tot radeloosheid gebracht, ontbiedt den Lengser om den *loetoeng* weer weg te halen en naar Poerba sari te verbannen; „ze zijn toch beiden even leelijk en even zwart, soort bij soort en dat hij bij haar een kind verwekke.”

Lengser roept den *loetoeng*, die gewillig volgt; meteen is alle door hem aangerichte schade hersteld.

Dan gaan zij samen naar Poerba sari's ballingsoord; het meisje ontvangt hen vriendelijk en neemt den *loetoeng* welwillend op.

Lengser keert daarop tot den koning terug om verslag van de gebeurtenissen te geven.

Aldus kwam Loetoeng kasaroeng bij Poerba sari op den berg.

Nauw heeft hij haar armzaligen staat opgemerkt of grootelijks met haar lot begaan, slaat hij haar met een slaapbezwinging. Vervolgens schudt hij zijn *loetoeng*-huid af en stijgt naar den hemel om zijner moeder te melden, dat hij ten zeerste ontdaan is over zijn onooglijke bruid en tevens te verzoeken haar een meer voegzame woning te verschaffen.

Soenan amboe verzekert hem dat Poerba sari's leelijkheid slechts schijn is, en belooft voor een behoorlijk verblijf te zullen zorgen.

Loetoeng kasaroeng begeeft zich weer naar Poerba sari.

De wijzen krijgen ook nu last een woning te doen ontstaan; in een ommezien verrijst een prachtig paleis op den berg.

Poerba sari ontwaakt en is ontdaan over al de heerlijkheid om haar heen; zij huivert de huizing te betrekken, totdat de *loetoeng* haar daartoe overreedt.

Onderwijl schept Soenan amboe zelf middels haar tranen een koele badplaats en verwekt, als Poerba sari is opgestaan, warmte, die haar naar baden doet verlangen.

Loetoeng licht haar in waar zij een badplaats vinden kan en Poerba sari gaat derwaarts.

Aanwankelijk schroomt zij het daar aangetroffen gouden vaatwerk te gebruiken, doch de groote afstand van het hof, doet haar vrees wijken en schooner dan ooit te voren, keert zij van het water huiswaarts.

Daar heeft zich een gouden mandje met goddelijke gewaden gemanifesteerd; zij kleedt zich en gebruikt vervolgens sirih uit een op gelijke wijze verschenen sirihstel.

VOORWOORD.

Loetoeng kasaroeng wordt verliefd, doch de tijd daartoe is nog niet gekomen. Poerba rarang draagt thans den Lengser op, eens poolshoogte te gaan halen van Poerba sari's toestand.

Hij doet zulks en keert terug met het bericht, dat zij schitterend woont.

Natuurlijk wekt dit Poerba rarang's ontstemming en dus beveelt zij den Lengser andermaal haar zuster op te zoeken om haar te gelasten, tegen den volgenden dag de vijftwintig vadem diepe kolk Sipatahoenan van de Baranang siang afgedamd te hebben, opdat een vischfeest zal kunnen gehouden worden. Is het werk niet op tijd klaar, dan hebben Poerba sari en de *loetoeng* het leven verbeurd. Lengser haast zich tot uitvoering van de opdracht en leert, bij Poerba sari gekomen, sirih kauwen. Daarna vraagt zij hem naar de reden van zijn komst en is diep terneer geslagen als zij deze verneemt, daar zij niet in staat is aan het bevel te voldoen.

Zij maakt den *loetoeng* daarvan deelgenoot, die haar raadt 't bevel maar op zich te nemen; alles zal wel terecht komen.

Lengser vertrekt met die boodschap en als Poerba sari wederom door Loetoeng kasaroeng is slaap is gemaakt, gaat hij andermaal hemelwaarts om bijstand.

Ook nu weder verleenen de wijzen dezen op Soenan amboe's wensch; vóór het ochtendgrauwen is de dam gereed.

Echter verwijderen zij alle visch uit de kolk met uitzondering van een krabbe, terwijl zij een *kantjra* met gouden schubben, in een gouden mandje aan het begin van den dam verbergen; ook brengen zij twee *kantjra's* naar Poerba sari's badplaats over.

's Morgens, bij het ontwaken, vraagt Poerba sari of de afdamming is geschied. Loetoeng zegt, dit middels een tooverformulier bewerkt te hebben, waarop Poerba sari zich naar de kolk begeeft, den *loetoeng* gelastend op huis en hof te passen.

Bij de afdamming gekomen, bevindt zij 't water afgeloopen en ontwaart tevens dat er geen visch voorhanden is, hetgeen haar Poerba rarang's toorn doet vreezen.

Deze heeft zich onderwijl ter vischvangst opgemaakt en vertrekt met haar zusters en haar verloofde Indradjaja in groote staatsie naar de kolk; aangekomen, neemt zij, omringd van haar maagden, haar intrek in de daarbij opgerichte tijdelijke woning.

Het visschen vangt aan. Met zeven en korven gaan de onderhoorigen te water, doch zij bemachtigen niets.

Wel daarentegen komt een krabbe te voorschijn, die op Poerba rarang toeschrijdt, haar in de lip knijpt en dan haastig keert maakt.

„Au, duivel,” krijt zij; het visschen wordt een wijle gestaakt.

Inmiddels heeft Loetoeng kasaroeng Poerba sari's verblijf, voorzien van een werpnet, verlaten.

Onzichtbaar gaat hij naar de Baranang siang en vertoont zich eerst, na de

VOORWOORD.

kantjra met het gouden mandje uit den dam gehaald te hebben, in zijn volle schoonheid.

Eén uitroep van verbazing over den knappen jongeling volgt; inzonderheid wordt Poerba rarang door zijn verschijning betooverd. ⁽¹⁾

Hij treedt nader en zij vraagt zijn afkomst en naam.

Goeriang van Kaoeng loeöek, geeft de jonkman voor te heeten.

Dan verzoekt zij hem om den visch, doch hij zegt, dat deze voor de kluizenares, die slechts *roedjak* tot spijs heeft, bestemd is.

Haar lust niet meester, belijdt Poerba rarang haar minnepijn, maar de jongeling gaat rechtstreeks naar de kluizenares, de uitgeworpen Poerba sari, die zich aan het bovineinde van den dam heeft achteraf gehouden.

Zij herkent hem natuurlijk niet en vraagt dus ook naar zijn woonplaats en verdere bijzonderheden

Hij geeft haar gelijkelijk bescheid en vraagt wederkeerig wie zij is.

't Antwoord luidt:

„'k ben een jongste zat des toorns,
een vorstinne zat van nooden,
een prinsesse zat van smarten,
één naam slechts voor ik als ware.”

Hoonend licht de menigte dit toe met: „zij is:

„Njai Emas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa Emas Tapa radja,
Mas Tapa radja koesoema.”

Nochtans geeft hij haar den visch.

„Ik heb niets tot wedergift,” zegt Poerba sari.

„Geen tegengeschenk verlang ik, daar ik een zwerveling ben,” antwoordt de jonkman.

Dan zet hij het mandje met den visch neder, zegt nog: „dat het u ligt moge vallen hem huiswaarts te voeren,” breidt zich dan uit en is floep, verdwenen.

Hij spoedt zich naar Poerba sari's woning terug en hult zich weer in zijn apenhuid.

In hooge mate naijverig geworden, gebiedt Poerba rarang haar zusters, Poerba sari den visch te gaan ontnemen.

Poerba leuih doet een goed woord voor haar jongste zuster en weigert, als dit geen gehoor vindt, zich mede tot dien roof te leenen.

Zoo gaan de overige zusters zonder haar naar Poerba sari; deze wordt gestompt en geslagen, valt en de visch wordt haar ontrukkt.

⁽¹⁾ Dit vooval stemt eenigszins overeen met de in Knebel's vertaling van de Babad Pasir verhaalde gebeurtenis. Verh. Bat. Gen. dl. 51, blz. 5 — 8.

't Arme meisje weent, maar de zusters blijven doof voor haar klachten.

Soenan amboe heeft evenwel de geweldpleging gezien en gelast den oudsten der wijzen Poerba sari te wreken.

Daartoe laat zij een gele *handjoeang lalaki*, een Dracaenasoort, omlaag vallen waarin de wijze zich incarneert; daarna doet hij de *handjoeang* in een gele krab veranderen, ter grootte van een vijzel en met scharen als bijlen.

Deze werpt zich op Indradjaja, die nu blijkt een reuzengestalte te hebben, en geeft hem een kneep, die den visschers noodzaakt op te breken om hem te verbinden.

Ook Poerba sari keert huiswaarts, en deelt het voorgevallene den *loetoeng* mede.

Deze vraagt naar den indruk, dien de jonkman op haar gemaakt heeft en bemerkt met genoegen, dat deze een zeer gunstige is.

Daarop *roeat* ⁽¹⁾ Poerba sari zichzelf om de gevolgen van het ondervonden leed te niet te doen, en kookt vervolgens-dit is de eerste maal- haar uit den hemel verschaft rijst, terwijl zij tegelijkertijd de twee *kantjra's* toebereidt, die zij bij het *roeatan* in de badplaats ontdekt heeft. ⁽²⁾

Zoodra het eten klaar is, noodigt zij den *loetoeng* mede te eten, waarin hij toestemt op voorwaarde dat alle licht gedoofd wordt.

Dit is een list van hem om van zijn ware wezen nog niets te ontdekken, hetgeen bij licht onvermijdelijk zou zijn, aangezien natuurlijk met de handen gegeten wordt en hij tot ontblooting daarvan zijn apenhuid moet opstroopen.

De glans, die deze afstralen verwekt echter toch eenig licht als de *loetoeng* zij vingers afspoelt, dus wenscht Poerba sari den oorsprong daarvan te vernemen.

„Glimwormpjes”, antwoordt hij. ⁽³⁾

Zijn handen schijnen echter zoo helder, dat Poerba sari nogmaals vraagt: „van wien zijn die mooie handen?”

„Ben je jaloersch?”

„Geenszins.”

„Ik weel 't niet.”

Met een staat hij op en schudt het vel over zijn handen.

Daarna mag Poerba sari de fakkels weer aansteken en zegt de *loetoeng*: „kijk, daareven was ik zwart en behaard en nu ook.”

Opnieuw wendt hij zijn slaapmiddel aan, ontdoet zich van zijn mom en legt zich naast haar neder.

Als Poerba sari ontwaakt is, vraagt zij naar de oorzaak van het tweede hoofdafdruksel naast het hare. „Misschien is een god voorbij gegaan”, jukt de *loetoeng*. Poerba sari gelooft dit, daar zij ongerept bleef. ⁽⁴⁾

Poerba rarang heeft onderwijl een nieuw plan uitgedacht. Poerba sari moet

⁽¹⁾ Zie bladzijde XX.

⁽²⁾ Dus is de oorsprong van het *roeatan maneh*.

⁽³⁾ Van daar dat de glimwormpjes nog immer in het donker glinsteren, doch zoodra het licht is, daarmede ophouden.

⁽⁴⁾ De anticipatie op het latere huwelijk.

VOORWOORD.

haar een wasgelen, wilden buffel leveren, welke opdracht Lengser haar gaat aanzeggen.

Poerba sari wordt radeloos, vraagt den *loetoeng* om raad en hij heet haar weer toe te stemmen.

Hierop keert Lengser terug.

Als 't op de uitvoering aankomt, zegt de *loetoeng* echter daartoe onbekwaam te zijn; Poerba sari zal zelf op de vangst moeten gaan.

Dies trekt zij, na hem opgedragen te hebben de wacht te houden, mistroostig boschwaarts.

Zij treft het wilde beest aan, brieschend en brullend; doodelijke angst bevangt haar.

Even nadat Poerba sari is heengegaan, verlaat ook de *loetoeng* haar woning. Hij smeekt om het gewaad van een ouden dorpsoverste en steekt zich, als hem dit geworden is, daarin.

Dus onkenbaar, gaat hij Poerba sari opzoeken en vindt haar vol vrees voor den stier onder een *gordaboom*.

Hij vraagt naar de oorzaak van haar verdriet en als zij deze heeft mededeeld, verzoekt hij haar om twee hoofdharen ten einde den buffel te bezweren.

Poerba sari geeft hem deze; onmiddellijk is de stier zoo mak als een lam.

Van belooning wil de oude niet weten; rrt, weg is hij.

Zonder eenige moeite laat de stier zich door Poerba sari stadwaarts leiden; slechts scheldwoorden geeft Poerba rarang haar tot dank.

Poerba sari vraagt haar afscheid. „Ruk uit, verdwijn”, is al wat haar gegund wordt.

Droef te moede, gaat zij den *loetoeng* dien uitslag melden.

Hij vraagt haar naar hare gezindheid ten opzichte van den oude; vrees voor den buffel en zijn hooge ouderdom hebben haar gedachten in die richting onderdrukt.

Loetoeng kasaroeng lacht witjes.

Poerba rarang bejegt ook den stier onhebbelijk, waarop deze zich losrukt en na een ontzaglijke verwoesting aangericht te hebben, boschwaarts ontvlucht.

Poerba rarang is hevig ontstemt; eerst vernielde een *loetoeng* alles, nu een stier, daarvoor zal Poerba sari boeten.

„Lengser, ik heb er genoeg van, ga Poerba sari bevelen, zeven heuvels tot *hoemaaanleg* te ontwouden, doch rotsigen grond. Wij zullen hetzelfde doen op vetten, makkelijk te bewerken bodem en is zij niet tegelijkertijd met ons gereed, dan kost dit haar en den aap het leven.”

„Meesteresse”; Lengser met een *sembah* af.

Hij brengt den last over, weer krijgt Poerba sari en weer raadt de *loetoeng* haar dien te aanvaarden.

Na haar in slaap gebracht te hebben, stijgt hij op tot zijn moeder om hulp.

Zij verwijst hem naar de wijzen, die hij smedend aantreft.

Naar zijn begeer gevraagd, deelt hij dit mede; 't is hun niets, hij moet dus maar gauw tot Poerba sari terug gaan, daar zij wakker zou kunnen worden en zijn afwezigheid bemerken.

Soenan amboe spoort de wijzen nog eens extra tot haast maken aan.

Zij reppen zich; uit hun huidsmeer vormen zij ijzer en uit hun zweet staal; reng, een regen van bovennatuurlijk gereedschap valt op de aarde, Daarna dalen zij zelf omlaag.

Het wilde gedierte doen zij naar Poerba rarang's te openen ontginning verhuizen; dan gaat het er op los. Trang, treng, troeng, kletteren de kapmessen en dra ligt al het hout geveld; 't wacht nog maar op verbranding,

Loetoeng kasaroeng bedankt daarop de wijzen, die vervolgens naar den hemel terugkeeren.

Thans gaan ook Poerba rarang's lieden aan het kappen. Lengser leidt den arbeid; Indradjaja helpt mede.

Overstromingen beletten den regelmatigen voortgang van den arbeid, maar deze komt toch gereed.

Wijl hetgeen op Poerba sari's *hoema* gescheidde onzichtbaar bleef en daarop slechts een *loetoeng* met een afgeknotte *koedjang*⁽¹⁾ wordt gezien, verheugt Poerba rarang zich in de terechtstelling van haar zuster.

Nu moet het neergehouwen gewas verbrand worden. Soenan amboe doet daartoe vuur van den hemel dalen, dat Poerba sari's lichting ongezien schoon brandt. Daarna verzoekt zij de wijzen andermaal neder te dalen om waakhutten te bouwen.

Zeven richten zij er op en voorzien deze van al het noodige, mitsgaders de muziekinstrumenten, die de schikgodinnen van den landbouw gaarne hooren bespelen.

Daarna betuigt hun de *loetoeng* zijn dank.

Poerba rarang's volk gaat branden; regen bluscht het vuur en Lengser slaat voor de stammen weg te sleepen. Aldus wordt het bouwveld beplantbaar.

Op Poerba sari's *hoema* ziet men alleen maar een *loetoeng*, en weer verkneutert Poerba rarang zich.

Soenan amboe, aan wie niets ontgaat, draagt thans der schikgodinne Wiroe manangga op het alarmsignaal op het heilige bekken „kendangan manik” te slaan.

(¹) De *koedjang*, thans nagenoeg uit den tijd als werktuig en zelfs als amulet uit het verleden schaars geworden, was vroeger het ontginningskapmes bij uitnemendheid, doch geraakte, sedert de sawahbouw bijna allerwegen den hoemabouw verving, geleidelijk buiten gebruik. De verhalen behielden echter de herinnering aan dit gereedschap, insgelijks spreekwoordelijk geworden uitdrukkingen, bijv. in dit Tjaringinsche rijmpje:

tanggal kidang toeroen koedjang,
soeroep kidang toeroen koengkang.

d. i. wanneer het sterrebeeld *kidang* = Orion in den morgenstond zijn hoogste punt boven den horizon bereikt, is het tijd om de *koedjang* te doen nederdalen d. w. z. de hoema's te gaan openkappen. Is Orion verdwenen, dan verschijnen de *koengkang* = de zeer veel schade aanrichtende stinkvliegen.

VOORWOORD.

Voort ijlen de veertig goden, de vier wijzen en de opperste der schikgodinnen, Girang tjandoli, tot haar.

„Indji,” zegt Soenan amboe tot haar, „spoedt u allen naar de aarde en ver-richt al wat tot het *mipoehoen* ⁽¹⁾ behoort.”

Meteen gaan allen naar omlaag, naar de hutten te voren door de wijzen in gereedheid gebracht, en zoodra men daar aangekomen is, geeft Wiroe manangga Girang tjandoli de vereischte planten voor het veldteeken. Daarna offert laatstgenoemde wierook onder 't uitspreken van de toepasselijke formulieren en laat men de *tjaloeng*, tot streeling der rijstgodin, klinken. Deze formulieren verdienen zeer bijzondere aandacht, omdat daaruit zoowel blijkt dat Loetoeng kasaroeng de zoon van Çiwa is, als dat Nji Seri, als een godin wordt aangemerkt, die begraven wordt en dus het aanzijn aan de rijst geeft.

Loetoeng kasaroeng gaat alleen tot de hemelingen en bedankt voor de verleende hulp.

Ten einde Poerba sari vóór te zijn, beveelt Poerba rarang thans de *hoema* te beplanten.

Zonder eenige plichtpleging gaat men daartoe derwaarts; tengevolge van groote droogte blijkt de grond hard als een kei.

Indradjaja is er weder bij, plukt zoo maar wat tot het *mipoehoen* en gaat dan pootgaten stooten; de pootstokken stompden af.

Daarop strooit hij zaad uit, dat de wind helpt verspreiden, en dan komen vogels, die een deel ervan oppikken.

Ontstemd hierover vraagt hij den Lengser wat daartegen te doen is, en deze raadt hem een bezweringsformulier toe te passen.

Zulks doet Indradjaja met een spreuk van eigen maaksel en dan gaat hij Poerba rarang melden, dat het uitzaaien zijn beslag heeft gekregen.

Even daarna gelast Soenan amboe andermaal aan Pohatji Girang tjandoli, 's *loetoeng's hoema's* de groeiwijding te gaan geven.

Aldus haast zij zich te doen en spreekt daarna een lange onderrichting uit omtrent de namen, die de rijst in de opvolgende stadiën van ontwikkeling moet dragen.

Onderwijl is ook de *loetoeng* op de *hoema* gekomen, en na gezien te hebben dat het gewas goed gedijt, trekt hij zich naar het bosch terug en reciteert een lofprijzing ter eere der rijst.

Een milde regen valt, doet de rijst rijpen en Pohatji Girang tjandoli spreekt ook het dan toe te passen formulier uit, waarop zij weer hemelwaarts gaat.

't Wordt geleidelijk oogsttijd, weshalve de schikgodinnen en wijzen andermaal door Soenan amboe naar de velden van Poerba sari gezonden worden, ten einde het *njawen* ⁽²⁾ te verrichten. Zij volgen dadelijk dien last van welks uitvoering de *loetoeng* zich komt overtuigen; daarna gaan allen weer omhoog.

(1) Het oprichten van een veldteeken van verschillende bladeren gevlechten, dat den aanvang van het planten aanduidt.

(2) Het aanbrengen der oogstmerken met een bepaald ceremonieel.

VOORWOORD.

Opnieuw huldigt hij daarna den aanplant en busselt vervolgens de eerste garven tot twee bossen ter vervaardiging der rijstmoeder, tegen wie hij volgenderwijs het woord richt:

„Moeder Pohatji Sanghjang Seri,
dek u fluks met een wit zijden heupdoek,
om medegenomen te worden tot nederzitten voor den schoone,
om medegenomen te worden tot verblijven bij den welgemaakte;
Sang Pohatji Doengkoek poetih,
(Witte nedergezeten schikgod),
is de naam van den man,
die schoon is uit zichzelf.
Voort, wikkel u in een witten heupdoek,
om medegenomen te worden tot nederzitten voor de schoone,
om medegenomen te worden tot verwijlen bij de lieflijke,
Sang Pohatji Doengkoek larang,
(Maagdelijke nedergezeten schikgodin),
die schoon is uit zichzelf,
is de naam der vrouw.”⁽¹⁾

Dit geschied zijnde, geeft Soenan amboe den wijzen order, de noodige schuren te scheppen, waaraan zij middels hun bovennatuurlijk vermogen aanstonds voldoen. Zeven aaneengeschakelde *leuit* zijn in een oogwenk verrezen.

Rijstbruigom en rijstbruid worden daarop in den echt verbonden en plechtig in de rijstschuur gebracht, waarbij de oudste der wijzen de namen der schikgo-

⁽¹⁾ De rijstmoeder, *iboe pare*, die van de sawahrijst bij den aanvang van den oogst gemaakt wordt, bestaat uit vijf bosjes wier boveneinden zoodanig uiteenstaand worden gebonden, dat zij de vijf uitgespreide vingers van de hand nabootsen. Zij heeten te samen de vijf Pandawa's, doch hun afzonderlijke eigennamen worden verschillend opgegeven, bijvoorbeeld als:

Magatroe-maat.

Raden Soelandjana toeloelj,
neangan pare sasiki,
tina dahan handap jaktos.

Sabab loembrah lobana lima geus tangtoe,
Sri Pandawa noe sahidji
kadoeana Sri Manengkoeng,
tiloe Papandawan deui,
opat Sri panganten jaktos.

Kalima ngaran Sri Sadana estoe, ⁽²⁾

⁽²⁾ Pleyte, C. M., Wawatjan Soelandjana, blz. 71.

VOORWOORD.

dinnen, die de onderdeelen van de bergplaats bewaken, noemt. De overige bossen werpen zij zonder verder ceremoniëel daarin.

Poerba sari heeft aan dit alles geen deel genomen (wijl alle tot nog toe genoemde landbouwwerkzaamheden tot de taak der mannen behooren) en thans gaan de wijzen tot Soenan amboe en zeggen, dat de oogst afgeloopen is. Soenan amboe antwoordt, dat het dus nu tijd is geworden, Poerba sari haar plichten te leeren.

Daartoe gaat zij zelf tot de sluimerende Poerba sari, zet zich ten laatste aan haar hoofdeinde en openbaart haar dus doende, in een droom, op welke wijze de vrouw rijst uit de schuur halen moet, welke *pamali's* daarbij gelden, hoe de rijst ontbolsterd moet worden en hetgeen zij daarbij behoort na te laten, op welke wijze deze verder dient gestoomd te worden en verder hoe de versierde namen der bij een en ander te pas komende werktuigen luiden.

Vervolgens licht zij haar aangaande al wat de tweede hoofdbezigheid der vrouw, het spinnen en weven, aangaat, in.

Met dit vademecum is Poerba sari rijp geworden om weldra als vrouw op te treden; slechts de onderhoorigen ontbreken nog.

Ook Loetoeng kasaroeng, die het werk op den akker aanschouwde, is thans voldoende onderricht om als echtgenoot met haar te kunnen worden vereenigd.

Poerba rarang heeft intusschen ook niet stil gezeten, zij heeft laten oogsten en opschuren, doch 't ging alles gebrekkig. Slechts wat men heden tweede gewassen noemt, heeft zij binnengehaald; met een grasmis is alles met stengel en al afgekapd en ondergebracht in bergplaatsen, die meer stallen dan rijstschuren gelijken.

Niettemin waant zij zich der wereld te rijk, dewijl van alle wat op Poerba sari's *hoema* voorviel niets te bespeuren is geweest, daar het werk ontzichtbaar geschiedde en men daarop nooit iemand anders zag dan den *loetoeng* met zijn afgestompte *koedjang*.

Uiterst voldaan daarover, roept zij dan ook den Lengser en heet hem Poerba sari's werk eens na te gaan opnemen en haar tevens op te dragen om 't mooist heupdoeken en voorhangen ter versiering te maken en dan een wedstrijd in spijsbereiding met haar te komen houden.

Lengser vertrekt weer naar den berg. Zeer vriendelijk wordt hij ontvangen, hij mag alles zien, en staat versteld over hetgeen tot stand werd gebracht. Vooral treft hem de kennismaking met de rijst, een hem nog onbekend gewas, en als hij aan 't vergelijken gaat, moet hij volmondig toegeven, dat bij Poerba sari een on-eindig betere toestand heerscht dan bij Poerba rarang ter stede.

Na zich daarvan overtuigd te hebben, deelt hij Poerba sari zijn opdracht mede. „Zal er dan nooit een einde aan de eischen mijner zuster komen,” klaagt Poerba sari, doch neemt ook nu, op raad van den *loetoeng*, de van haar georderde taak op zich.

Hij laat haar weenend weer inslapen en gaat omhoog.

Voor zijn moeder verschenen, zegt zij hem weer hulp toe. Dan moet hij gaan.

De Pohatji's worden door Soenan amboe geroepen om heupdoeken, voorhangen en welriekend huidsmeersel in gereedheid te brengen; de oudste der wijzen moet voor eten zorgen.

Nog even daalt Wiroe manangga neder om Poerba sari moed in te spreken.

De dag van den wedstrijd is aangebroken, Poerba sari ontving niets, dus gaat zij slechts met haar *loetoeng* stadwaarts.

Daar zijn alle belangstellenden vergaderd: Poerba rarang, haar zusters, Indradjaja en ook de Djaksa, die als beul zal moeten optreden, want buiten kijf zullen Poerba sari's hoofd en dat des *loetoeng*'s weldra vallen.

De Djaksa neemt Poerba sari een verhoor af; zij moet schuld bekennen, want ze is in gebreke.

Poerba rarang's eten wordt voorgebracht.

Poerba sari heeft niets te schaffen.

Dan klinkt een onzichtbare stem: „meisje, zeg maar top en offer gauw wierook aan den kant der ontvangzaal.”

Dadelijk doet Poerba sari zulks, en boem, ploft een karbouw neer; 't is de door den wijze bereide rijst, welke hij dezen vorm gaf.

„Zuster, slechts dit heb ik aan te bieden”, zegt Poerba sari.

„Je kop, lichzinnige, met je karbouw.”

Fluisterend blazen de goden Poerba sari in: „meisje, fluks, zweep hem met een palmbladnerf.”

„Tik, meteen is de karbouw tot een korf met gekookte rijst geworden.

Vervolgens proeven de samenzijnden de spijzen der beide vrouwen en het eenstemmig oordeel luidt, dat die van Poerba sari 't lekkerst zijn.

Poerba rarang geraakt buiten zichzelf van kwaardardigheid; nu zal men de weefsels vergelijken.

Krek; er ligt een spoel voor Poerba sari, zij opent deze en vertoont een aantal weefsels grooter in aantal en veel fraaier dan die van Poerba rarang.

Krak, nog een spoel valt neer; Poerba rarang blijft in de minderheid.

Gloeïend van toorn, daagt zij thans Poerba sari tot een schoonheidswedstrijd.

Poerba sari is beschaamd haar behoorlijkheden te vertoonen, doch weer doen de goden haar toegeven.

Poerba rarang en haar zusters maken heur haar los; 't wordt gemeten; Poerba sari heeft het langste en mooiste.

Na volgt het onderzoek der overige bekoorlijkheden; Poerba sari overtreft haar zusters in alles. Daarop stelt men beider *boreh* op de proef; die van Poerba sari, heimelijk door de goden in haar kleedje verborgen, geurt verrukkelijk, die van Poerba rarang stinkt; kortom Poerba rarang legt het bij in alle proefstukken af.

Toegeven wil zij haar minderheid evenwel niet.

Beider gelieven zullen zich nu in welgemaaktheid moeten meten, daartoe beschikt Poerba rarang over Indradjaja, Poerba sari slechts over den *loetoeng*.

VOORWOORD.

De uitslag zal niet twijfelachtig wezen, dus verklaart Poerba sari zich bereid te sterven, en daarmede zal een einde aan hare beproevingen komen.

Maar weer klinkt een stem: „Oetoen, de tijd is daar.”

Hij spoedt naar de aloen-aloen, schudt zijn *loetoeng*-huid af en vertoont zich in zijn vollen glans.

Het vel slaat hij tegen een rots; het verandert in Ki Bagoes Lemboe halang, terwijl uit den buidel, die tot berging daarvan diende, op dezelfde manier Gelap Panjawangan en Kidang Panandjoeng ontstaan.

Koninklijke gewaden verschaffen verder de goden en als zij zich gekleed hebben, laat Soenan amboe vernemen: „Oetoen, mijn zoon, tot nu toe waart ge machteloos en een boeteling, maar thans is uw tijd gekomen. Als Goeroe Minda Kahjangan, oudste telg van Goeroe Hjang toenggal, zijt gij uit den hemel gedaald, verander thans uw naam. Goeroe Minda blijft behouden en wordt Goeroe Minda Patandjala, de volmaakte vorst Patandjala, de schoone, heerlijke koning.” ⁽¹⁾

Gezamenlijk gaan zij nu ten wedstrijd; alles raakt opgetogen bij hun verschijnen; zelfs de oude meid stuift weer de keuken uit met als eenige bedekking het oor van een karbouw.

Indradjaja is er niets bij.

Hiermede is Poerba rarang verslagen en rest haar niets anders dan aan Poerba sari vergiffenis te vragen voor al het leed, dat zij haar heeft aangedaan.

Zij staat haar daartoe het rijk af, doch dit is geen boete, daar zij het slechts voor Poerba sari in bewaring had.

Misdrijf vraagt straf; Poerba rarang verwacht dan ook den dood, dien zij over Poerba sari besloten had. Maar deze betoont zich grootmoedig en schenkt haar oudste zuster het leven op voorwaarde dat zij de zorg voor de kippen op zich neemt.

Poerba rarang stem toe.

Ook de vier overige zuster ontgaan haar straf niet; zij worden onderscheidenlijk tot eenden- en gangenhoedster verlaagd, terwijl nommer drie, keuken- en stamploods moet opredderen en de laatste de stallen schoonhouden.

Poerba leuih daarentegen wordt beloond en tot gemalin gegeven aan den tot patih verheven Ki Bagoes Lemboe halang.

Evenzeer wordt de trouwe Lengser bedacht en met wel het *kokolotschap* bekleed.

Dan betreedt Indradjaja brallend de aloen-aloen. Een strijd ontspint zich tusschen hem en Lemboe halang, die hem overhoop steekt, doch weder uit den doode opwekt.

Vervolgens wordt ook Indradjaja begenadigd en tot grassnijder aangesteld, waartoe hem een tinnen grasmaes wordt verstrekt; onder opzicht van den Lengser moet hij zijn werk verrichten.

⁽¹⁾ Hetgeen men hier onder Patandjala te verstaan heeft, is duidelijk. Patandjala treedt in Indië op als de inwijder van een nieuw tijdperk. Waar de legende kennelijk een reactie tegen veel van wat toen zij ontstond verouderd was, beoogt, beteekent dus ook hier patandjala inwijder van een nieuwe periode.

Eindelijk beveelt nog Soenan amboe, al wat de wijzen in Poerba sari's ballingsoord tot stand brachten, naar de stad te verplaatsen, waarop Poerba sari den naam daarvan verandert in dien van Pakoean kalangan.

En dan viert het volk met een luisterrijk feest de echtverbindtenis van Poerba sari en haar gemaal.

Aldus de inhoud der aloude sage, die als een stuk mythologie uit het grijs verleden zeer bijzondere aandacht vraagt.

Als kompositie is zij een meesterstuk, dat meerdere boeiend geschreven gedeelten bevat, schoon het te streng doorgevoerd parallelisme hier en daar noodeloos vermoeit.

Hulde dient dan ook gebracht aan de nagedachtenis van den man, die door het verhaal op schrift te stellen, dit voor te loor gaan heeft behoeft.

Arga Sasmita was hij geheeten; hij bekleedde slechts het nederige ambt van Mantri goedang kopi te Kaoeng larang, een dorpje dicht bij de stad Tji-rebon gelegen.

Desondanks was hij een meester in 't vertellen en een *boedjangga* van ongewone kunde, getuigen zijn woordenschat en het gemak waarmede hij zich van synoniemen bediende.

Vast stond ook voor hem de hoogere wijding, die van de legende uitgaat, blijkens zijn slotwoord:

„heil zij hem, die houdt de voordracht;
heil zij hun van wie verhaald wordt;
moge niemand iets ontbreken,
doch slechts zegen aller deel zijn,
schrijver dezès en ook hunner,
die begeeren naar de sage.”

Zij 't aldus.

DE LEGENDE

VAN

A P E N V E L

OFTEWEL

Goeroe Minda Kahjangan

DIE WERD

Ratoe Goeroe Minda Patandjala seda

EN HUWDE MET

Ratoe Emas Poerba sari

DE DOCHTER VAN

Mas Praboe Tapa Ageung

IN HET LAND

PASIR BATANG, DE OUDSTE VESTIGING.

T J A R I T A
LOETOENG KASAROENG

NJA ETA

Goeroe Minda Kahjangan

ANOE NGADJADI

Ratoe Goeroe Minda Patandjala Seda

SARENG NOE GARWAÄN

KA

Ratoe Emas Poerba sari

SEUWEU

Mas Praboe Tapa Ageung

DI NAGARA

PASIR BATANG ANOE GIRANG.

THE

LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY OF

CHICAGO

GEORGE MINDA KAHANE

1911

GEORGE MINDA KAHANE

1911

GEORGE MINDA KAHANE

1911

GEORGE MINDA KAHANE

1911

1911

GEORGE MINDA KAHANE

1911

T J A R I T A N A

LOETOENG KASAROENG.

I

RADJAHNA.

Boel ngoekoes mendoeng ka manggoeng ;
ka manggoeng neda papajoeng,
ka dewata neda maäp,
ka pohatji neda soetji ;
koering rek diadjar ngidoeng,
nja ngidoeng tjarita pantoen,
ngahoedang tjarita wajang ;
njilokakeun njoektjroek lakoe,
njoektjroek lakoe noe rahajoe,
mapaj lampah noe baheula,
loeloeroeng toedjoeh ngabandoeng,
kadalapan keur disorang ;
bisina neroes naroetoes,
bisina naradjang alas,
palias neroes naroetoes,
palias naradjang alas,
da poegoeh galoer ing toetoer,
ngembat papatah tjarita ;
ti mendi pipasinieun,
ti mana pitjaritaeun,
tetep mah tina kahjangan,
ditandean tjoepoe manik,
tjoepoe manik astagina,
diwadahan sarat tangan,
ditoeroeban koe mandepoen,
diteundeun di djalan gede,

diboeka koe noe ngaliwat,
 koe noe weroeh di semoena,
 koe noe terang bidjaksana,
 koe noe rantjage di angen,
 diboeuka patinghaleuang,
 noe menta dilalakonkeun.

Tjag :

teundeun di handeuleum sieum,
 toenda di handjoeang siang,
 paranti njokot ninggalkeun.

II

Tjatoerkeun radja noe mana ?
 tjatoerkeun ratoe noe kidoel,
 kami mah palias keneh,
 bisi goeroe tanpa poehoen ;
 ratoe koelon kitoe keneh,
 kami mah palias keneh,
 bisi goeroe tanpa seler ;
 ratoe kaler kitoe keneh,
 kami mah palias keneh,
 bisi goeroe tanpa sangka ;
 ratoe wetan tatjan keuna,
 bisi mareng tan landesan.

Tjatoerkeun wiwitanana,
 wekasan di dinja keneh,
 neda agoeng nja paraloen,
 neda pandjang pangampoera.

Rek ngoesik-ngoesik noe tjalik,
 ngobah-ngobah noe keur tapa.

Kiwari ngantjik di mendi,
 ajeuna ngandjang di mana ?

Di nagara Pasir batang,
 Pasir batang anoe girang.

Saha eta noe ngalaman di nagara Pasir batang ?

Ngaran tiloe sakawoloe,
ngaran doea sakaroepa,
sahidji keunana pasti.

Ka Mas Praboe Tapa Ageung miwah ka toeang si-dalem, noe geulis Niti Soeari,
kadeuheus di Pasir batang.

Sakiwari keur poepoetra,
poepoetra reana genep,
teu gadoeh poetra lalaki,
toeang poetri kabeh istri,
pajoesan meunangna loeloes,
kakasih beunang pipilih.

Saha didjenengkeunana ?

Hidji Mas Poerba rarang, doea Mas Poerba endah, tiloe Mas Poerba dewata,
opat Mas Poerba kantjana, lima Mas Poerba manik, genep Mas Poerba leuih.
Katoedjoeh djeung poetri boengsoe, saha didjenengkeunana ?

Ngaran tiloe sakawoloe,
ngaran doea sakaroepa,
sahidji keunana pasti.

Nji Mas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa emas tapa radja,
Radja mas tapa koesoema.

Semoe ratoe sorot menak,
boeloe bitis moeril-moeril,
tetenger djadian koering ;
boeloe poendoek mioeh-mioeh,
tetenger djadian tahoen ;
sangatoeang dina tarang,
tetenger djadian koeras ;
poeter koeroeng dina iroeng,
tetenger temah wong agoeng ;
tapak djalak dina letah.
tetenger bisa marentah ;
taktak taradjang^{oe} djawaeun,

geulis ti nitis ngadjadi,
 djalma lendjang ti pangpangna,
 geulis datang ka ngalahir,
 teroes ka langit pingpitoe,
 parat ka tjongkar boeana,
 komara mantjoer ka langit.

III

Tjek Poerba rarang: „geugeulisanan, Poerba sari, bakal ngalindih ka aing, tjing, sia mangka deukeut, sia daek diboborehan.”
 „Koemaha pangersakeun, si-teteh.”

Loedak-ledok diborehan,
 lain (teu woeni) boboreh, *tiwoen ing*
 dipoelasan keler tahoen,
 noe geulis ngadadak goreng,
 hideung batan wadah teuleum,
 bangbang awak batan gagak,
 ngan sorotna henteu leungit,
 sasemoe keneh djeung amboe;
 pakean djiga kiramaj,
 karembong sabaroebroetan,
 salindang sariga rambang;
 dibahan boboko boentoeng,
 dibahan tjetjempeh rombeng,
 dibahanan koedjang boentoeng,
 bawaeun linggih ka goenoeng.

IV

„Adi, sia hajang hiroep ta henteu?”
 „Teteh, teu kangkat, teu ngalalangkoengan ngapapalangan. Mana hiroep koe Goestina, mana waras koe Sang Widi, waloeja ti kawasana, teu beunang dipake kahajang kaemboeng; sing hade kari koemaha pangersakeun djeneng si-teteh.”
 „Lamoen sia hajang awet hiroep, di ditoe pienggoneun sia, di Goenoeng Tjoepoe mandala ajoe, mandala kasawiatan di hoeloe dajauh,

dina paloepoeh sabebek,
 dina hateup sadjadjalon,
 dina tjai teu inoemeun,
 dina aplaj teu tilaseun,
 dina djalan teu sorangeun,
 sakitoe kasaramoenan.”

„Teteh, kari koemaha pangersakeun bae.”

„Mama lengser, anteurkeun si-boengsoe, si-Poerba sari.”

„Noen, pangoeloe tandang, soemoehoen darma panjaoer, tarima dipangandikana toeang, koering teu lambat ngadeuheusan, rek amit moendoer.”

Tjedok njembah; indit ngoesap birit, angkat ngoesap sindjang, bisi kawiwirangan keur ngawoela.

Djoet toeroen si-lengser.

Poerba sari sedok njembah: „teteh, awak ing amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan.”

Djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag sabot seba.

Mama lengser djadi oejoenan.

Metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka lawang paseban,

Djoeg ka aloen-aloen, ka lawang panggoeng,
parapas ka lawang loear,
medal ti lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur disorang,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng, kana paloepoeh sabebek, kana hateup sadjadjalon, Mama lengser ngalahir: „nja ieu pigeusaneun betah.”

„Rama, teu kapoendi koe goesti, teu katampa koe radja, Mama lengser, teu tarima diboeang, tarima dititah tapa. Kadjeun nalangsa ajeuna, soegan mangpaät djagana, da koe nagara dipista.”

Sedok njembah Mama lengser: „toeang, koering rek amit balik, teu lambat ngadeuheusan.”

„Mama lengser, tjoendoek nganggoer sindang palaj da kami tingara keneh, koe teteh teu dibekelan; Mama, pangampoera bae.”

„Oelah pandjang dipitjatoer, geus kateda, katarima”.

Sedok njembah; indit ngoesap birit, angkat ngoesap sindjang; djoet toeroen kaloentjieur pinggir moelih.

Henteu dibilang di djalanna, dibilang datangna bae.

Djoeg ka nagara, boes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik”; sedok njembah Mama lengser.

Poerba rarang orokaja gantjang nanja: „Poerba sari geus dianteurkeun?”

„Noen, pangoeloe tandang, enggeus reres”.

„Lebok poeas ngeunah sorangan, taja batoerna dina leuweung loeang liwoeng?”
Lengser tjatjap hatoeran: „tas nganteurkeun Poerba sari, tas ngaboeang Poerba sari.”

Si-lengser ngeplanan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot nieggalkeun.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Poerba sari tjalik dina paloepoeh sabebek, dina hateup sadjadjalon:

ngagedengkeun sanghjang kintjir,
kapenit kakoerilingkeun,
wajahna da keur gawena,
soegan tjitjing lalaoenan;
ngagedengkeun sanghjang seëng,
kabarangsang kapanasan,
sangkilang ditatangankeun,
wajahna da keur gawena,
soegan tiis lalaoenan.

Poerba sari keur ngeureunan, meudjuehna palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

V.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera.

Tjatoerkeun ratoe di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Goeroe Minda Kahjangan, anak dewata, tjikalna titisan Goeroe Hjang Toenggal, seuweu batara di langit, ngaboedjang di paradewata, kasep taja papadanna, keur meudjuehna tegoehtjanjtjoet.

Toeloelj ngimpi kagoengan bebene saroepa djeung Soenan amboe; ngalingling ngadeuleu maling.

„Oelah goreng tingkah ka pangasoeh, pamali batan maling, haram batan djinah; geura boro pidjodoeun, aja noe saroepa djeung amboe di boeana pantjatengah.”

„Oelah oedjoeg-oedjoeg ka dinja, ieu anggo raksoekan heula dina sanghjang mega hideung, pendok emas rekakeun bakal ing boentoet, emas doea penggel tapelkeun di loearna.”

„Enggeus nganggo raksoekan, salin djenengan kana Gan Loetoeng Kasaroeng, kasaroeng koe sadoeloer, kasimpar koe barajana.”

„Djalanna kana noenok anoe djenok, kana malaka anoe rea. Djoeg ka peundeuj ageung sato djenok mangka taralok, sato rea mangka araja, sasoegrining sasatoan, sakoer noe bisa oesik, sapangeusining djagat gorombiangan, lamoen geus talok kingkila teroes ing ratoe, rembes ing koesoema; lamoen teu talok, kingkilaning lain.”

Oelah bon sipat ing noe oesik, rongrong gogodongan pada njembah soedjoed ka dinja:

noe ti kidoel njembah ngaler,
noe ti kaler njembah ngidoel,
noe ti koelon njembah ngetan,
noe ti wetan njembah ngoelon.

„Toeloes awak ing teroes ing ratoe, rembes ing koesoema, da sakabeh pada soedjoed.”

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

VI.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah oemboel pogor nagara Pasir batang.

Ngandika sangratoe ka si-lengser: „geura dikongkon Aki panjoempit ngalasan ka leuweung iwak satoning loetoeng.”

„Oelah rek kasoeroepan panon poë kabedoegan, lamoen kabedoegan, teuk-teuk beuheung tilas adegan, Ki panjoempit katoet anak rabina.”

„Noen, goesti sembaheun koering, soemangga, darma panjaoer.”

Sedok njembah; indit ngoesap birit, ngoesap sindjang, bisi kawiwirangan keur ngawoela.

Djoet toeroen:

katjatjang koleang angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag ngalalangkah;
metoe lawang mandjing lawang,
medal di lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung.

Djoeg ka aloen-aloen:

medal ka lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur disorang,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka Aki panjoempit: „dahalal, Aki panjoempit, neda eureun.”

„Bagea noe tjalik.”

„Neda ngeureunan palaj.”

„Lengser,” orokaja gantjang nanja, „reuas amboe ing sieun, na datang dipiwarang na tjoendoek dipioetoes, na niat sorangan?”

„Noen, rampes pikonokeun.”

„Tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara. Aki panjoempit dipoendoet gawena ngalasan ka leuweung iwak satoning loetoeng, patjoean rek kasoeroepan panon poë kabedoegan, moen kabedoegan teukteuk beuheung tilas adegan katoet anak rabina, tjek timbalan.”

„Ari sanggoep bisi loepoet, ari tanggoeh bisi poös; hatoerkeun rampes bae.”

„Meunang henteuna, koemaha bagdjana, soegan aja bagdja goesti lawan koering.”

Lengser amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan.

Djoet toeroen kaloentjieur pinggir moelih.

Teu dibilang di djalanna, dibilang datangna bae.

Djoeg datang ka nagara, gebloes ka padaleman.

Sang ratoe kasampak kasondong aja.

„Bagea noe tjalik.”

Parapas moeatkeun sembah: „tarima noe ngawoela.”

„Lengser, dipiwarang ka Aki panjoempit, koemaha wangsoelanana?”

„Noen, goesti sembaheun koering, dipiwarang tjoematjap pisan. Tjek Aki panjoempit: „meunang henteuna koemaha bagdjana, soegan bagdja goesti lawan koering.”

Lengser ngeureunan palaj, tas dipiwarang.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,

toenda di handjoeang siang,

paranti njokot ninggalkeun.

VII.

Tjatoerkeun Aki panjoempit.

„Nini, sodorkeun wawatang soempit lima tjekel gedena, tiloe deupa pandjangna, sarta mimis soempit, tiloe hoeloe reana sagede kalapa beunang ngaboetik, boes kana kodja Dengdek poë.”

Goeroedjag kaämbenkeun, sangrog kapantokeun.

„Aki, rampes, geura kami kamajangan, boeöek pandjang dibaloengboeng, salangkoeng adjeng koe ratoe, soegan meunang abonna adjang oerang.”

„Eh, si-nini mah sok ditodong.”

„Nodong soteh djalan bongbong,

nindak soteh djalan moendak,

pedah kita arek nandjak,

lemek soteh djalan naek,

pedah kita arek naek,

soegan bagdja lalaoenan.”

Prak eta noe dangdan, dangdan soteh babarangan, ngaran si-nalangsa keneh.

Beunang sadadamping bedjog,
beunang saboek baroeboetan,
beunangna sabadjoe bedjog,
beunangna saiket bedjog,
beunangna samanggoel soempit,
mengkled soreenna sadoehoeng;
katjatjang kolear angkat,
beunangna ngeupatkeun koedjang,
nja angkat digeura-geura,
geura soteh ning oetama,
angkatna diage-age,
age soteh ning parele.

Ngaboeroe gawe noe gede, koeroesoe ka leuweung boesoe paranti sampalan moending; linjih ambrin taja simeut-simeut atjan ngan geus taloe ka loetoeng.

Lebet ka soemeneng djati kana remeng djeung nangsi, songkrong kana galong-gong, nandjak kana tegal papak njenjerean paranti sampalan badak, taja sireum-sireum atjan.

Djoeg ka tegal siawat-awat paranti larangan goesti, ngala di dieu bae, rea mo kotjap dibilangan loetoengna, taja loetoeng sidji mah.

Ngalirik ka loear dina kajoe pangodengan, ditoöng, pelong kosong; kana boengkoel liang lemboet, soegan tampeuj teuweulna, ditoöng, pelong kosong keneh bae.

Njoreang ka handap karawang liangna badak, landak, ditoöng, pelong manggih kosong keneh bae; njoreangan kateoheun tjatang soegan patingkatjatjang peutjangan, manggih kosong keneh bae.

Koelinting kana toenggoel anoe oenggoel, soegan manggih oetjing meuting, manggih kosong keneh bae.

Ngahoeleng, ngaboentel tineung.

,Loeangna idin goesti matak moekti, idin radja matak bagdja; oelah bon bagdja teu engang, teu odeng, teu tiwoean-tiwoean atjan, oelah kageden loetoeng. Ari timbalan, gila koe tarik, oelah kasoeroepan panon poë kabeoegan, ari sago-rolongun, lamoen kieu, toeloes toeg hoeloe bet njawa beuheung, ari pake kamelang taja deui beurang peuting lian si-nini."

„Ah, rek balik bae, rek njimpang ka leuweung doengoes, aja tangkal peundeuj ageung loeangna leubeut boeahna. Rek ngeusian kodja Dengdek poë, tamba poelang teu nogentjang, da loetoeng henteu meunang."

Salangkah katiloe datang.

Djoeg ka peundeuj ageung, ngalangkang djiga kalangkang djelema.

,Tetela satoning loetoeng redjeki keur ngadagoan, redjeki kaboeritnakeun."

Top njokot mimis soempit tina kodja Dengdek poë. Bloes kana wawatang soempit, ngadoger, ditioepkeun . . . sedot tjelok beungeut, tjelok di toekang.

„Eh, loetoeng teh, mangka madawa, lain loenta lain maladara pakon ti goesti.”
Digatedogkeun.

Braj waloeja deui, ditioepkeun deui; plas lambe ti gigir ngaloehoeran taktak.

„Eh, loetoeng teh, mangka madawa, tjing neneda ka noe seda ka noe sakti, lain maladara pakon ti goesti.”

Braj waloeja deui, ditioepkeun deui; raket kana lambe wawatang soempit.

„Eh, loetoeng teh, mangka madawa, tjing neneda ka noe kawasa, ka noe seda, ka noe sakti, lain maladara pakon ti goesti.”

Braj waloeja deui, sedot ditioepkeun, madjoe mimis soempit kapoehoekeun, loeangna ditioepkeun, loempat katjongokeun.

„Ari ieu loempat ka poehoe, lamoen naradjang, tjaheum dewek meureun pa-sengsol.”

Teu weleh dipangpeng, ngababoek raket kana tonggong.

„Ieu naon gogodana, tjing, geura bebedja, soara mangka banget.”

Kasoara, tan katingalan.

Ngalirik ngidoel soewoeng, ngoelon kosong, ngaler rehe, ngetan taja, ngarasa geus boerit moeringkak poendoek saking sieun.

„Tjing, sakali deui masing banget, tatjan tetela awak.”

„Aki panjoempit, oelah disoempit, arek ngakoe rama poeloeng, hajang betah di boeana pantjatengah, hajang njaho di hareupeun dalem dajauh.”

„Ih, kakara manggih loetoeng bisa lemek, saoemoer hiroep aja di alam doenja.”

„Soekoer, oetoen, geura toeroen.”

Djoet toeroen tjoeroeloek tjipanonna:

disoesoetan mangka saät,

batan saät anggoer djenoeck,

loekrah ragragan ka handap,

katonggoheun peundeuj ageung. ⁽¹⁾

„Oetoen, koedoe ditalian.”

„Montong; rek leupas mah, hamo toeroen-toeroen atjan.”

Balik gasik leumpang gantjang,

kodomang loetoeng pandeuri,

leumpangna doemontja-dontja,

boentoet bereleng kantjana,

boentoet emas ditjentangkeun,

nja hoeroeng sariga lajoeng,

nja herang sariga bentang.

Djoeringkang mandjangan sapasang. Sasoegrining sasatoan tembong deui; ari tadi diboearkeun, ajeuna diajoeh deui.

„Aki panjoempit, mandjangan teh geura disoempit, engke beunang.”

⁽¹⁾ ~~Lo~~^{oe}loeng pinasti djadi wasiat, mana katelah Tji-loetoeng oeroet tjipanon Goeroe Minda Kabjangan, waktue toeroen ti peundeuj ageung, dek sirah niba ka lemah, pinasti djadi wasiat ~~katelah~~^{katelah} Goenoeng Sirah datang ka kiwari.

Djoeg disoempit, meunang mandjangan hidji. Dipeuntjit, disisit da geus boerit; boes kana kodja Dengdek poë.

Toeloej tembong ka tebeh hareup, manggih mandjangan sahidji deui. Djoeg disoempit, disoesoel, dipeuntjit, disisit da enggeus boerit; boes kana kodja Dengdek poë. Mandjangan sapaasang andeg toenggoe djoeroe bae dina kodja Dengdek poë, gabig disorendangeun kana soreenna doehoeng; sedeng embatan tjangkeng mandjangan sapaasang.

Tjoel ka tebeh hareup, ngaliwat ka pipir goenoeng.

„Aki panjoempit, goenoeng teh geura toegar, engke aja goöngan.”

Toeloej ditoegar, meunang goöng sabendeëun panoedoechan loetoeng.

Angkat lantoeng ngarangkiboeng,
meunangna loetoeng sahidji,
doeana noe bisa lemek,
tiloena mangka madawa,
redjeki kaboeritnakeun.

Djoeg ka imahna Aki panjoempit; ari datang ari poëk, broeg mandjangan ditindihkeun.

„Oetoen, geura tjalik dina bale.”

Bros tiporos biritna loetoeng di bale Aki panjoempit.

Aran si-nalangsa kenéh.

„Nini, si-Aki datang.”

„He si-Aki njieun aleman, loepoet njieun aleman, koedoe baheula keur ngora, ajeuna mah patitis pinoeh koe hoeis.”

„Lain aleman, meunang loetoeng sahidji bisa lemek, doea mangka madawa, ka aing ngakoe rama poeloeng, ka si-nini ngakoe amboe poeloeng, na rempoeg na henteu?”

„Madjar rempoeg, salah, henteu madjar rempoeg, salah, bisi teu rempoeg djeung anak poetoé noe salawe koeren.” Geura boro, nini, sia teu oeninga pibedjaeunana, kieu dikoempoelekeun tea mah.”

Sanggeus daratang anak poetoé kabéh, tjeuk Aki panjoempit: „meunang loetoeng sahidji bisa lemek, ka aing ngakoe rama poeloeng, ka si-nini ngakoe amboe poeloeng, rempoeg ta henteu?”

Anak poetoé noe salawe madjar rempoeg kabéh.

Ari geus kitoe, tjeuk si-Aki: „ieu mandjangan sapaasang goeroedag tina kodja Dengdek poë.”

„Brak dipoerak.”

Babatjakan anak poetoé,
noe salawe pada njempal,
pada ngeureut pada manggang,
pada ngangeun pada namboel,
tingdarekdek, tingberebet.

Noe ngarengkas toelang, ngadjingdjing daging, ngagandong polo, ngadjarah babat, ngegelan hatena, njoehoen wawadoekna. Sakeudeung paragat anggeus,

linjih dagingna beak ka toelang-toelangna, seëp ka tjeker-tjekerna parandene ngan sahoeap sewang, linjih ambrin, geus poëk, balik sewang-sewangan sa-doengoes-doengoesna.

Tjag :

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

VIII.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Tjalik di imah Aki panjoempit, ras inget ka sisirepna; ditioepkeun, diaos, pada kataradjang toendoeh kabeh, bakbek pada ngedeng, noe heës patinggalerek, noe dioek patinggaleloer. Geus tjbrek, taja sora djalma, ngengtjep-ngengtjep kawas gaäng katintjak.

Sanghjang loetoeng ngalirik, ka loehoer tembong ka langit, ka teoh montjor ka taneuh, ka gigir hanteu bilik-bilik atjan.

Ngandika sadjeroning angen: „karoenja koe Aki panjoempit, gila koe riksak, dideuleu pakoeon djiga lain enggon djelema. Rek neneda ka Soenan amboe, ka amboe neda pitoedoeh, ka rama neda mangpaät, moega toeloës nja pangdjoeng-djoeng, moega laksana pangdjiad; rek misalin Aki panjoempit peuting ieu.’

IX.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja; katingali salawasna.

„Boedjangga sida, boedjangga sakti, itoe, si-Oetoen roepana geus datang ka Aki panjoempit, geura djoengdjoengkeun seuweu ratoe, geura djajak seuweu radja, si-Oetoen hamo datang ka nagara lamoen teu djalan ti Aki panjoempit.”

„Boedjangga sida imahna,
boedjangga sakti balena,
na dewata noe ngeujeuban,
mangka aja samaktana,
sarta djeung ingon-ingonna.”

Satoedoeh metoe, sakedap netra, sadjiadna tinoeroetan, ti loehoer lemboet datang ka handap badag.

Tes, djleg ngadjengleng bale kantjana, hateup genteng omas, sisi ngajapak ? imahna pisan.

Dirandjangan tiloe oendak,
ngalambereh kasang tjinde,
kasoerna lalambe soetra,
simboetna sindoer Banggala,

ditoempalan koe peremas,
lalampitna permedani,
loeloehoer halimoerentang,
koenang-koening kawas gading,
kawas salaka sinangling.

Di tengah tjatjaritaän,
tjiptana paradewata,
hoeroeng koe parada pasoeng,
herang koe parada kompjang,
loeloehoer djeung rereganna.

Tes, kompjang:
mabetan djaregdjeg randjang,
koemiriling koemirintjing,
mabetan kana goegoeling,
katinggang koe angin leutik,
papadjangan hoeroeng herang,
pamisalin Sanghjang loetoeng.

Aki panjoempit onkoh sare, si-Nini djeung si-Aki.

Braj beurang; koelisik Nini panjoempit oesik, kodjengkang hoedang.

„Njoreang ka loehoer ngempoer,
„njoreang ka handap herang,
awak ing sangli ka mendi.
awak ing sasar ka mana?”

„Kalamari nja imah gila koe riksak. Ka loehoer tembong ka langit, ka handap tembong ka taneuh, kasampak papadjangan hoeroeng herang.”

„Sok sieun teuing asoep, sileman, siloeman.”

„Aki, geura hoedang.”

Koredjat hoedang.

„Nini, oerang sangli ka mendi, sasab ka mana?”

„Sok beuki teuing lemek.”

„Si-Nini saroea tatjan eling.”

Geredeg loempat naradjang kasang tjinde; Nini ngaringkoek loentjat ka taneuh, rek ka doedoekoehan.

„Oetoen, oerang sangli ka mendi sasab ka mana?”

„Owah, Aki panjoempit, oelah redjag, oelah reuas, loemajan pamisalin loetoeng.”

„Loetoeng kangkat misalin ti mana? Sieun dipamalingankeun; loetoeng mah taja gawena?”

„Liar ti peuting meunang ngala boeroeh ngimpi naek.”

„Soekoer sarewoe, gerah salaksa, daek boga anak poeloeng loetoeng, tiloe kali kitaekomo daek, tiloe kali awak ing daek. Toedjoeh kali boedjang loetoeng noe matak oentoeng liwat ing moetjoeng da oentoeng papadjangan hoeroeng herang.”

„Sok deudeuh, djeneng si-indoeng.”

Si-indoeng banget emanna ngalemna ka boedjang loetoeng.

Rendjag inget ka timbalan : oelah kasoeroepan panon poë kabedoegan, datang ka beurang deui.

„Geura anteurkeun ka nagara, oelah pati kaelatan, da oerang geus dipiboga.”
Si-Nini rada keueungeun.

„Oetoen, tjoeang ka nagara nanging eta andjingna galedé pisan.”

„Ari andjing beukieun ka loetoeng?”

„Top bae, Nini, kadieukeun pakean, aing rek loenta ka nagara.”

„Oetoen, tjoeang miang ka nagara.”

„Loetoeng mah tarima noetoerkeun?”

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
mengled anoe njoren doehoeng,
ari doehoeng tjiri loenggoeh,
meunangna ngeupatkeun koedjang,
ari koedjang tjiri djaba,
bisi polah di nagara,
tarima rek koemawoela,
kongdomang loetoeng pandeuri,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet bereleng kantjana,
nja hoeroeng sariga lajoeng,
nja herang sariga bentang,
balik gasik leumpang gantjang,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe di poengkoer,
kaopat eukeur disorang,
kalima lawang saketeng.

Djoeg datang ka aloen-aloen :

aloen-aloen karang panggoeng,
dangdeung ka paseban ageung,
metoe di lawang pingpitoe,
lebet di lawang pingkanem,
lawang koeroeng adoe pasoeng,
lawang sanga adoe warna,
lawang kori adoe manis,
dingaran lawang kameumeut,
meumeut kagoengan padalman.

Djoeg ka padaleman, sangratoe kasampak kasondong aja : „bagea noe tjalik.”

Parapas moeatkeun sembah, tarima keur koemawoela.

Ngandika sangratoe, emboet njaoer bentes njora mariksa ka Aki panjoempit :

„koemaha, pedah kalamari ngalasan ka leuweung ngala iwak satoning loetoeng oelah kasoeroepan panon poë kabedoegan, datang ka beurang deui aja bedja rantjana naon?”

„Noen, goesti sembaheun koering, taja bedja rantjana, redjeki kaboeitnakeun ngeureunan di imah, ngeureunan tjape reup kaheësan, ari inget isoek deui, kari koemaha pangersakeun pedah henteu ngeusi satimbalan.”

„Koemaha, aja beubeunangan, Aki panjoempit, madjar meunang bisi teu meunang meunangna?”

„Meunang pisan masih hoeripan.”

„Kadaharan henteuna sedja mo ngilapkeun, hatoer soteh hatoer kosong meunang mandjangan sapaasang, antara heës dirantjana koe anak poetoena, teu kanja-hoan, kari koemaha pangersakeun.”

„Aki panjoempit, mangkala ngala laeok dahar laeok, aja keneh adilna.”

Djongdjon Aki panjoempit keur ngeureunan palaj.

Ngandika sangratoe: „Lengser, mo poelang mapah Aki panjoempit, tas mangalakeun loetoeng, parinan djaran koeroeng daoek roejoeng katoet djeung rarahabna pisan.”

Wangsoel Lengser: „noen, goesti sembaheun koering, soemoehoen, darma panjaoer.”

Tjedok njembah:

indit-indit ngoesap birit,
angkat-angkat ngoesap sindjang,
kirintjing njokot kadali,
djoet toeroen ngalaän pantjir,
soeroedoet ngalaän sorog.

Goeloesoer koeda dibawa ka tengah karang, top njokot rarahab, prak dangdan:

noe dangdan teu pati sae,
diambenan tali datoe,
apoes beuheung tjinde beureum,
apoes boentoet tjinde woeloeng,
tjalakatakan tjandana,
sanggaewangna koe lojang,
montjorong melong kantjana,
sangawedi mas koemambang,
pepetjoet pangnjalin tingal,
meunang natapaj koe emas,
kadali teu pati apik,
adeg ranggahna kantjana,
disebrakan koe kombaja,
roengkoep tonggong tjinde abang,
geus entep reudjeung parele,
ngalirik ka tebeh kentja,
ret koedana ditjangtjangkeun;

top binang kana biringna,
 koe tjampaka siger djantoeng,
 katoet djeung pajoengna pisan,
 pakean saroea doea,
 sakitoe saroea milik.

„Silah, ajeuna batoer djero lima koeren, rek pindah ngawoela parasikepan banda sewang-sewangan.”

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen, goesti sembaheun, koering dangdan geus entep djeung parele, doega prajoga, teu kangkat ngalalangkoengan sedja mo ngilapkeun goesti.”

„Aki panjoempit, teu boga pamingkis-mingkis da teu geulis, pamoelang taät teu koeat, tarima dipangalakeun sato loetoeng.”

„Noen, goesti sembaheun koering, tarima darma gagadoeh goesti, ngahatoeran amit, teu lambat ngadeuheusan.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

„Owetoen, geura tetep.”

Inggoek; ngan sakitoe nembalna.

Batoer djero lima koeren,
 tjekelan sewang-sewangan,
 kana binang kana biring,
 koe tjampaka siger djantoeng,
 katoet djeung pajoengna pisan,
 noe saorang kana djaran,
 koeda koeroeng daöek roejoeng.

Rek balik ti nagara.*.

Katjatjang kolear angkat,
 metoe lawang mandjing lawang,
 metoe di lawang pingpitoé,
 datang ka lawang pingsanga,
 dangdeung ka paseban ageung.

* Djoeg ka aloen-aloen:

parapas ka lawang loear,
 medal ka lawang saketeng,
 koelantoeng toeroet loeloeroeng,
 loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
 kaopat noe keur didjaga,
 kalima heuleut-heuleutan.

o „Mo pamali da geus djaoeh ti goesti, mo mapada da geus djaoeh ti radja.”

Nete ka sangawedina,
 mas koemambang tjeklak toenggang,

koeda tjongklang lemboet manggoet,
 tjongklang badag mamandapan,
 sisirig bari adean,
 ditilik ti kaänggangan,
 djiga mantri pantjakaki,
 saleber samber koe pajoeng,
 pajoeng tjawiri pandeuri,
 pajoeng bawatna ti heula,
 toembak biring ti pandeuri,
 koedoe tjampaka ti heula,
 siger djantoeng ti katoehoe,
 pentjok saeng tebeh kentja,
 dihapit koe toembak binang,
 broeg ngagimboeng, braj ngabantaj,
 soerakna eundeur-eundeuran,
 sadjongdjongan saherojan.

Djoeg datang ka imah Aki panjoempit.

„Nini papagkeun.”

Ret njoreang; „mantri ti mendi, radja ti mana ka kami rek ngadjarahan?”

Geledeg loempat ngaroengkoepan maneh koe said roentah, toedjoeh said ka-toet anak poetoena pada njoemoeni.

„Nini papagkeun.”

Kodjengkang hoedang, goeroedjag ka amben, sangrog ka panto.

„Aeh, koetan Aki panjoempit, sapanjana noe rek ngadjarahan, nitihan kagoe-ngan radja, teu boga pisan mapada, bati naon, dagang naon?”

„Bati boedi ladang kaja,

koemawoela di nagara,

lila-lila manggih bagdja.”

„Kilang kitoe dipangloempatkeun koe si-Nini.”

„Sapanjana noe rek ngadjarahan, koetan teh si-Aki, geus karoehan si-Aki, rampes, tjalik.”

Si-Aki reudjeung si-Nini braj ngamparkeun lampit koening tambir emas parinan ti nagara. Prak tjalik si-Nini djeung si-Aki; prasikepan batoer djero lima koeren wewengkon sewang-sewang. Hol anak poeto noe salawe koeren, noe ti kolong, noe ti kebon, pada datang.

„Geus karoehan, Aki panjoempit, tadi sapanjana noe rek ngadjarahan.”

Teu katata teu katiti,

nitihan di oerang sisi,

didjenengkeun djalma midji,

merdika nja salawasna,

djenoek batoer rea bala,

soegih moekti rea boekti,

beurat beunghar rea banda,
taja kahoetanganana,
dadjalan ti boedjang loetoeng,
dipoendoetan koe sangratoe.

Katindih manik, katjaähan mega, keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

X.

Tjatoerkeun di nagara.

Ngandika sangratoe: „Lengser, geus meudjeuhna loetoeng teh dipoerak, dirandjap, meunang moendoet ti Aki panjoempit.”

„Noen, goesti, teu kangkat ngalangkoengan, sato anjar keneh tatjan koengsi ngalemahan, meureun loempat deui ka leuweung.”

„Rea temen wangsoelan.”

Tanggah kana talawoengan, tjokot tohok pangbadakan sagede daoen tjaoe; tjeblok ditohokeun, deg kana taneuh.

Tohok bengkok loetoeng loempat.

„Lengser, naha mana bengkok?”

„Kabelengkok, goesti.”

Tjeblok deui, tohok bingkeng, loetoeng loempat.

„Lengser, naha mana bingkeng?”

„Kabalinger, goesti.”

Loetoeng loempat kana pipir kolomberan.

„Lanjap temen loetoeng teh ka dewek.”

Ketjeboer si-Lengser tikoejoek kana kolomberan, kokolopot si-Lengser. Loe-toeng loempat kana pipir baleman sitoemang ngarendeng doea.

„Lengser, ka mana loetoeng?”

„Pipir baleman.”

Sitoemang ngahekok.

Tjeblok ditotog koe tohok, kabeneran ka si-toemang; si-toemang ngemasan pati.

Loetoeng loentjat kana gedogan djaran koeroeng daoek roejoeng. Tohok tjeblok, meneran djaran koeroeng daoek roejoeng; seg goledag ngemasan pati.

Loetoeng loentjat ka loehoereun si-Lengser, djoeg ka teoh karontok oeroetna bae.

Tjek sangratoe: „lanjap temen loetoeng teh.”

Diwatek badina teu beunang, matek doehoengna dipangpengkeun, loetoeng loentjat.

„Lengser, oelah weleh ngabeledig, tjeloekan andjing oerang si-pangmoroan, pangbadakan, kitjik mere papanganan.”

Geledag andjing toedjoeh sagede koeda koemoeset ditjeloekan. Kitjik mere loe-

toeng ngadahoeng, kitjik mere papanganan. Boentjelic ngadeuleu beungeut, andjing dihoetjoehkeun, ngadeuleu beungeut, geledeg loempat ti heula. Lengser djeung andjing pandeuri, loetoeng ti heula.

Geledeg andjing moro ka si-Lengser.

„Oetsi-oetsi,” dihoetjoehkeun ka loetoeng, „njegetan ka dewek.”

„Lain loetoeng samanea, loetoeng satjoeng geus weleh teu beunang dibeledig.”

„Lengser,” ngandika ratoe, „teu beunang dibeledig, tadi awak ing hajang loetoeng, ajeuna ngadadak teu hajang; da teu beunang dibeledig, geura hatoerkeun ka parapoetra aing noe genep.

Mimiti ka toeang raina, ka Poerba leuih; teu katampa, ka toeang rakana ka Poerba rarang.”

„Noen, goesti, soemoehoen darma panjaoer ti pangandika.”

Tjedok njembah: „noen, goesti, sembaheun, koering ngatoeran amit teu lambat ngadeuheus.”

Djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalengkah,
kodomang loetoeng pandeuri,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet bereleng kantjana,
boentoet emas ditjentangkeun,
hoeroeng nja sariga lajoeng,
herang nja sariga bentang.

Djoeg datang ka wewengkon parapoetra, kasampak ngagembrong ninoen dina bale boeboet, bale raoet, bale pantja pangeujeukan; da halal neda eureun.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja, „reuas pabaoer djeung sieun na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na niat sorangan? Soemangga pikersaeun, noen, rampes pikonokeun.”

„Noen, pangaeloe tandang, tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti toeang rama miwah ka toeang kersa dipiwarang ngahatoerkeun loetoeng, gawena mah teu aja, pangwewera eukeur ninoen.”

„Mama Lengser, loetoeng teh sok gede teuing bari kasep pisan, ari boentoetna ka toekang sidji, ka hareup sidji.”

„Mama Lengser, sok sieun teuing koe mongkonongna.”

„Teu, pangaeloe tandang, mo dinaha-naha.”

„Daek soteh ngaboedjangekeun lamoen djalma anoe oetama, moen lalaki djalma pasti teureuh mantri, lamoen loetoeng kami emboeng, djalma ge pilihan keneh.”

„Ari geus teu katampa, toeang, koering rek amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan.”

„Mama Lengser, tjoendoek nganggoer sindang palaj marengan soewoeng sadaoeh kapalang neangan, noenda dapakan, Mama, pangampoera bae teu kahatoeran lemareun.”

„Oelah pandjang dipisaoer, kateda, katarimakeun.”

Tjedok njembah; djoet toeroen.

Datang ka doea teu ditampa, tiloe nja kitoe keneh, kaopat kalina teu ditampa keneh, sieun koe djeneng si-teteh.

Djoeg deui ka noe tjikal Poerba rarang, nja kasampak keur ngagembrang ninoen dina bale boeboet, bale raoet, bale pantja pangeujeukan.

„Da halal rek amit ngadeuheusan.”

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah, tarima keur ngawoela.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja deui: „na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na kitoe niat sorangan? Soemangga, pikersaeun, noen, rampes, pikonokeun.”

„Noen, pangoeloe tandang, tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti toeang saderek, miwah ka toeang kersa dipiwarang deui ngaha-toerkeun loetoeng; da koe toeang raina henteu ditarampi, madjar rempag.”

„Lengser, loetoeng teh sok gede teuing bari kasep, ari boentoetna ka hareup sidji, ka toekang sidji.”

„Lain boentoetna noe ka hareup mah, mongkonongna.”

„Sok sieun teuing koe mongkonongna.”

„Hamo, henteu dinaha-naha.”

„Arina kitoe, sok tinggalkeun, bisi dingarankeun nampik pasihan ti rama.”

„Ari geus katampa, toeang, koering amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan.”

„Mama Lengser, tjoendoek nganggoer, sindang palaj keur marengan soewoeng sadaoeh, ti loear taja noe seba neangan kapalang noenda dapakan, pangampoera bae teu kahatoeran lemareun.”

„Oelah pandjang dipisaoer, geus kateda, katarimakeun; teu lambat ngadeuheusan.”

Tjedok njembah, djoet toeroen, sarta njampeurkeun ka loetoeng: „Oetoen, geura tetep.”

Inggoek; sakitoe nembalna.

Geledag loempat, boes ka kolong bale; empes-empes ngadedengekeun, ngintip paramodjang noe lalendjang keur pada ngagembrong ninoen.

Nja tinoen woeloeng digantoeng,
 nja tinoen poleng digedeng,
 lelemen si-roedjak gadoeng,
 roedjak gadoeng matak landjoeng,
 matak tigoeloesoer koetoe,
 matak tidajagdag toema,
 matak tiragieung sieur,
 matak tidjorongkong tongo,

satahoen padaoen kaoeng,
 saboelan padaoen ilat,
 sapoë ditoendjang bae;
 ngetekan sariga keupat,
 tes korompjang toropongna,
 toropong ninggang panjetjep,
 panjetjepan tjemeng koening,
 aran tinoen kaboejoetan,
 lain tinoen kaboejoetan,
 mana paragat doeriat,
 aran deukeut ditinggalkeun,
 gedogan gila koe pasti,
 aran anggo djalma pasti,
 gedogan djati malajoe,
 tegalna djati kabongan,
 migaleger pinang rende,
 barera tjatang ti peuntas,
 limboehanna djati woeloeng,
 hapitna kamoening rarang,
 tali tjaor kenoer tjina,
 toropong tamiang sono,
 panjetjepan tjemeng koening,
 tjaorna galeuh tjandana,
 nja ngagoeroeh ninggang padoeng,
 nja gilang ninggang barera,
 tes korompjang toropongna,
 ninggang kana panjetjepan,
 panjetjepan tjemeng koening,
 tes kereleng tetengerna,
 tetenger djalma goelandjeng,
 nitis di poë raspati,
 ngandegna dl boelan kanem,
 medalna di malem soekla,
 oerat kentjeng dina tarang,
 pangaroeh djelema bedang,
 keur pada ngagentrang ninoen.

Ninoen tetelakeun:

ditilik ti kaänggangan,
 noe nanggoeng poelang nogentjang,
 noe lengoh toeloelj ngaboedjang,
 ngeureunkeun anoe sakeudeung,
 ngabebeda noe keur geura,

poelang poë toeloelj mondok,
 noe ngaliwat kaëdanan,
 lain bogoh koe tinoenna,
 bogoh koe tingkah noe ninoen,
 taja batan Poerba rarang,
 pangaroeh djalma noe bedang.

Djongdjon noe keur ninoen, golepak toropong, montjor ka kolong bale.

„Adi, pangnjokotkeun toropong?”

„Teteh keur katanggoengan.”

Ka adi sidji deui: „adi pangnjokotkeun toropong?”

„Teteh keur katanggoengan.”

Ka Poerba leuih, noe deukeut ka poetri boengsoe; „adi, pangnjokotkeun toropong.”

Si-adi nja kitoe keneh. Sadjoetna boga boedjang loetoeng nja ninoen soengkan ninggalkeun, perbawana bogoh bae.

„Kapan, teteh, kita boga boedjang loetoeng, mangkala boedjang titaheun.”

„Oetoen, kami pangnjokotkeun toropong di kolong bale.”

Loetoeng boes ka kolong bale, top toropong tamiang sono dideuleu oelang-ileung, dibebekeun sewik, djadi lima; sor disodorkeun, geledég loempat tapakoer dina boeroean.

„Djoerig, loetoeng teh, teu beunang diandelkeun, toropong keur bogoh-bogoh dibebekeun.”

Leok, tjai panjetjepan dibahekeun, gila koe pamali. „Haram, teteh, haram”²⁴ lahir, „bisina diletak meong matak kokoloteun.”

Matak hamboer pakan tinoen,
 ngalologan tali tjor,
 lampoeroek tinoen diteundeun,
 top barera djeung rorogan,
 samping djangkoeng geloeng djoetjoeng,
 gebroeg anoe toetoeroeboen,
 ditoemboean koe djamentroet,
 geuleuheun ka boedjang loetoeng.

„Adi, tjoeang noeloengan ka si-teteh ngalologan tali tjor!”

Top rorogan djeung barera katoet djeung tjorna pisan.

Geledég si-djompong ti pawon ngerid hihid, koendang doelang, remeh moentang dina awak siga rek laladjo ngakeul.

„Pangoeloe tandang hajangeun bantoean ngepoeng loetoeng, mebekeun toropong.”

Tjeblok ditotog koe barera; deg ka tonggong si-djompong; loetoeng loempat, raga pangawakan ditotogan.

„Teteh, pangampoera, kita kabareraän.”

Tjeblok ditotog deui, deg ka poendoekna si-djompong pisan; loetoeng loentjat.

„Teteh, pangampoera, kita kabareraän.”

„Patjoean kepoeng, rontokan bae.”

Dirontok, molopos; dipeupéh, njeuleujeuh; didjedjek, ngelejep. Ditampiling ngeumbing kana tjeuli, kana pingping, seredet dikoët soesoena.

„Djoerig, teu soeka teuing, koe mas kabeureuh Indradjaja tatjan ditjabak, nja dagangan sakitan, dagangan noe tebeh loehoer.”

„Mas kabeureuh, kami arek amit siram, dagangan dikoët loetoeng, geura podaran.”

„Emas kabene, mangke dipodaran koe dewek.”

Prak angkat noe rek mandi.

Djoeg ka djamban larangan paramodjang noe genepan, seg bolenang ditara-djang, papakean noe genepan ditareundeun pipir kopo tjondong ngaloehoeran ka tampian noe sariram poetri noe genepan katoedjoeh djompong.

Djongdjon noe keur siram, keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XI.

Ngoesik-ngoesik anoe tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Katjatoerkeun Sanghjang loetoeng,
rek noetoerkeun anoe siram,
ngaran: „loetoeng keur moendoengan,”
tatjan ngamoek ditinggalkeun,
rek ngoelinting ka noe galing,
leledag tamba hareudang,
tamba keueung toenggoe imah.

Djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet emas ditjentangkeun,
nja hoeroeng sariga lajoeng,
nja herang sariga bentang.

Doeg ka djamban larangan, kilang kitoe teu katembong, ngadoekeun keneh pangawasa.

Top pakean ditjokot genep katoedjoeh si-djompong, serelek dibawa naek ka loehoer kopo tjondong raweuj di oenggal dahanan.

Ngaboerahroh loetoeng loehoereun teu kanjahoan, koeroeng koe mendoeng lajoengna, hiliwir anginna leutik ninggang ka noe keur sariram.

„Teteh djompong, sok tiis teuing, tjokot papakean oerang.”

Ret njoreang ka darat, teu aja. „Oerang mendi anoe hiri, oerang mana noe tjoelika njokot papakean oerang?”

„Teteh djompong, geura poelang ngala pakean.” „Noe bodo dibobodo pisan, poelang hidji poelang kabeh, tarandjang hidji, tarandjang kabeh. Rampes moen djeung pangoele tandang mah.”

Geus kitoe, loetoeng nembongkeun maneh raweuj samping oenggal dahan.

„Loetoeng sok tjotjorokot teuing, tarima koendang bawahan, kadieuken pakean kami.”

Henteu oenggoet kalinian, henteu gedag kaänginan.

Aran loetoeng ditjarek goreng.

Pok Poerba leuih noe deukeut ka poetri boengsoe ngaran aloes titindakna. Noe opat noeroetkeun bae.

Djoeg samping diraragkeun. Prak noe mantjat, top samping ditjokot: noe patoet pada ditoengkoep, noe pantes pada ditekem, noe opat pada dikoekoeroedoeng. Poerba rarang ngeueum keneh.

„Kadieuken loetoeng, engke sia modar. Beuki keujangeun pisan.”

Djoet toeroen, geledeg loempat poelang ti heula, boes ka padaleman, goeroedjag ka amben loenta ka tengah imah, koelinting ka randjang, ngadjengkang di lawang randjang ngadagoan modjang datang.

Tjatoerkeun noe di tjai.

Doeg samping ragrag, koe maneh, tjat mantjat, top ditjokot djagorna geus soetji ari toengtoeng hidji deui pakean ditjokot loetoeng.

Geredeg noe laloempatan poetri anoe genepan katoedjoeh si-djompong sadjongdjonan.

Bloes ka padaleman, goeroedjag ka amben, loenta ka tengah imah, koelinting ka pipir randjang kasampak loetoeng ngadjengkang di lawang randjang.

„Loetoeng sok lanjap temen; kapan tadi di tjai lain loetoeng?”

„Lain loetoeng.”

„Koemaha, tadi hideung ajeuna hideung, tadi boeloelan, ajeuna boeloelan.”

„Lain loetoeng.”

Djenengan gila koe pasti,
kai emas rangga pasang,
noe masang di lawang randjang,
ngadagoan modjang datang,
ngaherang gila koe hajang,
ning eta henteu kasorang.

„Djoerig loetoeng, gagabah teuing.”

Top barera djeung tjaorna ka gigirna kana kasang, ka loehoer kana reregan, dibeubeutkeun wakwok djiga kiramaj.

Geledeg loetoeng noe loempat patinggalemprang bala petjahna; leboer diamoek. Loetoeng doeg ka pipir hawoe; ditotog, hawoena leboer.

Loetoeng loentjat, tjel kana seuneu teu woedoe ngamoek, diamoek-amoeu teu pati djenoek, roeroentoek koekoek, rarapen kele.

Goeroedjag ka amben, ditotog tjel ka taneuh teu woedoe ngamoek, djapati sawidak, soang sawidak dibebekkeun wakwok patingkoreak, koelinting djiga garing moen koe seuneu perang djiga dipanggang lain perang koe dipanggang, kagaris koe wawajangan, kilang kitoe teu kaharti, rek ditempoehkeun.

„Mama Lengser, salagi teu boga andjen, saketi manana tiis nja ati.”

Hol Lengser ti kolong bale, njoehoenkeun bedja tjektjok tjewoh: „na, aja naon?”

„Toropong dibebekkeun loetoeng, teu soeka teu halal, salagi teu boga andjen, saketi manana tiis nja ati.”

„Koering mah soekoe samboeng leumpang, leungeun samboeng njokot, tarima darma loemampah, rek ditempoehkeun saketi, koemawani sajoeta koe boga, teu njaho diabot entengna sakepeng harga dalem.”

Ngabedoed eleh wangsoelan.

„Arina kitoe,” tjek Poerba rarang: „oelah ditempoehkeun, geura anteurkeun ka pipir goenoeng, gorengna saroeapa, hideungna saroea, sailon sagodos, sabobot saphanean, ka tjai djadi saleuwi, ka darat djadi salebak, ingkeun kade anak loetoeng.”

„Mama Lengser, geura anteurkeun loetoeng ka goenoeng.”

„Noen, pangoele tandang, soemoehoen darma panjaoer.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

„Hajoe, Sanghjang loetoeng, tjoeang miang.”

Inggoek; noetoerkeun.

Karang lemboer hade deui.

Katjatjang Lengser noe angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
kodomong loetoeng pandeuri,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet bereleng kantjana,
hoeroengna sariga lajoeng,
herangna sariga bentang,
boentoet emas ditjentangkeun,
metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung,
doeg datang ka aloen-aloen,
parapas ka lawang loear,
medal di lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur didjaga,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng.

„Da halal amit ngadeuheusan.”

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

Poerba sari ti peuting boesik koe angin,

ti isoek tjiproek koe iboen,

ti beurang gede koe poë,

kilang kitoe woewoeh panggoeh,

pangweroehna Poerba sari.

Toeloej nanja ka Mama Lengser: „na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na kitoe niat sorangan? Soemangga pikeursaeun, rampes pikonokeun.”

„Tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara, miwah ka toewang karsa, dipiwarang ngahatoerkeun loetoeng.”

„He, Mama Lengser, koetan teteh aja keneh adilna? Kadjeun loetoeng, tamba soewoeng; kadjeun hideung, tamba keueung noe di leuweung, kadjeun goreng, tamba djempe noe sorangan, teteh sakitoe ge aja keneh sisiramna ratoe emas.”

„Ari geus karoean katampa, djsim koering amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan.”

„Mama Lengser, tjoendoek nganggoer sindang palaj teu kahatoeranan lema-reun, Mama, pangampoera bae da kami tinggara keneh.”

„Oelah pandjang dipisaoer; kateda, katarimakeun.”

Djoet toeroen kaloentjieur pinggir moelih.

Teu dibilang di djalanna, dibilang datangna bae.

Doeg ka nagara, bloes ka padaleman, kasampak kasondong aja.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

Lengser lila temen, aja bedja rantjana naon?”

„Noen, goesti, taja bedja rantjana, di noe hidji teu katampi, di noe doea teu katampa, di noe tiloe teu kalakoe, kaopat, kalima ditampel, noe genep nja kitoe keneh.”

„Lengser, tadi ge di noe hidji mo katampi, di noe doea mo katampa manana bagdja, di noe tiloe mo kalaloe lila manana panoedjoe, di noe opat, noe lima, noe genep mo madep lila manana hidep.”

„Kiwari di djalma sisi, si-indji Poerba sari.”

Lengser toetas hatoeran, keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,

toenda di handjoeang siang,

paranti njokot ninggalkeun.

XII.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Poerba sari tjalik dina paloepoeh sabebek, dina hateup sadjadjalon; repet ing Sanghjang loetoeng.

Toeloj inget ka sirepna; ditioepkeun ka Poerba sari; lenggoet noendoetan kataradjang sirep loetoeng.

„Oetoen, tjoeng sare djeung si-teteh, si-teteh banget toendoehna.”

„Owah, soehoenan pamadjikan, loetoeng mah tara sare djeung manoesa, bisi geuleuheun.”

Bloeg noe sare dina paloepoeh sabebek dina hateup sadjadjalon.

„Koetan soehoenan pamadjikan nalangsa temen, dihin pinasti anjar pinanggih, awak ing rek neneda ka soenan amboe, ka amboe neda pitoeah, ka rama neda sapaät misalin meungpeung sare.”

Raksoekan digedogkeun, braj baranang sariga bentang, djiga kilat eukeur datang kakasepan Goeroe Minda Kahjangan. Sok raksoekan diteundeun dina tjang ageung tatjan kagoengan padaleman; djengkekeun amboe soekoe ti katoehoe, ditimbang koe ti kentja, parapas sewoeng njolekat keris malela.

Anggona ti babaheula,
 enja soteh hanteu tembung,
 kapindingan koe raksoekan,
 Goeroe Minda Kahjangan,
 anak dewata tjikalna,
 titisan Goeroe Hjang Toenggal,
 seuweu batara di langit,
 kandegan Loetoeng kasaroeng,
 ngagimboeng-gimboeng di manggoeng,
 loementang di awang-awang,
 njoekang kana kilat pandjang,
 parapas ka mega bodas,
 koelinting ka mega miring,
 datang kana mega malang,
 tjoendoek kana mega noenggal,
 datang kana mega kajas,
 patapaän noe ngabeureum,
 mangka estoe pangbeureuman,
 moen estoe djadi pangbeureum,
 sangratoe djadi soegihna
 henteu mah euweuheun teuing,
 djadi kasoegihanana,
 loenta kana ,tjinta reang,’
 patapaän dalang tandak,
 lain satandak-tandakna,
 moen ampoeh ngagoenoeng soewoeng,
 henteu mah euweuheun teuing,

djadi kasoegihanana,
 soemping kana ,tjinta wengi,'
 patapaän nji paradji,
 lain sapradji-paradjina,
 moen estoe noeloeng ngadjoeroe,
 mana datang ka noe pasti,
 henteu mah euweuheun teuing,
 tjoendoek kana ,tjinta lagoe,'
 patapaän djoeroe pantoen,
 lamoen estoe pangmantoenna,
 djadi pangmantoen sangratoe,
 djadi kasoegihanana,
 pangandika Goeroe Minda,
 moen ampoeh Loetoeng kasaroeng,
 henteu mah euweuheun teuing,
 ka angin sada karinding,
 ka hoedjan sada galendang,
 kana goegoer sada angkloeng,
 ka gelap sada trawangsa,
 awak ampoel tanding kapoek,
 hampang kawas tanding koembang,
 awak dalit djeung noe leutik,
 awak saroea noe lemboet,
 saraga reudjeung dewata,
 kaoela Nji Anta maja,
 sategesna Anta boekti,
 Pohatji Sang seda tapa.

Doeg ka sawargaloka manggoeng alam padang, poë pandjang, soenan amboe kasampak kasondong aja, roj mando, parapat njembah.

„Si-oetoe soemping naon poëna naon boelanna?”

Tjoendoek ka Soenan amboe, „datang di boelan soebaja.” „Soemangga pikersaeun, rampes geura pikonokeun, koemaha saor ka amboe?”

„Owah, Soenan amboe, mana peuting koemareumbing, mana poëk soemeleket ngoembara geus meunang, pada-pada meunang goreng pisan, hideung batan waduh teuleum, bangban awak batan gagak, ngan sorotna henteu leungit sasemoe keneh djeung amboe.”

„Oetoe, oelah redjag koe hideungna, koe gorengna; hideung soteh poepoe-lasan nja eta saroea djeung amboe teh.”

„Soenan amboe, nanging eta nalangsa pisan, paloepoeh ngan sabebek, hateup ngan sadjadjalon, ka amboe neda pitoeah ka rama neda sapaät, rek misalin, karoenja nalangsa pisan.”

„Oetoe, oelah redjag, oelah reuas, meureun banda djenoe diwoewoehan,

banda rea ditambahan, amboe mah ngagadoeh bae. Geura balik meungpeung peuting, si-indji bisi kasampak geus njaring; geura poelang mangka gantjang, si-indji bisi kasampak geus hoedang. Oelah waka tembong kasep, tatjan datang ka poëna; bisi teu hedjo lalakon, bisi teu rambaj tjarita, tatjan datang ka poëna."

"Soemoehoen, Soenan amboe, ngatoeran amit."

Tjedok njembah, parapas geus ngoengkoelan ngalanggoekan.

Doeg ka boeana pantjatengah, imbit milang bentang, kasampak sare keneh, dianggo raksoekan, djanggelek miroepa loetoeng; keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XIII.

Ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera.

Tjatoerkeun Soenan amboe.

"Boedjangga seda, Boedjangga sakti, Gan Oetoe tas soemping. Geura djoengdjoengkeun, seuweu ratoe, geura djajak seuweu radja. Boedjangga seda balena, Boedjangga sakti imahna, dewata anoe ngeujeuban, mangka aja samaktana, mangka agreng batan di nagara sarta tampianana."

Boedjangga leuih pangawasana: ti loehoer lemboet datang ka handap badag, sadijad sakersana katoeroetan, saketjapna tjatjap bae.

Tes, djleg ngadjenggleng bale kantjana hateup genteng omas, sisi ngajapak imahna pisan:

dirandjangan lima toendan,
dikasoeran toedjoeh toempang,
ngalembreh kasang tjindena,
goegoeling mandjati Keling,
kasoerna lalambe soetra,
simboetna sindoer Banggala,
ditoempalan koe peremas,
lalamak paramedani,
loeloehoer halimoerentang,
hoeroeng koe parada pasoeng,
herang koe parada kompjang,
loeloehoer djeung rereganna,
koemiriling koemirintjing,

njabetan kana goegoeling,
 katinggang koe angin leutik,
 tes ngaherang tes korompjang,
 njabetan djaregdjeg randjang,
 papadjangan hoeroeng herang,
 pamisalin Agan loetoeng.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Poetri boengsoe dipangkoe, diëbogkeun kana kasoer toedjoeh toempang, disimboetan simboetna sindoer Banggala, ditoempalan koe peremas matak tibra ka noe sare.
 Djoet toeroen Sanghjang loetoeng, tapakoer dina bale kantjana.

XIV.

Tjatoerkeun di manggoeng.

Tjaritakeun di kahjangan Soenan amboe karek njipta tampian.

Tjoeroeloek noe tjipanonan,
 disoesoetan mangka saät,
 batan saät anggoer djenoeck,
 mani ngaloekrah ragragan,
 ka boeana pantjatengah,
 ngalombang gila koe herang,
 pantjoeran tambaga soekra,
 tandena djolang kantjana,
 panimba oendem salaka,
 ngempoer tatandjoeranana,
 katjapiring kajoe poering,
 siang kekembanganana,
 kembang ratna aer mala,
 kembang ratna parawangi,
 kembang ratna joji banten,
 tatadjoeran di tampian,
 nagasari djeung malati,
 djiadan Boedjangga sakti,
 njondongan lis Poerba sari,
 kembang ganda aer mala,
 kembang ganda parawangi,
 kembang saka kembang wera,
 kembang widjaja koesoema,
 tatadjoeran di tampian,
 tjiptana paradewata,
 mana tampian oetama.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

Braj beurang:

koelisik poetri noe oesik,
 kodjengkang poetri noe hoedang,
 njoreang ka loehoer ngempoer,
 njoreang ka handap herang,
 reg ngahoeleng, ngadaweung, ngaboentel tineung.

„Aeh, sangli ka mendi, awak ing sasar ka mana, ari kalamari paloepoeh sa-
 bebek, hateup sadjadjalon; tas sare kasampak papadjangan hoeroeng herang.”

Djoet toeroen kana taradjoe,
 dilintjaran koe tjandana,
 dihambalan koe tambaga,
 tjiptana Kai Boedjangga,
 waktue misalin ti peuting,
 nintjak kana tatapakan,
 batoe benteng toeloej dengdek,
 njoreang ka boedjang loetoeng.

„Oetoen, oerang sangli ka mendi, oerang sasar ka mana, sabab ka mana sok
 sieun teuing, oetoen, asoep siloeman sileman.”

„Owah, soehoenan pamadjikan, oelah redjag, oelah reuas, loemajan pami-
 salin boedjang loetoeng.”

„Oetoen, pamisalin ti mana? Sok sieun dipangmalingkeun.”

„Soehoenan pamadjikan, tadi ti peuting beunang, ngimpi boeroeh naek.”
 Braj manahna Poerba sari.

XV.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe, teroes panon batan katja, katingali salawasna, ditoeroenan
 pangawasa mangka taradjang panas hareudang ambrih tampian tereh kanjahohan.

XVI

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

„Sok panas hareudang teuing; oetoen, di mana aja tampian?”

„Rampes, pariksakeun tonggoheun imah oerang, lamoen kapanggih aja king-
 kilaning bagdjana, lamoen teu kapanggih kingkila lain bagdjana, pangembohan ti
 peuting waktue ngimpi misalin ti peuting.”

„Oetoen, geura toenggoe imah, teteh rek amit siram.”

„Soehoenan pamadjikan, ngan sakitoe, loetoeng mah kabisana toenggoe imah.
 Djoet toeroen ti bale kantjana.

Katjatjang kolear angkat,
 memeh angkat keupat heula,
 bisi poegag nja ngalangkah,

toemandang taja noe roang,
 roang soteh roang badak,
 oendoer soteh djeung noe lemboet,
 leumpang soteh djeung noe lendjang,
 angkat karo wawajangan,
 pakean djiga kiramaj,
 karembong sabaroebroetan,
 salindang sariga rambang,
 angkatna djadjaloentjatan,
 tetenger eukeur napaän,
 ti hoeloe sasemet boedjal,
 ti handap sasemet toeöer,
 angkat dikoempal-kempolkeun,
 ngeupatkeun koedjangna boentoeng,
 boga boedjang hidji loetoeng,
 malingping dipinding-pinding.

Tjat nandjak di oendak-oendakan, hajang tereh ka daratna.

Djoet ka djamban:

,sok sieun teuing pamali,
 agreng batan di nagara,
 aja saparabot goesti,
 sok sieun teuing pamali,
 teu siram gila hareudang,
 moen siram bisi pamali.'

Malikan koe andjeun bae:

,goesti siram koering miloe,
 da taja deuï tampian.'

Prak toeloëj noe siram panimba oendem salaka, ngaroeroe saboekoe-boekoe;
 braj tembong kageulisanana.

Kembang semboeng ting goeloesoer,
 kalakaj-pating baranang,
 nja keusik djiga aroesik,
 nja batoe djiga arimoet,
 kahibaran poetri mandi,
 nja kiki-kiki ngalelir,
 nja kandang-kandang harerang,
 panon poë mah kamandjon,
 kahibaran poetri siram,
 geulis ti nitis ngadjadi,
 djalma lendjang ti pangpangna,
 teroes ka langit pingpitoe,
 parat ka tjongkar boeana,

komara mantjoer ka manggoeng,
kageulisan Poerba sari.

Tjatjap ing siram:

katjatjang kolear angkat,
keupatna aloeng ka manggoeng,
tanding bintjaroeng diadoe,
keupatna heulang ka handap,
tanding kembang sempoer ragrag,
gebroej baranang koe lenggang,
keupatna Nji Poerba sari.

Djoeg ka padaleman, kasampak loetoeng ngabengkoeng.

„Soehoenan pamadjikan, koemaha, nimoe tampian?”

„Oetoen, nimoe pisan, nanging eta aja saparabot goesti, dianggo bae nja tarima goesti siram koering miloe da taja deui tampian.”

„Oelah salah nja tarima bae, rampes, soehoenan pamadjikan, pariksakeun ka nagara emas di bale kantjana.”

„Oetoen, kandaga ti mana?”

„Pangembohan ngimpi ngala boeroeh bae; soehoenan pamadjikan leumpang eta datang.”

Prak tjalik kana bale kantjana, poetri boengsoe braj kandaga diboeka, pakean sarwa Keling, aja saparabot goesti.

„Oetoen, sok sieun teuing, pamali.”

„Mo pamali da djaoeh ti goesti, mo mapada da djaoeh ka radja, da anggang ti nagara.”

Prak noe disalin.

Sampingna teu pati apik,
disampingan soetra koening,
karembong tjinde Kadiri,
njalindang koe tjinde kembang,
kongkojang koe soetra ganggong,
ka loehoer kana geloengna,
ka handap kana sindjangna;
oelah rek digeloeng djoetjoeng,
bisi padjar indoeng-indoeng,
matak kasorang noe agoeng,
matak larangan ka lisoeng,
matak sieun prapohatji,
bisi padjah tatambangan,
matak sarang di noe wenang;
oelah rek digeloeng konde,
matak djore di noe gede,
salin deui na geloengna,

geloeng lelep geloeng tikel,
 dihapitna koe djaridji,
 ditikelkeun koe dampalna,
 ser djoetjoeng direunteut deui,
 loeloemat salawe lambar,
 dipinggiran koe malati,
 didjadjaran koe tjampaka,
 djedjel koe inten baroentet,
 disoebal saloempit pandan,
 dipoentjakan mas kalangan,
 miring batan goenoeng soengging,
 tjepak nongnong koleangkak,
 niroe geloeng widadari,
 kabogoh parapohatji,
 teu ngewa anggo di goesti,
 koering kari moeri-moeri,
 bala kari nitah bae,
 sakabeh pada dianggo,
 pada diadjaran kabeh,
 sakala poë harita;
 sakalangkoeng tapok geloeng,
 pameunteu sarangka beuheung,
 salobong sarangka tonggong,
 saloebang sarangka awak,
 saloempir sarangka bitis,
 siger boengker djeung pamener,
 djoemepret benten kantjana,
 benten emas ditarikan,
 dimangka tarik sisina,
 dimangka ngendoe djoeroena,
 dimangka ngendong di tengah,
 ditimbangan soeng bapang,
 dikarantjang dikarantjeng,
 eureuj mani kikitjeupan,
 intena djiga arimoet,
 barabaj koenang-koenangan,
 noe bentjoet dina harigoe,
 djiga tjengkir klapagading,
 katoeroeban koe sintoengna,
 djoedjoeloek masangan waroe,
 hoeloe soesoe noendjoek iroeng,
 tetenger djadian agoeng,

hade keur pawarang ratoe,
 ditilik gila koe loetjoe,
 taja batan poetri boengsoe,
 koneng henteu hideung henteu,
 sedeng ngetjemeng-ngetjemeng,
 ret boenter ngelemeng koneng,
 nja koneng ngala ka teteh,
 nja lendjang ngala ka biang,
 nja moblong ngala ka embok,
 nja geulis ngala ka nini,
 nja djangkoeng ngala ka indoeng,
 bisa njalindoengkeun semoe,
 bisa njoesoempingkeun boedi,
 mere semoe djiga imoet,
 mere boedi djiga seuri,
 manana parek redjeki,
 pangaroeh noe rampes boedi.

Prak noe rek ngalemar, mimiti kagoengan lemareun meunang njokot ti kanda pamahaman paradewata.

Prak noe rek ngalemar tea:

njigit gantal meuweung keusal,
 dibeuweung dieumeuj-eumeuj,
 ditjapek dionjang-anjeng,
 tamba tjaheum nanajeumeun,
 diperih amis tjaina,
 barabaj koenang-koenangan,
 wadja kasipoeh koe lemar,
 ngalembereh kana lambe,
 tjilemar ombak-ombakan,
 kasipoeh nja karatoean,
 kalandja nja kamenakan,
 imoetna adjen sasoekoe,
 seurina adjen satali,
 di djero satali deui,
 eukeur imoet dadajeuhan,
 ratoena eukeur ngalemar.

Sanghjang loetoeng ngalingling, ngadeuleu maling.

„Soehoenan pamadjikan geulis temen, lamoen eta keur teu pada tapa, hajang ajeuna bae.”

„Beurat beunghar rea banda,
 kari tatjan boga bala.”

Tjag:

teundeun di handelum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XVII.

Tjatoerkeun di nagara.

Noe goreng boedi ti leutik,
goreng toeah ti boeboedak,
pangaroeh djalma noe bedang,
taja batan Poerba rarang.

„Mama Lengser, geura ngalasan keueus djantoeng kole beres.”

Tjedok njembah.

Djoeg ka geusan ngalasan njoreang geus ngempoer di pipir goenoeng; teu toeloes ngalasan.

Djoeg balik ka nagara, gebloes ka padaleman,

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah, tarima keur koemawoela.

„Mama Lengser,” Poerba rarang orokaja gantjang nanja, „aja kabeubeunangan?”

„Soemoehoen, teu meunang, moen teu meunang, aja noe ngempoer di pipir goenoeng.”

„Soegan tangkoerak Poerba sari, beunghar soegih ti mendi, beunghar ti mana da teu boga bala, rembes miis geus kotjapan jen Poerba sari beunghar. Sok keujang teuing jen Poerba sari beunghar. Geura ka pipir goenoeng pariksakeun, soegan enja beunghar perih pati torta gawe pendet parakan Baranang siang leuwi sipatahoenan salawe deupa djerona, mangka saät. Moen teu saät poë ieu djeung peuting, mengke teukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng, bari soegan dianak loetoeng Poerba sari.”

„Noen, pangoeloe tandang, soemoehoen, darma panjaoer, tarima dipangandika, djisim koering rek amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan.

Tjedok njembah.

Indit bari ngoesap birit,
angkat bari ngoesap sindjang,
bisi wirang keur ngawoela,
djoet toeroen kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
metoe lawang mandjing lawang,
teu dibilang di djalana,
dibilang datangna bae.

Djoeg ka pipir goenoeng, baheula mah leuweung loeang liwoeng, ajeuna agreng

batan nagara, pasini dadaoelatan da baheula beh dinja sieun asoep siloeman sileman, gebloes katoetoegun padaleman.

„Da halal noen, rek amit ngadeuheusan, noe kagoengan padaleman aja tjalik?”

„Aeh koetan, Mama Lengser, rampes tjalik, oelah toemamoe nja ladjoe, oelah tanggeung nja tineung, rinoe djangkoeng dahan pandjang, oelah kami djalma gagade didatangan ti panggede.”

Mingpiringan aran geus beunghar.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah tarima keur koemawoela.

„Mama Lengser, oelah tjalik di sisi teuing, bisi tidjengkang keur ngandjang.”

Ser Lengser nengahkeun; aran si-Lengser adjriheun, aran Poerba sari beunghar.

Gorondjang lalantjang emas,
lalantjang bokor kantjana,
di loehoer nimoe sapoeloeh,
di handap nimoe salapan,
di tengah nimoe salawe,
beunang ngahoeloe mikoengkeun,
beunang nonggong njiloewahkeun,
sereleng noe diadoekkeun,
kalapa oedoeh batokna.

„Noen, Mama, mangga ngalemar.”

„Koemaha diseupahna?”

Koetoe simboet koeur sindjang,
tarima darma pangasih,
diperih amis tjaina,
sanggeus kitoe diboendjalkeun,
bisi kapetolan njaoer,
bisi wirang keur ngawoela.

Poerba sari orokaja gantjang nanja: „reuas pabaoer djeung sieun, na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na niat kita sorangan? Soemangga, noen, rampes pikonokeun.”

„Tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara, ratoe emas, diperih pati torta gawe mendet parakan Baranang siang leuwi Sipatahoenan salawe deupa djerona, mangka saät poë ieu djeung peuting mengke, lamoen teu saät, teukteuk beuheung tilas adegan djeung boedjangna loetoeng, tjek timbalan.”

Poerba sari regoek tjeurik dengdek ka boedjangna loetoeng.

„Oetoen, geura oendoer meungpeung djaoeh, leumpang meungpeung anggang neangan goenoeng noe singkoer, mandala singkah. Sakiwari keur mimiti, Oetoen, koemaha piwangsoelaneun, ari sanggoep bisi loepoet, ari tanggoeh bisi poës.”

„Owah, soehoenan pamadjikan, oelah redjag teuing, haliwoe koe sakitoe.” Bisaning nitah, bisaning anoe dititah.

Geura pok rampesan bae.”

„Mama Lengser, hatoerkeun ka djeneng si-teteh dirampesan koe boedjang loetoeng, rampes soteh rampes bae, rampes soteh padoe beres, rampes padoe wekasan roepa henteuna koemaha bagdja.”

Mama Lengser ngatoeran amit.

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Djoeg balik ka nagara, gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, koemaha bedjana, Poerba sari beunghar?”

„Soemoehoen, beunghar pisan.”

„Djoerig, sok keujang teuing.”

„Beunghar meuëusan kadang kala henteu pisan, kapelengkak nja wangsoelan, asa beunghar goemati henteu.”

„Henteu dianak loetoeng?”

„Manggih soteh loetoeng di djalan, teu njaho anak teu njaho lain.”

„Toeloes kateukteuk beuheungna?”

„Toeloes.”

„Soekoer, Lengser.”

Tjatjap hatoeran; keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XVIII.

Tjatoerkeun di goenoeng.

Ras katimbangan; tjeurik leutik sasakitan Poerba sari.

Repet ing loetoeng inget ka sirepna, diaos, ditioepkeun, lenggoet noendoetan kataradjang sirep loetoeng.

„Oetoen, tjoeang sare djeung si-teteh, si-teteh banget toendoehna.”

„Owah, soehoenan pamadjikan, loetoeng mah nalipak maneh, tara sare djeung manoesa, bisi geuleuheun.”

Boeg noe sare dina kasoer toedjoeh toempang; aran geus kagoengan padaleman, dihin pinasti anjar kapanggih, rek ladjoe ka Soenan amboe, ka amboe neda pitoeah, ka rama neda sapaät, meungpeung sare.”

Braj digedogkeun raksoekan:

barabaj tembung kasepna,

kakasepan Goeroe Minda,

sok ditoenda raksoekanna,

dina nagasari dampit.

Djengkekeun amboe soekoe ti katoehoe, ditimbang koe ti kentja, parapas sewoeng.

Djoeg ka sawarga loka manggoeng alam padang poë pandjang, Soenan amboe kasampak kasondong aja, roj mando, parapas njembah.

„Oetoen, sinarieun sinanteneun, si-Oetoen soemping tjoendoek di boelan danoe, datang di boelan soebaja, soemangga pikersaeun naon, rampes pikonokeun, koe-

maha saoeur ka amboe?"

„Owah, Soenan amboe, mana peuting koemareumbing, mana poëk soemaleket, soehoenan pamadjikan kasoésahan, diperih pati torta gawe mendet parakan Baranang siang leuwi Sipatahoenan mangka saät, poë tadi djeung peuting ieu. Lamoen teu saät, teukteuk beuheung tilas, adegan, pok madjar, djeung ka awak ing."

„Oetoen, eta lain doeöeman kami, doeöeman Kai Boedjangga."

Parapas djoeg ka Kai Boedjangga saloehoereun dewata.

Kai Boedjangga kasampak keur neupa; terengteng moeatkeun sembah.

„Oetoen, koemaha pikersaeun, noen, rampes pikonokeun."

„Soehoenan pamadjikan diperih pati torta gawe mendet parakan Baranang siang. Moen teu saät peuting ieu, diteukteuk beuheung tilas adegan, pok madjar, djeung ka awak ing."

„Oetoen, sakitoe mah hampang, geura balik meungpeung peuting, si-indji bisi kasampak geus njaring, geura poelang mangka gantjang, si-indji bisi kasampak geus hoedang. Oelah waka tembong kasep, tatjan datang ka poëna, bisi teu hedjo lalakon rambaj tjarita, tatjan datang ka mangsana."

Ngatoeran amit, tjedok njembah.

Parapas djoeg ka boeana pantjatengah. Kasampak poetri keur sare keneh, dianggo raksoekanana; djanggelek miroepa loetoeng, les leungit roepa manoesa; tapakoer di bale kantjana.

XIX.

Tjatoerkeun di mangoeng, tjarita di kahjangan.

Tjek Soenan amboe: „Boedjangga seda, Boedjangga sakti, geura djoeng-djoengkeun seuweu ratoe, geura djajak seuweu radja, geura pangmendetkeun parakan Baranang siang mangka saät. Geus saät, geura lintaran, laeokna geura pindahkeun ka taman si-indji, kana djolang kantjana. Ari geus lintar, rengkep oelah dibawa deui, toenda dina tihang tengah solendangkeun si-Oetoen. Ari geus beurang, ngaliwat ka noe marak, nembongkeun kakasepan ngagoda oerang nagara, kalo kantjana toenda dina birit parakan tjokoteun si-Oetoen ari ngaliwat ka parakan."

Boedjangga opat djoeg ka hoeloe parakan. Liangna dipendet parakan sabeulah koe tiloean, kawilang djedjerih ngahareupan goenoeng hidji sewang, pasir hidji sewang. Goenoeng roentoeh, tjadas rempag, batoe reok patingporolok, kalakaj patingbarangsaj patinggelendoeng batoena.

Pendet loeloegoening Boedjangga sabeulah deui leuih pangawasa; goenoeng roeboeh tjadas rempag, pasampeur-sampeur arek saät.

Laeokna teu pati djenoek,
rogok batan toenggoel kaso,
ranghap batan kembang dadap,
djadi hidji tinggedebeg,

kantjra belang sisit emas,
 sapasang beberkeun rengkep,
 Ki Boedjangga teroes rengkep,
 leuih rengkep koerang leui,
 rengkepna batoe kantjana,
 pinoeh ngoekoe kadjoengdjoenan,
 tinggalkeun iwak bangkeuang,
 tjokoteun oerang nagara.

Top njokot kalo kantjana, dieusian laeok sahidji, ditoenda di birit parakan, tjokoteun si-Oetoen ari geus beurang bari ngaliwat, nembongkeun kakasepan bari ngagoda oerang nagara.

Terengteng laeok dibawaän nandjak ka tampian Poerba sari. Ketjeboer kana djolang kantjana kantjra belang sisit emas sapasang. Roep ditoeroeban koe sasakna, toeroeb taman panglokatan Boedjangga. Djoeg ka padaleman, Poerba sari kasampak keur sare keneh, rengkep sok ditoenda dina tihang tengah tjokoteun si-Oetoen.

Ari geus beurang, sor njampeur ka Loetoeng,

„Oetoen, kami rek balik, parakan geus saät, bisi aja pariksa si-indji, geus beurang.”

„Ka bisa wangsoelan.”

Ngoesik-ngoesik-noe keur tjalik,
 ngobah-ngobah noe keur tapa,
 neda pangampoera bae.

Tjek Kai Boedjangga: „oelah rea kasaoeran, wangsoelan, mo hedjo lalakonna, mo rambaj tjaritana, moen teu koe amboe, koe sadoeloerna.”

Terengteng balik ka sawarga loka manggoeng boemina sewang-sewangan, tas mangmarakkeun.

Raj beurang, koelisik poetri noe oesik, kodjengkang poetri noe hoedang, ngadaweung ngaboentel tineung.

„Soehoenan pamadjikan,” Sanghjang loetoeng orokaja gantjang nanja, „nga-hoeleng djiga noe poendoeng.”

„Oetoen, lain poendoeng, ras inget ka timbalan kamari ti nagara, teu bisa marak, Oetoen geura marak.”

„Kami ge teu bisa marak, ari marak saät koe didjampean.”

„Oetoen, koemaha djampena?”

„Kieu djampena mah, djangdjawokan bae:

„datang ngandjang, rintjang poelang,
 nja rintjang ti geusan ngandjang,
 datang ka djalan los njimpang,
 kasampak parakan saät,
 dewata doeloeran aing.”

„Oetoen, arina kitoe, si-teteh bae:

„patimoen patitis-titis,
kajeun pati toedjoeh kali,
padoe diajoenan goesti,
ngadeudeul koe tjongo poloj,
leuleus liat oelah pegat.”

„Oetoen, geura toenggoe imah.”

„Soehoenan pamadjikan, ngan sakitoe, loetoeng mah kabisana toenggoe imah.”

„Si-teteh rek miang ka parakan.”

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
angkat karo wawajangan,
bari matja djampe marak,
dipoedji sapandjang djalan,
sadjongdjongan saherojan.

Djoeg datang ka pamarakan, kasampak ngoetrak toehoer, toeloelj moeloengan hoerang da taja laekna. Hanteu ngambah ka leuwi Sipatahoenan sieuneun koe djeneng tetehna.

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XX.

Tjatoerkeun di nagara.

Saoer Poerba rarang: „Mama Lengser, rek miheulaän, timbang kapiheulaän, nakol bende agoeng kaboejoetan.”

Tjedok njembah.

Geledeg loempat, top njokot poepoekeul, der nabeuh tangara.

Leut ti kidoel tjoekeul, ti kaler leber, ti koelon metonan, ti wetan daratangan, pada koempoel, sanagara kabeh.

„Mama Lengser, aja tangara naon?”

Tjek si-Lengser: „dikoempoelkeun tea mah, tjek timbalan tjoeang ka parakan; sanagara sakoer noe aja, koempoel kabeh, awewe, lalaki, pantjakaki sakabeh.”

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen, pangoeloe tandang, djisim koering dikersakeun ngoempoelkeun toelang koering, geus koempoel kabeh.”

„Lengser, mas kabeureuh Indradjaja hatoeran rek disalin.”

„Pangoeloe tandang, ngatoeran amit.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Bloes ka pangtjalikan Indradjaja, dihatoeran.

Rigeug noe angkat, bloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Silah, pinoeh saroang beubeureuhna noe genepan.

„Emas kabene, koemaha pikersaeun?”

„Mas kabeureuh, geura disalin, tjoeang miang ka parakan.”

Prak noe dangdan:

samping kasang salaboehan,
sabeulit kadoea toengtoeng,
andegna pateungteung bae,
saboek kasang goela klapa,
sabeulit kadoea toengtoeng,
iketna simboet dadara,
andegna pateungteung bae.
mengled anoe njoren doehoeng,
gogodong koe djeungdjing tjondong,
landean koe hoeloe lisoeng,
pamendak loeloempang tjopong,
sanggeus kitoe disorenkeun,
nja lengkeh-lengkeh bendeëun,
nja lendjang-lendjang kendangeun,
manggih genteng di beuheungna,
garempal awak badakeun,
djiga loemboeng keur dirioeng.

„Mama Lengser, geura rengkepkeun tjekelan sewang-sewangan.”

Djoeg kaloearan: „batoer djenoe, bala rea, geura prasikepan njekelan sewang-sewangan.”

„Rampes,” hatoerkeun.

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mas kabeureuh, rampes miang.”

Rigeug Indradjaja noe angkat djeung bebene anoe genepan:

pajoeng tjawiri pandeuri,
pajoeng bawatna ti heula,
paseling toembakna biring,
ngagambang toembakna binang,
paseloek pedangna soedoek,
siger djantoeng ti katoehoe,
pendok tjapang tebeh kentja,
oendak deui lain deui,
noe geulis kana salipi,
noe denok kana epekna,

ipis ramping kana kendi,
 radja peni sakabehna,
 sabalana Indradjaja,
 lalaki miwah awewe,
 mantri djeung pantjakakina,
 katoet djeung djompona pisan,
 pandeuri toekang marakna,
 broeg ngagimboeng braj ngabantaj,
 pangaroeh ratoe loemoengsoer,
 tangara radja loemampah,
 sadjongdjongan saherojan.

Djoeg ka parakan, brak tjalik ka pasanggrahan ageung:
 meunang dirioeng koe geloeng,
 direndeng-rendeng koe tjangkeng,
 noe lendjang pada ngadjadjar,
 noe denok pada ngaronjok.

Ngadjedjeman marak Indradjaja di parakan Baranang siang.

Tjek si-Lengser: „toekang marak, geura arantjroeбан.”

Ketjeboer pada ngantjroeбан, noe ngodok, noe ngobengan, noe lintar, djeung
 noe njairan; kari iwak bangkeuang bae dipindahkeun tadi peuting.

„Bo, Lengser, saroepa-roepa da sakitoe eusina.”

Boer ka darat, geus rajap, boes ka emok Poerba rarang, tjelepit njapit kana
 biwirna, ngoedjoer tjetrok dikokos, epot sot deui.

„Adoeh, djoerig.”

„Mama Lengser, koemaha teuing.”

„Ti tadi ge teu tjampoleh emok mangka rekep.”

Ketjeboer ka tjai deui, ngantjang di parakan Baranang siang.

Tjag teundeun; keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXI.

Tjatoerkeun di goenoeng.

Boedjang Emas Poerba sari, Sanghjang loetoeng, indit tina pangtjalikan bale kantja-
 na. Top rengkep ti tihang tengah, prak disolendangkeun, nja oendoer djeung noe lemboet.

Angkat karo wawajangan,
 keupat gambalang-gembeleng,
 djiga banteng toemambarang,
 aran anggo djalma wenang.

Djoeg ka parakan, tatjan koengsi nembongkeun maneh. Ngadoekeun keneh
 pangawasa, top njokot kalo kantjana dina birit parakan eusina laoe sahidi. Mantjat
 parakan Baranang siang tembung kasepna; pada madjar kasep sakabeh poetri ti nagara.

Tjek si-Lengser: „silah, djalma kasep.”

Ret njoreang Poerba rarang,
 bogona doea harideung,
 noe lendjang hajang ngarendeng,
 roemanggieungna nja tineung,
 katembong noe kasep liwat,
 etjet-etjet dina lintjar,
 kasintoe dina mareme,
 noe kasep tembong rek lintar,
 disampeurkeun koe bebene,
 nja kami djalma noe lendjang,
 noen rampes geura sindangan,
 nja kami djalma noe denok,
 noen rampes geura pondokan,
 nja kami djalma noe galing,
 noen rampes geura peutingan,
 ti mendi nja toeang boemi?"

„Koemaha kasambat toeang kakasih?"

„Goeriang Kaoeng loeöek."

„Disoehoenkeun kalo kantjana?"

„Koedoe ka indang, da Goeriang."

„Kapan kami indang teh."

„Ieu mah lain indang."

Goeroebjoeng noe matak bingoeng,
 ketjrak-ketjrik kagirangkeun,
 teu njoreang daoen tjeuli,
 ai sore ngaroedjak hondje,
 peuting ngaroedjak balingbing,
 isoekna ngaroedjak djeroek,
 beurang ngaroedjak katjambang.

Asa gedeboeg di soesoe,

asa gedebeg di angen,
 katembong noe kasep liwat,
 koelit beuteung toetoenggoelan,
 Goeriang matak kabantjang,
 matak kahoedang kawaja,
 tadjam seukeut eukeur deukeut,
 toedjoe doeriat keur datang,
 ngageder nja pianakan,
 tetenger hajang lakian,
 nja rotjop asa djengkoleun,
 tjelekit tjimata getih,
 talintjang nja deudeuleuan.

„Adi, bantoean ngitjeupkeun.”

Djoeg ka hoeloe parakan Sanghjang loetoeng; teu kanjahoan, ret njoreang poetri boengsoe ka toekang.

„Ti mendi noe pasti soemping,
ti mana ponggawa datang?”

„Ti Kaoeng loeöek.”

„Koemaha kasambat toeang kakasih?”

„Ki Goeriang.”

„Awak ing mah kabalinger, kapan Goeriang, kapan njaba.”

„Goeriang ngora tatjan aja noe seba; ieu, koemaha kasambat toeang kakasih?”

„Boengsoe soteh seubeuh bendoe,
radja sok seubeuh nalangsa,
poetri soteh seubeuh njeri.
sahidji keunana pasti.”

„Tjek noe mojok mah: nja ieu:

Njai emas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa emas Tapa radja,
Mas Tapa radja koesoema.”

Keurna diparinan kalo kantjana timoe ti hilireun djalma djenoe; „keunana, keuna pisan.”

„Ning koering teu boga pamoelang.”

„Teu hajang dipoelang, ridoe, kami mah djalma keur ngalalakon.”

Tjag ditampanan.

„Pamoelangna gampang, kirim kami angin leutik.”

Ngarangkoebang, kelepet, les.

Djoeg ka pipir goenoeng dianggo raksoekan, djanggelek miroepa loetoeng, tjalik di bale kantjana. Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXII.

Tjatoerkeun di parakan.

Poerba rarang ret njoreang kagirangkeun.

„Koetan teh diparengkeun ka tangkoerak Poerba sari,” koe oerang mah oelah kageden diparengkeun, teu daek njoreang-njoreang atjan.”

„Adi, tjoeang reboet bae.”

Tjek Poerba leuih: „tete, pangampoera bae, karoenja, djalma nalangsa, hade doeloer goreng doeloer.”

„Saroea djeung tangkoerak sia, rek mangmeunangkeun bae.”

„Tete, lain mangmeunangkeun, karoenja, djalma nalangsa.”

Geledeg loempat noe limaän.

„Kadiukeun kalo kantjana kami.”

„Teteh, sok sieun teuing, pamali, paparin noe kasep liwat.”

„Marengan kami di tangkoerak sia, eta mah mihape bae.”

Keukeuh noe teu mere, dipatorendjangkeun koe limaän, didjengkangkeun, blak nangkarak dina keusik semet toeöer.

„Koetan teh teu endah teu leuih, ajeuna geus ngemasan pati, roros lebok poeas ngeunah.”

„Teu tarima dikoeboer.”

Padoena pandjang nja oemoer,
kadjéun dina keusik boetjak,
kadjéun nalangsa ajeuna,
soegan mapahat djagana,
soegan pidjalaneun bagdja,
da koe nagara dipista,
kadjéun njeri ajeunana,
soegan pasti djadjagana.

XXIII.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe, teroes panon batan katja, katingali salawasna.

„Boedjangga seda, Boedjangga sakti: „si-indji disangsara koe nagara, geura toeroenan pangawasa.

Metik handjoeang koening lalakina, pangawasa Kai Boedjangga, djoeg diragragkeun ka boeana pantjatengah, njoeroep, djadi kapiting koening awak sagede loeloempang, tjatjapit sagede balioeng; rangkoenang ka girang, disosok pendetan; ger tjaäh dengdeng.

Ger disoerakan koe si-Lengser.

„Mama Lengser, soerak bae.”

„Soerak reuas, parakan bedah.”

„Mama Lengser, geura pendetan.”

Loentjat ka darat.

„Silah, tjoeang mendetan.”

Ger pada mendetan batan leutik anggoer gede.

Tjel laloentjatan ka darat.

„Pangoeloe tandang, anggoer mana anggoer mendi, anggoer palid ta anggoer mantjat; moen palid poös koering sampean.”

„Mas kabeureuh, geura pendet parakan oerang.”

Rigeug prak disilaän ngawingking pingping ka darat, kagoengan djiga oela santja ngodjaj, gedena saindoeng tongtolang, pandjangna tiloe tikeleun.

„Mas kabene, tjokotan iwak hampal leuang, tjokotan iwak bangkeuang, tjokotan iwak regemeng, iwak mangeljot, iwak maninggar.”

Rangkoenang kapiting koening awak sagede loeloempang, tjatjapit sagede balioeng, rangkoenang ka girang tjelepit giwing kagoengan Indradjaja.

Ger tjaäh dengdeng.

Ger disoerakan koe si-Lengser.

„Mama Lengser, soerak bae.”

„Soerak reuas djoeragan tiwas.”

Hoemaroeroeng hoemaregoeng,

bareuhna sagede boejoeng,

ditjapit kapiting koening,

kagoenganna Indradjaja,

lain toewoeh koe laoekna,

laän moendak babawaän,

kilang kitoe henteu tombok,

aran si-beubureuh euweuh.

„Mama Lengser, tjoeang boebar, bala katoet bebene.”

Djoeg ka nagara, bloes ka padaleman. Geus datang, prak ngarieus oebar genep pipisan, katoedjoeh si-djompong.

„Adi, tjoeang oebaran bari noekang, boa poös aran si-beubeureuh euweuh.”

Prak dioebaran andeg totorombolan bae. Geus waloeja ditjapit kapiting koening dioebaran koe bebene. Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXIV.

Tjatoerkeun di parakan.

Kapiting koening, soesoeroepan Kai Boedjangga, terengteng balik ka sawarga loka manggoeng.

„Ki Boedjangga, koemaha, waloeja?”

„Taja sawidji-widji.”

XXV.

Tjatoerkeun Nji Emas Poerba sari.

Koelisik poetri noe oesik,

kodjengkang poetri noe hoedang,

kilang kitoe woewoeh panggoeh,

kasipoeh pangaweroehna,

da ti memeh nagri datang,

poelang geus boebar nagara,

aran djalma disangsara,

balik gasik leumpang gantjang.

Djoeg ka pipir goenoeng, kasampak Loetoeng ngabengkong.

„Owah, soehoenan pamadjikan, koemaha, parakan teh saät?”

„Saät pisan, tjatjap djangdjawokan djampe si-Oetoen matih pisan.”

„Koemaha, aja kabeubeunangan?”

„Meunang pisan kalo kantjana eusina laoeK sahidji, paparin noe kasep ngaliwat, ning eta direboet koe nagara, kilang kitoe kadjeun bae, da eukeur sakitoe kahajangna.”

„Koemaha noe marinan teh?”

„Kasep pisan.”

„Henteu bogoh?”

„Rek bogoh bisi teu bogoheun.”

Imoet lemboet seuri leutik,

sedeng moelen dina angen,

tapi teu ngedal kaloeur.

„Oetoen, tete rek amit ka djamban larangan, rek ngaroeat maneh disangsara koe nagara.”

Goeloesoer toeroen, prak noe angkat ngala kekembangan warna toedjoeh.

Djoeg ka djamban larangan, sasak toeroeb taman panglokatan diboeakeun, boer maboer ninggang di djaoehna.⁽¹⁾

Ketjeboer kembang dileboehkeun, prak ngaroeat maneh, kapoelih batan sasari, kasipoeh nja karatoean, kalandja nja kamenakan, geus waloeja deui.⁽²⁾

Rek njokot laoeK doea bae da boga tjarek djeung si-Oetoen, doemadak saät parakan, rek ngadon madang djeung si-Oetoen.⁽³⁾

Balik gasik, leumpang gantjang; geus waloeja tas ngaroeat maneh.

Djoeg ka padaleman, prak tjalik.

„Oetoen, tampian teh aja laoeKan, laoeK ti mana?”

„Djamak, bangkala tjai aja laoeKan.”

„Ditjokot doea da boga tjarek djeung si-Oetoen, ngadon madang djeung si-Oetoen.”

„Koema dinja, loetoeng mah, da teu njaho.”

Prak ngeureunan palaj.

Poerba sari ti leutik datang ka gede, kakara arek ngedjo.

Prak njioek beas, beas sarwa aja pamahanan paradewata, waktoe misalin ti peuting.

Sapandjang diboeang di pipir goenoeng, kakara rek ngedjo.

Top njokot soeloeh, prak miroen seuneu, top seëng dikahawoekeun, goeroentoeng njoeroegan, prak njeupankeun; mantare sangoe asak.

Laoek noe sahidji dipanggang, noe sahidji diolah; ngantian olah asak, prak babanjon.

(1) Pinasti djadi wasiat mana katelah Tji-njasak oeroet sasak Poerba sari mana, datang ka kiwari poesaka ti Poerba sari.

(2) Mana aja roeatan, mana datang ka kiwari, poesaka ti Poerba sari.

(3) Kantjra belang sisit emas bade keur ingon-ingon laoeK radja peni, oenggal goesti nganggo laoeK radja peni mana datang ka kiwari poesaka ti Poerba sari. Djolang maboer ninggang di djaoehna. Pinasti djadi waloeri, mana aja katelah Tj-djolang, oeroet djolang Poerba sari, mana datang ka kiwari poesaka ti Poerba sari.

Piring ipis panjitjipan,
 piring poetra pamadangan,
 olahan digelek-gelek.

Geus asak, prak didjaitan.

Top pinggan toeloej disioek,
 tjaina kana pinggankeun,
 boekoerna pek dipiringan,
 sok dikatetenongkeunna,
 katoet djeung panggangna pisan,
 katoet djeung piringna pisan.

Prak ngeusian kendi.

Kendi toelis tjetjep gading,
 disopalan koe kantjana.

Sok diteundeun pipir tetenong gasik sangoe asak, prak diakeul; geus tiis,
 prak disoemboelan.

Soemboel agoeng pangdaharan,
 diwangkisan koe koeningan,
 dilambean koe salaka,
 disoekoean koe paroenggoe,
 disokoan koe tambaga,
 tjatjap dangdanna idangan.

„Oetoen, tjoeang madang djeung si-teteh.”

„Owah, soehoenan pamadjikan, loetoeng mah tara madang djeung manoesa
 bisi geuleuheun. Moen hajang madang djeung manoesa koedoe popoëkan, bisi
 tembong boeloena.”

Reup peuting, tel njeungeut damar.

„Oetoen, geus meudjeuhna.”

„Lamoen hajang temen madang djeung loetoeng, rampes, koedoe damar di-
 pareuman.”

„Pes damar dipareuman.”

Disingklakkeun raksoekan sipet pigeulang leungeun kotjok sibanjo njarajnjjaj.

„Oetoen, naon eta bet njarajnjjaj?”

„Leunjaj.” (¹)

Prak noe dahar popoëkan.

Ari njotjol boboroan,
 disoesoel henteu kasoesoel,
 rep ngeupeulna mangka teuas,
 dikeueumkeun dina tjai.

Tjelem diinditkeun dipagasroekeun.

(¹) Pinasti diwaloerikeun mana datang ka kiwari ari leunjaj paeh berang ari tjaäng
 soerem, dakining Goeroe Minda Kahjangan tatkala sibanjo, popoëkan kadadjadianana leu-
 njaj mana datang ka kiwari.

Reg ngahoeleng.

„Ti tadi ge geuleuh oelah madang djeung loetoeng.”

„Oetoen, lain geuleuh; leungeun saha noe aloes teh?

„Arina kitoe timboeroean?”

„Lain timboeroean.”

„Teu njaho, soehoenan pamadjikan.”

Leungeunna ka teoh, Loetoeng ka loehoer.

„Nja kitoe mah ari pagasroek karasana aloes.”

„Soehoenan pamadjikan seubeuh?”

„Oetoen, nja kitoe keneh?”

„Kilang kitoe ge timboeroean.”

„Lain timboeroean da teu njaho.”

Prak dilingkoepkeun deui, djangkelek miroepa leungeun loetoeng deui sakabehna.

Tel deui njeungeut damar.

„Ngek tadi hideung ajeuna hideung, tadi boeloan ajeuna boeloan, kilang-kitoe tanpa ngandel.”

„Lain tanpa ngandel da teu njaho.”

Prak kekemoe, ngalemar pisan; prak diwedak mapareman maneh.

Loetoeng inget ka sirepna, diaos ditioepkeun.

Lenggoet noendoetan Poerba sari.

„Oetoen, tjoeang sare djeung si-teteh, si-teteh banget toendoehna.”

„Soehoenan pamadjikan, loetoeng mah nepak maneh tara sare djeung manoesa, bisi geuleuheun.”

„Arina kitoe, si-teteh bae.”

Boeg noe sare tibra pisan, dahar seubeuh, tjape enja.

Braj raksoekan dilaän, prak digodos, digoelang gaper.

„Koetan teh geulis temen soehoenan pamadjikan.”

Hapoer ngaloeng kana poendoek,

hapoer ngoleng kana tjangkeng,

hapoer kembang tjatjarangan,

tjinggir gila koelaleutjir,

beuheungna djiga ngahoemboet.

„Lamoen ta geus keuna, soepaja keur pada tapa, nepi datang ka djanari bisi aja tjantrik goreng kaboenikeun.”

Kongkorongok hajam, neut hoedang, dianggo raksoekanana djanggelek miroepa loetoeng, tjampegog dina adeg-adeg, ari ti beurang dina bale.

Raj beurang Poerba sari kodjengkang hoedang; reg ngahoeleng ngaboentel tineung.

„Soegan soenan pamadjikan reuas ngahoeleng djiga noe poendoeng?”

„Lain poendoeng, karang hoeloe legok doea.”

„Arina kitoe tanpa ngandel, loetoeng mah ti peuting remen njaringna batan sare, dideuleukeun ti peuting tjengkat sirahna ari nindih ka noe sedjen djadina legok doea.”

„Lain kitoe, Oetoe, dina legok doea baoe seungit ngalabari, baoe dedes, baoe rase, baoe menjan kawalagar, baoe kalemba kastori.”

„Soegan dewata ngaliwat.”

„Na, ari dewata seungit?”

„Teu njaho, kitoe ge bedjana.”

„Teu njaho, lamoen kitoe mah.”

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,

toenda di handjoeang siang,

paranti njokot ninggalkeun.

XXVI.

Tjatoerkeun noe di nagara.

Tjek Poerba rarang: „Mama Lengser, si-tangkoerak Poerba sari aja woewoeh pangaweroeh, aja nambah pangawasa, kieu ngadjadi, kieu ngadjadi, keujang teu-ing, oelah welah merih pati torta gawe, geura dititah ka pipir goenoeng ngala banteng lilin soekoe gading, gedena sasaoeng boeroek, galakna kabina-bina, tandoekna sadeupa sasisi. Moen teu beunang, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng.”

„Soemoehoen, darma panjaoer, tarima ti pangandika”.

Tjedok njembah ngatoeran amit.

Djoet toeroen:

metoe lawang mandjing lawang,

metoe di lawang pingpitoe,

datang ka lawang pingsanga,

dangdeung ka paseban ageung,

djoeg ka aloen-aloen agoeng,

medal di lawang saketeng,

djoegdjoegna ka pipir goenoeng.

„Da halal, noen, noe kagoengan padaleman aja tjalik?”

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja; „na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, soemangga pikersaeun noen, rampes pikonokeun.”

„Ratoe emas, toelang koering, tjoendoek lakoe dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban timbalan ti nagara miwah ka toelang karsa, sampean diperih pati torta gawe koe noe gede ngala banteng lilin soekoe gading, gedena sasaoeng boeroek, galakna kabina-bina. Mangka meunang poë ieu, lamoen teu beunang, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng, tjek timbalan.”

Regoek tjeurik dengdek ka Loetoeng:

„geura oendoer meungpeung djaoeh,
geura leumpang meungpeung anggang,
noengtikan goenoeng noe singkoer,
neangan mandala singkah,
nja teteh bala hareupeun.”

„Soehoenan pamadjikan, oelah haliwoe koe sakitoe, hanas kami pasinina mah.”
Bisaning titahan bisaning noe dititah.

„Hatoerkeun rampes bae.”

Tjek si-Lengser: „rampes soteh padoe beres, toeang koering ngahatoeranan,
amit, teu lambat ngadeuheusan.”

Tjedok njembah, djoet toeroen, balik gasik leumpang gantjang.

Djoeg datang ka nagara, bloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja, „koemaha wangsoelanana?”

„Disanggoepan koe boedjangna loetoeng.”

„Toemoeli loetoeng bisa ngala banteng, toeloes diteukteuk beuheungna.”

XXII.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Poerba sari tjeurik leutik sasakitan; ras inget katimbangan.

„Oetoen, geura ngala banteng.”

„Loetoeng mah teu bisaeun ngala banteng, Loetoeng mah enggonna di leu-
weung, loetoeng di loehoer koe banteng di teoh, meureun mo datang deui ka imah.”

„Oetoen, arina kitoe, teteh bae rek ngala banteng.”

Pati moen patitis-titis,
kadjéun pati toedjoeh kali,
padoe diajoenan goesti,
ngadeudeul koe tjongo poloj,
leuleus liat oelah pegat,
ari leumpang sieun banteng,
teu leumpang sieun timbalan.

„Oetoen, geura toenggoe imah.”

„Ngan sakitoe, loetoeng mah kabisana toenggoe imah.”

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
toemandang taja noe roang,
roang soteh roang badak,
nja oendoer reudjeung noe lemboet,

nja leumpang karo noe lendjang,
 angkat karo wawajangan,
 koeroesoek ka leuweung boesoek,
 karasak ka djati lantjar,
 lebet ka soemeneng djati,
 kaina remeng djeung nangsi,
 sangkrong kana leuweung ganggong.

Lebet kana tegal wareng pangbantengan, kasampak banteng noenggiring.

Sor njampeurkeun Poerba sari.

Banteng ngambeu manoesa, gebres; ngagebresan langkoeroek batan oepih
 boeroek, djoemangkarak batan majang ragrag.

Njarande kana kajoe gorda, tjeurik leutik sasakitan, disentak banteng; teu
 madjoe sieun koe timbalan, madjoe sieun koe banteng.

Pati moen patitis-titis,
 kadjeun pati toedjoeh kali,
 padoe diajoenan goesti,
 aja-aja noe ngaliwat,
 doemadak aja noe liwat,
 rek njoehoenkeun diloeloengsoer,
 menta pangalakeun banteng.

Keur meudjeuh, ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
 toenda di handjoeang siang,
 paranti njokot ninggalkeun.

XXVIII.

Tjatoerkeun Sanghjang Loetoeng.

Doemadak ditanja oemboel ti sikloek, doemadak ditanja djenengan: Ki
 Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe Mas toean sabawana.

Boer raksoekan dilaän, sok toenda dina nagasari dampit, prak noe dangdan:

dangdan soteh ngoesoet bae,
 meunang saraksoekan kadoet,
 soreнна doehoeng loemadoet,
 mana loemadoet keur mintoel,
 kadjeun mintoel ajeunana,
 soegan seukeut djadjagana,
 aran noe agoeng keur ngoesoet,
 kadjeun koesoet ajeunana,
 soegan beres djadjagana,

bari ngarekakeun sepoeh,
 ari ka parakan kasep,
 ari ka leuweung mah goreng;
 katjatjang kolear angkat,
 toemandang taja nja roang,
 roang soteh roang badak,
 angkat karo wawajangan,
 sadjongdjongan saherojan.

Djoeg ka tegal wareng pangbantengan, kasampak banteng noenggiring; Poerba sari kasampak tjeurik leutik sasakitan, njarande kana kajoe gorda.

„Oerang mana tjeurik di leuweung?”

„Djaoeh, ti ditoe, ti Goenoeng Tjoepoe, Goenoeng Tjoepoe mandala ajoe, mandala kasawiatan.”

„Koe naon, mana nangis di leuweung?”

„Dipoendoetan banteng.”

„Na, teu kagoengan salaki?”

„Boga soteh boedjang loetoeng.”

„Ti mendi nja toeang boemi?”

„Bandjar karang pamidangan, lemah tjai kapoetihan, nagara antjik-antjikan ti sikloek.”

„Koemaha kasambat nja kakasih?”

„Ari tjek noe mojak mah Ki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe Emas toean sabawana.”

„Awak ing mah kabalinger, kapan koewoe kapan toean.”

„Kieu, ratoe emas, nitihan dajauh gila koe gede, ari ka dajauh ngoewoean, ari ka leuweung mah toeanan.”

„Ieu si, koemaha kasambat toeang kakasih?”

„Ieu mah:

boengsoe soteh seubeuh bendoe,
 poetri soteh seubeuh njeri,
 radja sok seubeuh nalangsa;

ari tjek noe mojak mah:

Njai emas Poerba sari,
 Poerba sari ajoe wangi,
 Kantjana ajoe dewata,
 Dewata radjoena tapa,
 Tapa emas tapa radja,
 Mas tapa radja koesoema.”

„Kitoe ge, pangampoera, Ki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe emas toean sabawana, djeneng awak ing rek ngaloeloengsoer, menta pangalakeun banteng.”

„Keur geura rek mantoean.”

„Geura ge, wajahna da teu bisa ngala banteng.”

„Kadoega neangan pisarateun ramboet sakoeren.”

Toeloej ngadoedoet ramboet sakoeren.

„Rampes, ramboet sakoeren.”

„Hiling, geura njingkir.”

Toeloej njingkir; neut nangtoeng, seuseut kawawa ngahareupan Sanghjang Banteng.

Tjing, Sanghjang Banteng, lamoen tarima saloehoereun geura ngamoek, djoe-djoemboelan geura menta sabaraha, lamoen sateoheun geura soedjoed.”

Diawen njeureupeut, djeg poetjoe beunang notogkeun, ari geus deukeut depaän, broek soedjoed.

Top ditjokot boeloe gadona, ditoemboekeun kana ramboet sakoeren; „rang-gieung, banteng, noetoerkeun.”

Tali soteh tjiri bae,
tjiri bawana ngadjadi,
tambang bawana dipangpang,
dadoeng soteh tempoe bae,
didadoeng koe pangweroehna,
ditali koe pamilikna,
didjareudjeuh koe angkeuhna,
dibawa koe panarima.

Ki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe emas toean sabawana, ari sore ngenter pamake, ti peuting ngintip pamilih, isoek ngoeroes pangaweroeh, ti beurang ngetang pangabisa.

„Mana banteng galak beunang?”

„Rampes toeng kagoengan Sanghjang Banteng.”

„Aki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe emas toean sabawana, nja soteh ngaloeloengsoer, teu boga pamoelang.”

Tjag banteng ditampanan.

„Kami teu hajang dipoelang, gampang poelangna mah, kami kirim angin leutik.”
Ngarangkoebang, kelepet, les.

Djoeg ka pipir goenoeng dianggo raksoekanana, djanggelek miroepa loetoeng, les leungit miroepa Aki Koewoe, tjalik di bale kantjana.

XXIX.

Tjatoerkeun Poerba sari.

Rek toeroen ka nagara banteng lindeuk beunang ngadjangdjian; „ranggieung, banteng, noetoerkeun, rek toeroen ka nagara.”

Tali soteh tjiri bae,
tambang soteh tanda bae,
tali bawana ngadjadi,
tali bawana tipangpeng,

mana banteng kanjahokeun,
nganjahokeun ka noe sieun,
ari njoreang reup peureum,
arina noekang njah beunta,
nganjahokeun ka noe sieun.

Djoeg ka nagara, bloes ka lawang aloen-aloen, sakitoe patingdareukdeuk.
Djoeg ka paseban kaloearan.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Teteh, rampes, njerahkeun toeang kagoengan Sanghjang Banteng.”

„Koetan sia ngaloeloehoeran ngaleuleuihan.”

„Lain ngaloeloehoeran ngaleuleuihan, noe ngora samboeng toena, ngimankeun timbalan teteh, di dieu diteundeunna Sanghjang Banteng teh.”

„Sok, tjangtjangkeun dina tihang tengah, tangkoerak sia, oelah lila-lila matak sangar kana dajeh.”

„Teu dikersakeun oge teu boeroeng balik, nja soteh ngadeuheusan ngatoerkeun toeang kagoengan Sanghjang Banteng.”

Red banteng ditjangtjangkeun.

Sanggeusna, tjedok njembah: „teteh, ngatoeran amit, teu lambat ngadeuheusan.”

„Geura mantog, geura roros.”

Djoet toeroen.

Ari geus noekang tji panonna bari rambasbas: „temenna ari teu beunang diperih pati, teu beunang ditjarekan, ambihna kateukteuk, soepaja katjaosan bae mana teu ngalakon kateukteuk.”

Balik gasik leumpang geura.

Djoeg ka pipir goenoeng, kasampak Loetoeng ngabengkong.

„Soehoenan pamadjikan aja kabeubeunangan?”

„Meunangna mah meunang pisan, kasedek koe noe ngaliwat.”

„Djadi naon lamoen taja noe ngaliwat?”

„Meureun paeh koe banteng.”

„Koemaha dedegna noe ngaliwat teh?”

„Goreng pisan bari sepoeh pisan, kadjeun teuing padoe meunang.”

„Teu bogoh?”

„Henteu, da sieun banteng bari sepoeh pisan.”

Imoet lemboet seuri leutik,

sedeng moeles kana angen

aran teu ngedal kaloear.

Bloes ka padaleman, ngeureunan palaj.

XXX.

Tjatoerkeun di nagara.

Nji Poerba rarang noe goreng boedi ti leuleutik, goreng toeah ti boeboedak, oerat nganteng dina tarang pangaroeh djalma bedang, gilisir banteng dideukeutan.

Ngarasa ngambeu manoesa gebres ngagebresan.

Pok Poerba rarang: „gila koe linghas, ari koe Poerba sari lain, benerna gila koe lindeuk, mengke banteng dipodaran.”

Banteng njaho ditjarek goreng, aran banteng soesoeroepan. Per ngentja, per ngatoehoe; dak-dek-dok, djeproet pegat tambangna.

Djoeg gnentja, djoeg ngatoehoe, kikis paboeis, djaro potong, kandang boengbang; geledeg ka aloen-aloen.

Ger disoerakan koe si-Lengser.

„Mama Lengser, soerak bae.”

„Soerak kaget, banteng rek moset.”

Djoeg ngetan, djoeg ngoelon, djoeg ngaler, djoeg ngidoel, banteng ngamoek bale roentoeh, leuit roempoeng; banteng njemproeng, loempat deui ka leuweung.

Areuh-areuh asa bareuh,
dioebaran bangkang seureuh,
leuëur bae beuteung hanteu,
asa njatoe sambel gintoeng,
ditjoël koe boeboej djantoeng,
seuëul bae beuteung hanteu,
nagara taja tjageurna,
baheula leboer koe Loetoeng,
ajeuna leboer koe banteng,
benteng roentoeh leuit roempoeng.

Ari banteng njemproeng ka leuweung.

„Mama Lengser, keujang teuing kieu ngadjadi, kieu ngadjadi, oelah weleh merih pati etem genteng, djaroem rangkas, mangka djadi pakarang tani sarwa toe-djoeh, sarta palega-lega tjatjaran, toedjoeh pasir sewang reana; tjatjaran oerang di noe hade, tjatjaran Poerba sari di noe goreng. Batoe patimoe tjadas pateng-gang, kaso rogok, djoekoet ngawinking, wareng negal, kiara ngadjadjar, batoe reok, tjadas ngampar. Lamoen teu saroea anggeusna, diteukteuk beuheung tilas adegan djeung boedjangna loetoeng; hajoe, Lengser, geura leumpang ka Poerba sari.”

„Soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoë,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung,
djoeg ka lawang aloen-aloen,

parapas ka lawang loear,
 medal di lawang saketeng,
 koelantoeng toeroet loeloeroeng,
 loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
 kaopat noe keur didjaga,
 kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng.

„Da halal, noen, noe kagoengan boemi aja tjalik?”

„Mama Lengser, bagea teuing, moen isoek teu loepoet tjoendoek, moen beu-
 rang teu loepoet datang, noen, Mama, geura gek tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja, „na tjoendoek dipioetoes, na datang
 dipiwarang, na niat kita sorangan, soemangga, noen, rampes pikonokeun.”

„Djaoeh lakoe dipioetoes, datang leumpang dipiwarang, ngemban pangandika
 ti nagara miwah ka toeang karsa, ratoe emas, diperih pati torta gawe, etem gen-
 teng, djaroem rangkas, mangka djadi pakarang tani sarwa toedjoeh sarta palega-
 lega toedjoeh pasir sewang reana. Lamoen teu saroea anggeusna, diteukteuk
 beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng.”

Regoek Poerba sari tjeurik leutik sasakitan, dengdek ka loetoeng.

„Oetoen, geura oendoer meungpeung djaoeh,
 geura leumpang meungpeung anggang,
 noengtikan goenoeng noe singkoer,
 neangan mandala singkah,
 poendoet pamenta nagara,
 taja-tajana anggeusna,
 rek wangsoel gila koe soendoel,
 popoan gila koe tata,
 koemaha piwangsoelaneun.”

„Soehoenan pamadjikan, oelah haliwoe koe sakitoe, loehoer kami pasinina mah.”
 Bisaning titahan, bisaning noe dititah. Ari sanggoep bisi loepoet, ari tanggoh
 bisi poös.

„Hatoerkeun rampes bae ka djeneng si-teteh.”

Tjek si-Lengser: „rampes soteh padoe beres; toeang, koering ngahatoerkeun,
 amit, teu lambat ngadeuheusan.”

Tjedok njembah, djoet toeroen; balik gasik leumpang gantjang sadjongdjongan.
 Djoeg datang ka nagara, gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja, „merih pati torta gawe palega-lega
 hoema, koemaha wangsoelanana?”

„Pangoeloe tandang, ari wangsoelanana ngarampesan, koe boedjang loetoeng.”

„Toemoeli loetoeng bisa njatjar, toeloes kateukteuk beuheungna.”

Keur meudjehna ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieun,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XXXI.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Reup peuting, Loetoeng inget ka sirepna; diaos ditioepkeun ka Poerba sari; lenggoet noendoetan.

„Oetoen, tjoeang sare djeung si-teteh.

„Soehoenan pamadjikan, loetoeng mah tara sare djeung djelema, bisi geuleuheun.”

„Arina kitoe, si-teteh bae, rek sare dina kasoer toedjoe toempang, da geus boga padaleman.”

„Dingin pinasti awak ing anjar kapanggih, rek ladjoe ka Soenan amboe, rek loenta ka toeang rama, ka amboe neda pitoeah, ka rama neda papatah.’

Meungpeung sare, gedogkeun raksoekanana, braj baranang sariga bentang, djiga kilat eukeur datang kakasepan Goeroe Minda Kahjangan.

Sok raksoekan ditoenda dina nagasari dampit dina poepoengkoeran. Djengkekeun amboe soekoe ti katoehoe, timbang koe ti kentja, ngadeudeul bagal boeana.

Parapas sewoeng:

Goeroe Minda Kahjangan,
anak dewata tjikalna,
titisan Goeroe Hjang Toenggal,
seuweu Batara di langit,
kandegan Loetoeng kasaroeng,
ngalimbang-limboeng di manggoeng,
parapas ka mega bodas,
koelinting ka mega miring,
dangdeungna ka mega hideung,
patapaän anoe neuleum,
lain saneuleum-neuleumna,
moen djadi paneuleum ratoe,
djadi kasoegihanana,
henteu mah euweuheun teuing,
tjoendoek kana mega noenggoel,
datang kana mega halang,
datang kana mega kajas,
patapaän ,boenga beureum,’

mangka estoe pangbeureumna,
 lain sabeureum-beureumna,
 lamoen peuting bisa njoengging,
 lamoen poëk bisa njongket,
 tjaäng boelan bisa njoelam.
 ari tjeukreum boes noe neuleum,
 ari tjangra njangkoedoean,
 djadi kasoegihanana,
 henteu mah euweuheun teuing,
 soemping kana ,asih leungging,'
 patapaän indoeng beurang,
 lain saindoeng-indoengna,
 moen estoe noeloeng ngadjoeroe,
 mangka datang ka noe pasti,
 djadi kasoegihanana,
 henteu mah euweuheun teuing,
 mana datang ka noe pasti,
 tjoendoek kana ,asih lagoe,'
 patapaän djoeroe pantoen,
 mangka estoe pangmantoena,
 djadi pangmantoen sangratoe,
 pangandika Goeroe Minda,
 moen ampoeh Loetoeng kasaroeng,
 djadi kasoegihanana,
 henteu mah euweuheun teuing,
 tjat tihangna kaloehoerkeun,
 ka angin sada karinding,
 ka hoedjan sada galendang,
 kana goegoer sada angkloeng,
 kana gelap tarawangsa,
 awak ampoeh tanding kapoek,
 hampang kapas tanding koembang,
 awak sarwa djeung noe lemboet,
 saraga reudjeung dewata,
 awak leuleus tanding haseup,
 awak sarwa djeung noe lemboet,
 tjat ka wewengkon pohatji,
 Nji Pohatji anta maja,
 Nji Pohatji anta boekti,
 Pohatji sang seda tapa,

Si-Oetoen eureun sakeudeung:

njoreang-njoreang tatjan,

ongkoh mentang kaloehoerkeun,
 tembong raäs rantjang bae,
 tembong lamer-lamer bae,
 tjoëun Wiroe manangga,
 ngarekakeunna tjaringin,
 sarta pek miakar kawat,
 mitangkal tambaga soekra,
 midaoen salaka ngora,
 miboeah emas ranggeujan,
 mantjat kasorong kantjana,
 patapaän pradewata.

Djoeg ka sawarga loka manggoeng alam padang poë pandjang, Soenan amboe kasampak kasondong aja, roj mando, parapas njembah.

„Oetoe, sinarieun sinanteneun si-Oetoe soemping, sok hajang gantjang nanja. Tjoendoek di boelan danoe, datang di boelan soebaja, soemangga piker-saeun, naon rampes pikonokeun, koemaha saer ka amboe?”

„Soenan amboe, mana peuting koemareumbing, mana poëk soemeleket, nga-deuheusan ka Soenan amboe, soehoenan pamadjikan kasoeshan. Diperih pati torta gawe, etem, genteng, djaroom rangkas mangka djadi pakarang tani sarwa toedjoeh sarta palega-lega tjatjaran. Ditoedoehkeun di noe hade tjatjareun oerang nagara, di noe bangga tjatjareun oerang, dina batoe loeloemoetan, dina moengkal darahanan, tegal wareng kiara ngadjadjar, batoe reok, tjadas ngampar, mangka saroea anggeusna. Lamoen teu saroea anggeusna, diteukteuk tilas adegan, pok madjar, djeung ka awak ing.”

Soenan amboe haleuang sasaoeran: „soekoer, lamoen diadjak toewoeh:

geura soegih, geura moekti,
 soegih moekti rea boekti,
 beurat beunghar rea banda,
 reureudjeungan katoet bala,
 geus deukeut ka waktue sia,
 banda djenoek diwoewoehan,
 Poerba sari anak aing,
 Goeroe Minda anak aing,
 eta lain doeman kami,
 doedoeman Kai Boedjangga,
 loehoer wewengkon dewata.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Djoeg ka wewengkon paraboedjangga, kasampak keur neupa, dialaän tahananana.

„Si-Oetoe soemping?” orokaja gantjang nanja.

„Kami diperih pati torta gawe, etem, genteng, djaroom rangkas mangka djadi pakarang tani sarwa toedjoeh.”

„Oetoen, sakitoe mah mo kakoerangan, ditjawisan salawasna.”

„Sarta palega-lega tjaritan toedjoeh pasir sewang, ditoedoeheun di noe bangga; lamoen teu saroea anggeusna, diteukteuk beuheung tilas adegan, pok madjar, djeung ka awak ing.”

„Oetoen, sakitoe mah gampang. Geura balik meungpeung peuting, si-indji bisi kasampak geus njaring, geura poelang mangka gantjang, bisi kasampak geus hoedang. Oetoen, oelah waka tembong kasep, tatjan datang ka poëna, bisi teu hedjo lalakon, bisi teu rambaj tjarita tatjan datang ka mangsana.”

Ngatoeran amit, tjedok njembah, parapas kolear angkat; geus ngoengkoelan ngaloenggoehan.

Djoeg ka boeana pantjatengah, Poerba sari kasampak keur sare keneh, di-anggo raksoekanana, djanggelek miroepa loetoeng, les leungit roepa manoesa.

Prak ngeureunan palaj tapakoer dina bale kantjana.

XXXII.

Tjatoerkeun di mangoeng, tjarita di kahjangan.

Saoer Soenan amboe ka noe geulis Pohatji Wiroe manangga tabeuh, kenda-ngan manik kaboejoetan', tangara di kahjangan.

Leut dewata patangpoeloeh, pohatji patangpoeloeh, boedjangga opat, noe poerah poelang anting: Boedjangga toea, Boedjangga seda, Boedjangga sakti, Boedjangga leuih.

„Si-Oetoen tas soemping, geura djoengdjoengkeun seuweu ratoe, djadjap seuweu radja. Diperih pati si-indji koe nagara, diadjak palega-lega tjaritan, toedjoeh pasir sewang reana, ditoedoeheun di noe bangga. Moen teu saroea anggeusna, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet boedjangna loetoeng, tjek ti nagara. Mangka kapiheulaän, oelah tembong geus anggeus, mangka tembong leuweung keneh koe nagara pindingan koe pangawasa, memeh toeroen katigana ka oerang sisi, hoedjanna ka oerang nagara aran sibaha ka radja.”

XXXIII.

Tjatoerkeun paraboedjangga.

Kakoerangan keneh pakarang, boedjangga leuih pangawasa dewata.

Gisik dakina rekakeun,
dakina rekakeun beusi,
kesang direkakeun wadja,
satoedoehe-satoedoehe metoe,
sakedap-sakedap netra,
sadjadna tinoeroetan,
pakarang teu pati djenoek,
ngan sewoe dalapan ratoes.

Diragragkeun sanghjang pakarang, sasoegrining pakarang, diragragkeun panga-

joehkeun hoedjan pakarang, tinggoromjong hoedjan ka boeana pantjatengah; boe-roeboet noetoerkeun sanghjang pakarang datang ka boeana pantjatengah.

Tjek loeloegoening boedjangga: „hjang adi, opat pasir koe tiloean, tiloe pasir koe sorangan, sasoegrining sasangetan, sapangeusining leuweung, ieu geura pindahkeun ka tjatjareun oerang nagara, kari djoekoet djeung tatangkalan tjatjareun.”

Toemoeloej paraboedjangga,
ngaroeroehna kana haoer,
mapajna kana tamiang,
wareng djeung kiara pisan,
djoekoet djeung kasona pisan.

Linjih ambrin kataradjang sanghjang pakarang:
trang! treng! trong!
paädoe pada pakarang,
pakarang koerang kadekkeun,
pakarang ngopek koe andjeun,
karina hoeroeëun bae,
todjokeun panon poëna,
noe toedjoeh haoerna bitoe,
sarta tamiang bareulah,
tjatang enggeus ngalolohkor,
batoe aloem tjadas perang.

Keur meudjeuhna ngeureunan palaj paraboedjangga.

XXXIV.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

„Rek ka leuweung, boedjangga di teoh keneh.”

„Oetoen djeung si-teteh reudjeung?”

„Montong, djalanna gawir.”

„Koemaha si-Oetoen bae.”

Loetoeng mah loentjat bae, goebrag blas ka leuweung, djoeg ka tjatjaran, patimoe paraboedjangga.

Tjek Kai Boedjangga: „Oetoen, tjatjaran teh geus anggeus, kari hoeroeëun bae, sepet ngahoeroe kaditoekeun, montong poelang anting, tjape, geura ngoekoes bae, mo teu datang ka kami, kami rek amit balik.”

Owah, ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda pangampoera bae.

„Oetoen, oelah rea kasaoeran, mo hedjo lalakonna rambaj tjaritana, moen teu koe amboe koe sadoeloerna.”

Parapas djoeg ka sawarga loka, boes ka panoenggoean, blas ka patapaän.
Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXXV.

Tjatoerkeun di boeana pantajtengah.

Di nagara rek miheulaän, timbang kapiheulaän.

„Mama Lengser, geura koempoelkeun batoer djenoek, bala rea.”

„Soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Geledég loempat, der nabeuh tangara; leut batoer djenoek, bala rea.

„Djoeragan Lengser, njoehoenkeun paparin bedja, tangara naon dikoempoelkeun?”

„Timbalan pangoele tandang tjoeang miang njatjar bisi kapiheulaän koe oerang sisi.”

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, koemaha, geus koempoel, batoer djenoek, bala rea? Geura hatoeurkeun ka mas kabeureuh Indradjaja.”

„Noen, goesti sembaheun koering, meudejuhna miang.”

Rigeug anoe angkat bala rea djeung si-Lengser; sadjongdjongan djoeg datang ka tjatjaran: „bangkala njatjar kiara heula-heulakeun.”

Der njatjar patingdjoeringkang nindih ka noe leutik; breg hoedjanna, patingdjareded gelap, tjatjar babandjiran; loeang njatjar eta koedoe katiga.

Angkat, diseureudan koe tataman, koe babakaoer, koe bajongbong, koe odeng aran sasargetan bae; njatjar babandjiran, noe keblok ditondjok, njoreang didoepak.

„Lengser, angker temen.”

„Ti dalem teu pisan nastiti, goesti; bangga pisan ti nagara.”

„Mama Lengser, kami mah tjape temen.”

„Tjape eta komo dewek,
kana leuweung ngapalaän,
ka nagara ngaroerahan,
kilang kitoe teu katjarek,
aran hade ka noe gede.”

Ari geus sewoteun si-Lengser kaloeloh peroeh, katintjak peunggas, kaperod bongbong katoet djeung tatangkalan; tjatjar panggoeng kari hoeroeëun bae, nanging tjatjar babandjiran bae aran sibaha ka radja.

„Lengser geus anggeus?”

„Enggeus, oerang boebar.”

Rigeug Indradjaja angkat. Djoeg ka nagara, boes ka padaleman koe sila pinoeh saroang, bidak kaloearan boemi sewang-sewangan.

„Koemaha, Mama Lengser, tjatjar geus anggeus?”

„Geus anggeus tjatjar, gila koe lega toedjoeh pasir reana.”

„Koemaha noe oerang sisi?”

„Poerba sari kakara patingkaroreh, meunang sabirit loetoeng, pakarangna koe-djang boentoeng.”

„Toeloes kateukteuk beuheungna?”

„Toeloes.”

„Soekoer.”

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXXVI.

Tjatoerkeun oerang sisi.

Nji Mas Poerba sari sipet ngahoeroe ka ditoe, henteu koengsi poelang anting kongkonan, rek ngoekoes bae.

„Ngoesik-ngoesik noe keur tajlik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

XXXVII.

Tjrtoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja katingali salawasna si-Oetoen geus datang kongkonan, geus moeles kana pangamboeng, rek noeroenkeun ngahoeroe.

Ngitoeng-ngitoeng sandi tahoen, ngetang-ngetang sandi boelan, neangan poë loenggoeh ing geni teu poë soekla, poë anggara; parabodjangga rek toeroen di poë anggara.

Tjek Kai Boedjangga: „toeroen geni arah ti loehoer, lemboet datang ka handap badag, maroeroeh kana haoer, mapajna kana tamiang djeung sakabehna.”

Ngageder ngahoeroe tjatjaran sakabehna, nanging henteu tembong ka nagara.

Loeloegoening boedjangga rek ngabidjilkeun pangawasa njeungeut noe to-torombolan; bring disingsringan, sakeudeung paragat anggeus.

Leboena geus nengah toeër,
leboena baoe djamoedjoe,
tjatjar Emas poetri boengsoe,
aran anggo djalma loetjoe,
roehakna baoe tjandana,
djiadan Boedjangga seda,
beunang neda Goeroe Minda,
dibandjoeran koe boedjangga,
toeroenna Batara Siwa,
ti manggoeng tina kahjangan,
sirilik anginna leutik,
parapat angin baratna,

toeroenkeun angin poejoehna,
nja poejoeh toedjoeh moendingeun.

Der angin datang pangamboeng tjatang di manggoeng, kilang kitoe teu katembong.
Linjih ambrin hoenjoer leboer,
lebakna antar sapisan,
taneuh djiga beunang neukteuk,
lemah djiga beunang ngoendak,
taja leboena samendang,
hade toera pamidangan,
midang tani nandoer boekti,
djiadan Boedjangga sakti,
njadangan Nji Poerba sari.

Tjek Kai Boedjangga: „hjang adi, tjoeang njeun saoeng, opat saoeng koe tiloean, tiloe saoeng koe sorangan.”

Njeun saoeng datang ka doea saoeng, tiloe saoeng, opat saoeng, lima saoeng, genep saoeng datang ka toedjoeh saoeng; pangnoengtoeng panjiptakeun sasoe-grining pakarangan: said, njiroe, boboko, ajakan, tetenong, soemboel, katjapi, karinding, tarawangsa djeung tjaloeng.

Ngoengkoeng tjaloeng troes ka manggoeng,
kabogoh parapohatji,
tangara dipihoemaän.

XXXVIII.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Oenggal poë ka leuweung koedjang boentoeng dibabawa.

„Oetoen djeung si-teteh reudjeung?”

„Montong, da ngan sabirit loetoeng, mo anggeus.”

Djoeg ka leuweung, kasampak boedjangga, ngaderak ngeureunan palaj.

Tjek Kai Boedjangga: „Oetoen, kami rek amit balik, ngan kari aseukan bae.”

Owah, ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,

ngobah-ngobah noe keur tapa,

neda pangampoera bae.

„Oetoen, oelah rea kasaoeran, mo hedjo lalakonna, rambaj tjaritana, moen teu koe amboe koe sadoeloerna.”

Djoeg ka sawarga loka manggoeng, prak tjalik di patapaän.

Saoer Soenan amboe: „koemaha Kai Boedjangga, geus parele?”

„Parele, kari aseukaneun bae.”

„Soekoer.”

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

Sangkilang patimoe heuleut,
tembong leuweung keneh bae,
ka nagara dipindingan,
djadjim ari pangawasa,
dewata reudjeung boedjangga.

XXXIX,

Tjatoerkeun di nagara.

Noe di nagara rek miheulaän, timbang kapiheulaän.

„Mama Lengser, koempoelkeun batoer djenoek, djalma rea.”

„Soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika.

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Der nabeuh tangara; leut batoer.

„Djoeragan Lengser, aja tangara naon?”

„Timbalan pangoeloe tandang tjoeang ngahoeroe tjatjaran, geura naranggoe-
ngan obor, prasikepan tjekelan sewang-sewangan.”

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, koemaha, geus anggeus? Geura hatoeran ka mas kabeureuh
Indradjaja.”

„Noen, goesti sembaheun, koering meudjeuhna miang.”

Rigeug noe angkat, broel noe rea, sadjongdjongan djoeg ka tjatjaran, der di-
seungeutan, morobot sada bitoeng kahoeroean. Der hoedjan, tinggeledoeg goe-
goerna, tingdjareded gelapna; ngahoeroe tjatjaran hoedjan bae, aran sibaha ka radja.

„Djoeragan Lengser, koemaha ieu loeangna ngahoeroe tjatjaran koedoe katiga.

„Mo, koerang piakaleun, nagara mah noe nioep, noe njongsongan, noe nga-
geberan, noe ngahihidan.”

Djegoer nioep, pes pareum pisan koe hoedjan.

„Koemaha, djoeragan Lengser, ari teu teurak dihoeroe?”

„Mo, koerang piakaleun da nagara noe lemboet dipaoetan noe gede diseredan,
tjatang djodangan, noe pondok ponggokan, toenggoel raboetan, sakeudeung pa-
ragat anggeus. Prasikepan njieun saoeng tihang haoer hateup baloeboer, ari geus
diboeat, teu oel ninggalkeun, geus pada ngalalening.”

„Batoer, tjoeang boebar, da geus parele.”

Rigeug Indradjaja noe rea ngiring.

Djoeg ka nagara, bloes ka padaleman, brak noe sila pinoeh saroang, bidak kaloearan boemi sewang-sewangan.

Mariksa Poerba rarang ka si-Lengser: „koemaha, Mama Lengser, ngahoeroe tjatjaran parele?”

„Geus parele, oetama pisan bari lega, dikira-kira pibiniheunana mana mahi toedjoeh bakoel, toedjoeh bodang.”

„Soekoer, Mama Lengser, koemaha noe oerang sisi Poerba sari noe boedak ketengan tea?”

„Noe oerang sisi bareto sabirit loetoeng, ajeuna loetoeng doea birit; ari njatjar tataekan bae.”

„Soekoer, toeloes kateukteuk adegan.”

Lengser keur meudjehna ngeureunan palaj.

Tjatoerkeun oerang sisi.

Nja soteh patimoe heuleut, tembong leuweung koe nagara, ngan ditembongkeun ka djalma saoerang ngan ka si-Lengser.

Tjatoerkeun Poerba sari.

Rek miheulaän timbang teu kapiheulaän.

Sipetngahoeroe ka ditoe henteu koengsi poelanganting didjangdjian Kai Boedjangga.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera,
ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

XL.

Tjatoerkeun di mangoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja, balikeun pangawasana, tinggangkeun ka nagara katigana,

hoedjanna ka oerang sisi,
leutik henteu gede henteu,
ngarintjik sedeng meudjehna,
ngitoeng-ngitoeng sandi tahoen,
ngetang-ngetang sandi boelan,
neangan poë loenggoehing,
boemi koedoe manggih toempek,
poehoen tiis perbawana.

Noe geulis Pohatji Wiroe manangga nabeuh kendangan manik kaboejoetan.

tangara di kahjangan. Leut dewata opat poeloeh, boedjangga opat noe poerah poelang-anting, kokolot parapohatji, noe geulis Girang tjandoli.

„Indji, sia kieu dideukeutkeun tea mah, geus datang kongkonan si-Oetoen, geus moeles kana pangamboeng:

„djoengdjoengkeun seuweuna ratoe,
geura djajak seuweu radja,
geura pek pangmipoehoenkeun,
pada-pada mipoeheonkeun,
mangka nastiti tarapti,
ajana rengoe saeutik,
oelah arek ditoeloeskeun,
hamo taja beurang deui,
bisa njalindoengkeun semoe,
bisa njoesoempingkeun boedi,
koedoe diangir djeung mandi,
diboboreh koedoe poelang,
panganten parapohatji,
windoena miloe ka tahoen,
tahoenna miloe ka boelan,
boelanna miloe ka poë,
poëna miloe ka daoeh,
daoehna miloe ka saha.”

„Ari tatjan sakitoe, oelah wara toeroen binih noe sakieu moen tjoekoel ka toedjoeh pasir, kingkila djiad ti aing, pohatji opat poeloeh, dewata opat poeloeh, boedjangga opat geura taroeroen. Dewata djeung pohatji teroes djeung Kai Boedjangga djoengdjoeng seuweu ratoe, djajak poetra radja, geura toeroenan ka boeana pantjatengah, geura pangmipoehoenkeun.”

Indit tina pangtjalikan, loegaj tina pangtapaän; djoeg ka boeana pantjatengah ngeureunan palaj dina saoeng boeatan Kai Boedjangga.

Tjek pangiwa dewata Wiroe manangga, „geura dadaoet pakeun mipoeheon tamiang poegoer djeung seël, dadap djeung patjing; geus meudjehna, geura mipoeheon.”

Noe geulis Girang tjandoli prak mipoeheon, toeloej njeun paroepoejan, boel noe ngoekoes.

„Boel koekoes aing ka Sang Roemoehoen,
ka manggoeng ka Sang Roemoehoen,
ka Sanghjang Batara Goeroe,
ka handap ka Sang Noegraha,
ka Batara Naga radja,
ka Naga Rahjang niskala,
noe aja di paniisan,
oelah hamo pangneroeskeun,

koekoes aing menjan poetih,
 ka Pohatji Dewi poetih,
 mangkana teroes ka manggoeng,
 ka manggoeng neda papajoeng,
 kana Emas Pajoeng larang,
 kami mihape tatanen,
 ka Nini Bagawat Sangsri,
 ka Aki Bagawat Sangsri,
 nja beurangna nja peutingna."

„Indji deudeuh."

„Nji Pohatji Sanghjang seri,
 geura emok mangka denok,
 geura hedjo mangka lembok."

„Nji Pohatji Roemoehmoej poetih, aran ing boemi,
 geura renoeng siroeng boengoer,
 ngarangkadak batan mandjah,
 ngaranggekgek batan sereh,
 asoep montok bidjil denok,
 sia montok aing moekti,
 anoe nandoeranan soekma,
 anoe ditandoeran soekma,
 nja dewata Seri nja aing,
 atji koelitna di aing,
 dewata eudjeung pohatji,
 teroes djeung Kai Boedjangga,
 ngaseukna opat kalima,
 kalima dipipoehoenan,
 binihna anoe samangkok,
 soepaja moelang sabatok."

Dewata, pohatji ngeureunan palaj dina saoeng boeatan Kai Boedjangga,
 ngoengkoeng tjaloeng teroes ka manggoeng.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

„Soehoenan pamadjikan, amit, rek mipoehoen."

„Oetoen, atoe djeung si-teteh."

„Montong, mo teu anggeus da ngan sabirit loetoeng."

Malah dibahanan bibit-bibitan sarwa saese: djagong sadjantoeng, tjikoer sa-boekoer, djahe sarempang.

Leut ka hoema, kasampak dewata djeung pohatji teroes djeung Kai Boedjangga.

Tjek noe geulis Pohatji Girang tjandoli, kokolot parapohatji: „Oetoen, kami

rek amit balik."

Wangsoelan loetoeng:

„ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngoboh-ngobah noe keur tapa,
menta pangampoera bae."

„Oetoen, mo hedjo lalakonna, mo rambaj tjarita, moen teu koe amboe, koe sadoeloerna."

Terengteng baralik ka sawarga loka manggoeng, ka boemina sewang-sewangan.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XLI.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

Noe di nagara rek miheulaän, timbang kapiheulaän.

„Mama Lengser, geura koempoelkeun batoer djenoeck, bala rea, geura miang ka hoema, geus meudjuehna ngaseuk."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Lengser der nabeuh tanggara, leut batoer djenoeck daratang.

„Djoeragan Lengser, aja tangara naon?"

„Kieu, batoer, dikoempoelkeun tea mah timbalan pangoeleoe tandang, geura miang ka hoema geus meudjuehna ngaseuk."

„Rampes, rampes."

Bloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, geus langkep?"

„Langkep."

„Geura hatoeran ka mas kabeureuh Indradjaja."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Djoeg ka wewengkon Indradjaja.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Goesti sembaheun, geura miang ka hoema, geus meudjuehna ngaseuk."

Rigeug Indradjaja angkat djeung balana kabeh.

Datang ka hoema, kasampak katiga; ngadjentrong-djentrong ngareuak bareulah, montjor-montjor hoeloe.

Tjag, tjig, tjeg dadahoet pikeun mipoehoenan; tjeb mipoehoen, teu koengsi ngoekoes-ngoekoes atjan. Tamba henteu teuing, top njokot aseuk, der boemi

ditjotjogan; aseuk ngadjeboeg boemi, meledoeg.

„Goesti sembaheun koering, boemi ditjotjogan henteu teurak.”

Indradjaja ngawoerkeun bae, geledég angin ngabantoean; tjoekoel binih katoe-djoeh pasir, taneuh beulah geus datar pinoeh koe binih, breg tikoekoer saboengkoel, piit sapisir, bondol sabodjong.

„Itoe, Lengser, nahaon, tikoekoer toenggoe, bondol mondokan, piit meutingan; naha, Lengser, toengkoel tanggah?”

„Mapatkeun djampe, goesti.”

„Bala dewek, toenggoe hoema,
toenggoel djeungdjing mangka loehoer,
pikeunna tikoekoer toenggoe,
kihiang keur naga mojan.”

Geus parele, rigeug Indradjaja angkat katoet djeung balana sakabeh.

Djoeg ka nagara, gebloes ka padaleman sila pinoeh saroang, bidak kaloearan boemina sewang-sewangan.

„Mama Lengser, geus parele ngaseuk teh?”

„Pangoeloe tandang, geus parele, hoema oetama pisan, binihna toedjoeh bakoel, toedjoeh teleboeg, rek meh koerang binih, sakitna henteu koerang, sedeng meudjeuhna.”

„Koemaha hoema oerang sisi poetri boengsoe?”

„Pangoeloe tandang, bareto sakitoe, ajeuna sakitoe; bareto loetoeng doea birit, ajeuna loetoeng doea birit; ari njatjar tataekan bae wantoe loetoeng.”

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XLII.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera,
ngoesik-noesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja katingali salawasna, nagara djeung oerang sisi geus parele ngaseukna.

Saoer Soenan amboe ka noe geulis Girang tjandoli, kokolot parapohatji, tjandoli di kahjangan: „Indji, geura toeroen ka boeana pantjatengah pangasoeheun hoema si-Oetoen.”

Indit ti pangtjalikan, loegaj tina patapaän, djoeg ka boeana pantjatengah.

Barang datang, ngeureunan palaj dina saoeng boeatan Kai Boedjangga.

Ngoengkoeng tjatjaloengan teroes ka manggoeng kabogoh parapohatji.
Toeloej djoet toeroen ti saoeng.

Djoeg ka pipoehoenan: „Indji deudeuh,
„oelah geder oelah reuas,
geura pasti nja ngadjadi,
Sang Pohatji mroehmoej poetih,
nja eta ngaran ing boemi,
Sang Pohatji teroes rarang,
aran pare keur soemihoeng,
Sang Pohatji rambat rarang,
ngaran pare bidjil akar.

„Liwat ti bidjil akarna, tepi datang ka djoemaroem:

„Sang Pohatji lentjop herang,
ngaran pare keur djoemaroem,
tepi datang ka toemoemboeh,
Sang Pohatji lentjop hoerip,
ngaran pare keur toemoemboeh,
poë deui pangling deui,
tepi datang ka tjoemanggah,
Sang Pohatji lenggang herang,
ngaran pare keur tjoemanggah.”

„Liwat ti tjoemanggah doea daoen ka tiloe poetjoek, medot mentol kaiboenan:

„lain mendot mentol ka iboen,
dewata ajoen-ajoenan,
lain dewata ajoen-ajoen,
asoeh ing poetjoek ing iboen,
Sang Pohatji lenggok maja,
ngaran pare keur koemala.”

„Liwat ti koemala tepi datang ka njeuweuna:

„Sang Pohatji pentjar hoerip,
noe miseuweu memeh reuneuh,
noe seda sindjang lakian,
ngaran pare eukeur njeuweu.”

„Liwat ti njeuweuna tepi datang ka mapak daoen:

„gelarna keur reuneuh laki,
Sang Pohatji naga gana,
ngaran pare reuneuh laki.

„Liwat ti reuneuh laki, tepi datang ka nerosna:

Sang Pohatji naga gini,
ngaran pare keur koemisi.

„Liwat ti koemisi tepi datang ka beukahna:

„Liwat ti beukahna tepi datang ka repat:

Sang Pohatji dajang gana.

„Liwat ti repat datang ka toengkoel oemeusi:

Sang Pohatji dajang gini,
asoehan Teroesna wati,
nja pare toengkoel angeusi,
wawajangan Poerba sari.

„Liwat ti toengkoel oemeusi tepi datang ka beuneur hedjo:

pangraoenna beuneur hedjo,
daoen semboeng reudjeung hela,
daoen hela kembang awi,
daoen semboeng mangka moeloes,
kembang awi mangka hoerip,
daoen hela mangka wera,
kembang awi mangka hoerip,
geura beuntjing batan keusik,
geura beuneur batan beunjeur,
geura teuas ti haroepat,
Sang Pohatji tendjo maja,
ngaran pare beuneur hedjo.

„Liwat ti beuneur hedjo nepi datang ka beungbeurat sangga:

Pohatji pangdoerat sari,
ngaran pare beurat sangga.

XLIII.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Rek maling-maling-ngalanglang hoema ti Poerba sari. Los ka leuweung, bjoer raksoekan dilaän, prak ngadapang di lawang saoeng; rek moedji pare sangga.

Poedjina Goeroe Minda:

„riring-riring rarang-rarang,
Seri koening soenan rarang,
Sang Pohatji mangprang-mengpreng,
Sang Pohatji halilingan,
Sang Pohatji hideung geulis,
ngaranna sia di goenoeng,
goenoengna di kahjangan,
di kahjangan goenoeng remoek,
remoek boekit pangemasan,
neda diajap-ajapan,
neda diaroeb-aroeban,
saking warna di sagara,
nja halis mihidji kasih,

mangka asih ka salaki,
mangka asih ka awak ing,
awak ing ramboet sadana."

Sanggeus moedji Goeroe Minda Kahjangan, dianggo deui raksoekanana, djangelek miroepa loetoeng. Toeloej ti pihoemaän, djoeg balik ka padaleman; tas maling ngalanglang hoema, tapakoer dina bale kantjana.

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XLIV.

Tjatoerkeun di pihoemaän.

Noe geulis Pohatji Girang tjandoli, kokolot parapohatji, tjandoli di kahjangan, keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Di pihoemaän hoedjanna meudjeuhna njigeug, halodo kasorenakeun, sirilik angin mamareng, tetenger ngonengkeun pare.

„Indji deudeuh:

Nji Pohatji Sanghjang Seri,
oelah geder oelah reuas,
sedjen deui noe ngasoehan,
Sang Pohatji lenggok koening,
ngaran pare keur konengna."

Terengteng balik Pohatji Girang tjandoli ka sawargaloka manggoeng.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XLV.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan,

Saoer Soenan amboe: „koemaha, indji, geus parele ngasoehan?"

„Geus parele."

„Soekoer."

Pangiwa dewata Wiroe manangga nabeuh kendangan manik kaboejoetan, tangara di kahjangan."

Leut dewata opat poeloeh, pohatji opat poeloeh, boedjangga opat noe poerah poelang-anting.

Toeloej ngitoeng-ngitoeng sandi tahoen, ngetang-ngetang sandi boelan, neangan patitis gelarna di poë soekla.

„Indji, sia dideukeutkeun tea mah, noe geulis Girang tjandoli, kokolot parapohatji, geura djoengdjoengkeun seuweu ratoe, geura djajak poetra radja, geura

pangnoeroenkeun njawenan, rek mapag naga koedoe saider ing naga; pada-pada pangnoeroenkeun mangka nastiti tarapti, diangir mandi, diminjak aja rengoe saeutik, oelah ditoeloejkeun, koedoe njalindoengkeun semoe, bisa njoesoempingkeun, koedoe poelang papanganten kala poë harita."

„Tarimakeun parapohatji meunang ngitoeng sandi tahoen, meunang ngetang sandi boelan. Windoe miloe ka tahoen, tahoen ka boelan, boelan ka poë, poë ka daoeh, daoeh ka saha, daoeh ka oerang: pikir opat djadi doea, pikir doea djadi hidji sarta tatjan sakitoe, oelah waka toeroen, ari geus kitoe teroes djeung parapohatji. Ari geus kitoe mah, geura toeroenan dewata reudjeung parapohatji, djeung boedjangga, toeroenan di poë boeddha, mangka beunang diandeulkeun."

Toeloej taroeroen dewata reudjeung parapohatji, teroes djeung paraboedjangga.

Sanggeus toeroen, djoeg ka boeana pantjatengah ka pihoemaän Poerba sari.

Noe geulis Girang tjandoli toeloej dadahoet keur njawenan, soelangkar reudjeung simpeureum,

hoeöet boeroek ese kapas,
tjaroeloe djeung daoen kaoeng,
katoet djeung oërna pisan,
mimiti arek njawenan,
mimiti njangreudanana,
tjanggreud hareup mangka sieup,
dibeulitan koe pamilih,
toeloej ngoerilingan pisan,
ngoeriling ider ing naga,
neundeunan esena kapas,
hoeöet boeroek djeung tjaroeloe,
daoen kaoeng oër pisan,

„Pohatji Sang Kama seda,
Pohatji Sang Kama sakti,
oelah hamo pangngoempoelkeun,
oelah hamo mangpoeloengkeun."

„Si-indji, Sanghjang Asih, bisi katinggaleun sarintji saese:

„ditempoeheun ka noe ngoempoel,
moengpoeloeng ka lemboer loeöek,
margana sarta ti lemah,
ngoelina ngaranna tengah,
hoemana atji koelina,
di aing enggeus parele."

Njawenan reup peuting, braj beurang, datang ka poë patitis, gelaran di poë raspati, toeloej noeroenan; prak njeun paroepoejan.

„Boel koekoes aing ka manggoeng,
ka manggoeng ka Sang Roemoehoën,

ka Sanghjang Batara Goeroe,
 ka handap ka Sang Noegraha,
 ka Batara Naga radja,
 noe aja di paniisan,
 moela-moela ing tjandana,
 ka Basoeke ka Basoeke;
 oelah hamo pangneroeskeun,
 koekoes aing menjan poetih,
 ka Pohatji dewi poetih,
 mangkana teroes ka manggoeng,
 ka manggoeng neda papajoeng,
 kana emas pajoeng larang,
 kami rek ngala pihape,
 arek mihape tatanen,
 ka Nini Bagawat Sangsri,
 ka Aki Bagawat Sangsri,
 noe ti kidoel enggeus metoe,
 noe ti koelon geus ngadago,
 noe ti kaler geus ngarendeng,
 ti wetan enggeus ngadjadjar.

Di toenggoel geulis, di tangkal asih, misaloempit gading, mitangkal emas:

midaoen salaka ngora,
 miboeah emas ranggeujan,
 poeah wela, poeah weloe,
 Sang Pohatji reka maja,
 awak ing noe mipit soekma,
 noe dipipit soekmana Sri,
 nja aing atji koelina,
 aing lagajang-lagajang

„Indji deudeuh, nja di dieu pigeusaneun sia, oelin di ,pohatji boekit omas’
 aran pipoehoenan.”

Toeloej ngala poë pisan,
 toeloej miboeatan pisan,
 tatjan ngempol geus teu mahi,
 lahanna toeloej ngadadak,
 toeloej mebekan ka sisi,
 toeloej bae dikempolkeun,
 toemoeloej ngoempolkeun pisan,
 Sang Pohatji troes patala,
 Pohatji reka patani,
 kakoempolkeun mingpoeloengkeun,
 lemboer loeëk Margadanti,

ka lemah koelitna atji,
 njata koelitna di aing,
 toempoekan sedeng meudjeuhna,
 sangkilang mebek ka sisi.

Sanghjang loetoeng toeloej ka leuweung, kasampak geus ngaderak dewata djeung pohatji troes djeung Kai Boedjangga.

„Oetoen, kami rek amit balik ajeuna, da geus parele dewata djeung pohatji, kami rek amit balik.”

„Owah, ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
 ngobah-ngobah noe keur tapa,
 neda pangampoera bae.”

Terengteng balik ka sawarga loka manggoeng.

Tjek saor Soenan amboe: „geus parele pagawean si-Oetoen?”

„Geus parele diboeatna, kari noempoek moë bae.”

XLV.a

Tjatoerkeun di boeana pantja tengah.

Kari noempoek moë bae. Datang ka parele doea poë, tiloe poë, datang ka opat poë mimiti rek meresan. Sanghjang loetoeng rek maling-maling meresan ti Poerba sari. Los ka leuweung, bjoer raksoekan dilaän, prak ngadapang di lawang saoeng, rek moedji pare beungbeurat sangga.

Poedjina Goeroe Minda:

„Indji deudeuh:

Nji Pohatji Sanghjang Sri,
 geura singit nja dikendit,
 geura beres mangka roës,
 geura papak mangka moendak,
 dipoelas koe ‚naga poeket,’
 nja eta ngaran ing tapih,
 nja noe meres nja soekmana,
 nja noe diberes soekmana,
 atji koelitna nja aing.”

Geus dipoë beunang meres, toeloej digeugeus:

„Amboe Pohatji Sanghjang Sri,
 geura njamping soetra poetih,
 bahaneun loenggoeh ka bagoes,
 bahaneun loemende kasep,
 Sang Pohatji doengkoek poetih,
 kieu ngaran lalakina,

noe poetih kasep sorangan,
geura singit samping poetih,
bahaneun loenggoeh ka ajoe,
bahaneun linggih ka geulis,
Sang Pohatji doengkoek larang,
noe larang geulis sorangan,
kieu ngaran awewena."

Geus parele ngageugeus amboe djeung sakabehna.

XLVI.

Tjatoerkeun di manggoeng, katjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja katingali salawasna, geus parele ngageugeus amboe djeung sakabehna.

Saoer Soenan amboe: „Kai Boedjangga toea, loeloegoe ing boedjangga, geura toeroenkeun piwadaheunana."

Satoedoe metoe, sakedap netra, sadjiadna tinoeroetan sakersana tjatjap bae. Ti loehoer lemboet datang ka handap badag; tes, djleg leuit toedjoeh ngabandoeng, tatjan ditembongkeun ka Poerba sari.

„Ngitoeng-ngitoeng sandi tahoen,
ngetang-ngetang sandi boelan,
neangan poë panganten,
gelarna di poë soma,
toeloejna prak dikoekoesan,
rek ngadjajak amboe pare,
ditjokot ti paboearan,
toeloejna dikoerilingan,
Sang Pohatji doengkoek poetih,
hajoe moelih!

Sang Pohatji doengkoek larang,
hajoe poelang!

da geus datang ka mangsana,
poma sarintji saese,
oelah arek katinggaleun."

Datang ka karang leuit dikoerilingkeun, datang ka patepoeng gelang: „Sang Pohatji doengkoek poetih, Sang Pohatji doengkoek larang, tjoeang ngeureunan palaj di Pohatji andjoeng rarang, ngaran karang leuitna."

„Sang Pohatji doengkoek poetih,
geura linggih,

Sang Pohatji doengkoek rarang,
geura tjalik,

di Pohatji gedong manik tanpa emas."

Geur woewoeh mangka toewoeh,
geura pepeuk mangka langgeng,
anoe netepkeun soekmana,
noe ditetepkeun soekmana,
pohatji koelitna aing."

Neut geura baralikan datang lalaoenan si-indji bisi kageteun.

Loenta baralikan, datang ka daoehna ka karang leuit noe ngaloeng maneh bae ngentepkeun maneh.

Enggeus opat pasir kari tiloe pasir, doea noe geura baralik deui.

Neut dibaralikan datang ka karang leuit ngaloeng manehna deui bae ngentepkeun manehna.

Sakeudeung paragat anggeus; sarintji saese taja katinggaleunana, tjatjap ka soehoenan, teu montjor meong-meong atjan.

Tjatoerkeun pangiring boekti.

Pangnjiptakeun wawadahan, sabrang, djagong katoet hiris, koekoek, waloeh sakabehna.

Neut, geura baralikan, datang lalaoenan, si-indji bisi kageteun. Geus boekti djeung pangiringna? Ti heula pangeusining goah, said, njiroe, boboko, ajakan soemboel, tetenong, seëng, aseupan, daloeng, pabeasan pandeurina katoet djeung pakara ninoen sakabeh; enggeus, geura baralikan, datang lalaoenan, si-indji bisi kageteun.

XLVII.

Tjatoerkeun Kai Boedjangga.

Kai Boedjangga tas ngopenan pare di pihoemaän kagoengan Mas Poerba sari.

Djoeg balik ka padaleman poetri boengsoe, ser njampeurkeun loetoengna.

„Pedah dipertjaja nganjahokeun pihoemaän, ngadjoengdjoengkeun Oetoen; geus parele, kami arek amit balik.”

„Ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda pangampoera bae.”

„Oetoen, oelah rea kasaoeran, mo hedjo lalakon, mo rambaj tjaritana, moen teu koe amboe koe sadoeloerna.”

Terengteng balik boedjangga ka sawarga loka manggoeng, boes ka panoenggoean, ka patapaän.

Tjek Soenan amboe: „koemaha, ngadjoengdjoengkeun seuweu ratoe ngadjajak poetra radja katanian si-indji?”

„Parele.”

„Soekoer, Ki Boedjangga.”

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

Poetri boengsoe leuit toedjoeh ngabandoeng geus kanjahuan, dikarang bae sakoer pangiring boekti, geus ngoendoeng-ngoendoeng sasoegrining pangeusi goah, geus pepeuk kabeh tjiptana Kai Boedjangga sarta paradewata.

Reup peuting Poerba sari sare tibra pisan, satengah disirep koe boedjangna loetoeng, rek ditoeroenan piwoeroek.

XLVIII.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera,
rek ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
rek ngobah-ngobah noe keur tapa.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja katingali salawasna, geus parele nga-geugeus amboe djeung sakabehna.

Indit tina pangtjalikan, loegaj tina patapaän. Sakedap netra, djoeg ka boeana pantjatengah, Poerba sari kasampak keur sare tibra. Ditoeroenan koe Soenan amboe tengah peuting: rek tjitjing di toendjangeun koe si-indji bisi kadoepak, si-indji bisi tjilaka; tjitjing digigireun koe si-indji bisi kagedoeg, si-indji bisi boentoeng; toeloeg tjitjing di sirahleunana rek ngawoeroek di pangimpian.

„Indji deudeuh, reungeukeun talatah amboe, geura tarik nja impian. Diwoeroek soteh sia lajaran, amboe mah teu boga djampe ngawoeroek soteh pamake, indji, tjtjap ing tatanen.”

„Karang leuit oenggal poë soekla disapoean, bilik lepit ramatan alaän roedeun parapohatji. Leuitna aja ngaranna Pohatji gedong manik tanpa emas:

tihang tengah: Pohatji naga langgeng,
pananggeujna: Pohatji tanggeujan djati,
bilikna: Pohatji dingdingan djati,
pantona: Pohatji ineban djati,
sipandakna: Pohatji adegan djati,
taradjena: Pohatji rantajan djati.”

„Indji deudeuh, reungeukeun talatah amboe, isoekan djaganing pageto lamoen dek anak-anak.”

„Oenggal leuit boedak tjeurik tjombo heula, teu beunang ditjombo patjoean digitik, anggoer dibawa, tarimana parapohatji ka kami-kami koe eman geuning anakna digitik.”

„Rek oenggal leuit toedjoeh langkah mepet napas, soekoe katoehoe ti heula; rek nanggeuhkeun taradje, hajam kokotak gebahkeun, said nangkarak tangkoebkeun;

mantjatna kana taradje, soekoe katoehoe ti heula."

"Braj moekakeun pantona barang mantjat:

"Indji deudeuh,

Nji Pohatji Sanghjang Sri,
tjoendoek amboe datang ajah,
djaridji anoe nanghikeun,
indoeng leungeun noe netelkeun,
digoesoer mangkana woewoeh,
dikandar mangkana nambah,
djajak doea datang tiloe,
djajak tiloe datang opat,
djajak opat datang lima,
djajak lima djol saladjer,
loemadak arek ngadjajak,
lamoen opat opat sangga,
lamoen doea doea sangga,
tjatjap ing tas oenggah leuit."

"Loemadak rek noetoe patjoean rek noetoe sore.

"Oelah rek digeloeng djoetjoeng, nja samping djangkoeng ka lisoeng, kasieun parapohatji."

"Noetoe toedjoeh ketoek mepet napas, oelah wara ngendor, kageteun parapohatji."

"Oelah rek ngetroekeun biwir boboko dina lisoeng, kasieun parapohatji."

"Oelah noenda beas dina lisoeng, rarangan parapohatji."

"Oelah rek nabeuhan lisoeng, rarangan amboe."

"Lisoengna Pohatji sarowong djati, hoeloena Pohatji adegan djati."

"Mangkoe beas entas noetoe,
oelah rek molongo panto,
nja eta rarangan amboe,
ari geus datang ka imah,
beas geura boel koekoesan,
rek ngadioekkeun pohatji,
Nji Pohatji Sanghjang Sri,
geura tjalik mangka singgih.
geura woewoeh mangka toewoeh,
geura pepeke mangka langgeng,
di Pohatji gedong larang,
ngaran pabeasanana.

"Njioekna amboe mah djangdjawokan bae:

"seok denok langgeng pasang,
Sang Pohatji mana reka,
noe tani sadjero beas,
enja tarima njioekan,

nja keusik sisi basisir,
 orot tjotjokotan aing,
 moen henteu mah henteu bae."

"Njomot tina isikan kana pabeasan, sok noe tetel sok noe kandel, sarerea noe nambahan atji koelitna di aing."

"Tjatjap ing njioek beas patjoean ngisikan memeh mandi, ari ngisikan memeh mandi pangatjian leok palid, mana koedoe geus mandi; ari geus mandi kabawa deui ka imah."

"Datang ka imah miroen seuneu, oelah sok boeda-boedi, dipatimoekeun teu geura teurak, los leumpang, bisa bidjil semoe hoeroeng, ari datang sedek teurak."

"Soeloehna aja ngaranna: Pohatji roentoejan djati,
 seuneuna: Pohatji lenjap herang,
 parakona: Pohatji leukeuran djati,
 hawoena: Pohatji doengkoekan djati,
 seëngna: Pohatji danoe mawoe,
 aseupanana: Pohatji koekoesan djati,
 doelangna: Pohatji talaga djati,
 toeroeb doelangna: Pohatji pamajoeng sari,
 ari kedjona Pohatji djoengdjoengan sari."

"Tjatjap ing imah-imah, patjoean ngeboetkeun samping banget teuing, oelah rek mebekkeun daoen di goah matak kasieun parapohatji."

"Isoekan djaganing pageto, loemadak anak-anak boedak tjeurik, patjoean oelah dipanggebragkeun sare, oelah ngagitik boedak koe samping koe badjoe."

"Tjatjap ing tatanen, ditanja koe pada kantja, oelah rek madjar leuih, nja eta rarangan amboe."

"Doemadak rek molah:

kapas aja ngarana Pohatji oelesan djati,
 hindesanana: Pohatji gilingan djati,
 petengna: Pohatji palengkoeng djati,
 tjetikna: Pohatji kaitan djati."

"Meunang meteng: Pohatji sang tjemoet poetih."

"Meunang ngagelenganana: Pohatji sang lempaj poetih,
 kintjirna: Pohatji penitan djati,
 kisi kosongna: Pohatji salongsong gini."

"Geura gilig djadi hidji,
 diiring koe Banaspati,
 eusi-eusian Pohatji,
 Pohatji gorolong djati,
 nja dingaran lawajanna,
 Pohatji sampajan omas."

"Neundeun kanteh meunang mendat,
 Pohatji ringkelan djati,

nja di dieu geusan sia,
betah di pandita sia."

"Pohatji maja poetih, dewata kanteu bodas,
Pohatji maja koening, pangatjian kanteu beureum,
Pohatji irengan djati, pangatjian kanteu hideung,
Pohatji naga paneteg, pangatjian pranti njitak,
Pohatji lokatan djati, ngaran sikatna,
Pohatji ideran boeana, ngaran oendarna,
Pohatji naga pamoengkes, pangatjian koelakanana,
Pohatji leusan djati, ngaran paletna,
Pohatji hambalan djati, ngaran pihaneanana."

"Oelah rek noenda hasiwoeng sapotong kasieun parapohatji, rarangan amboe.
Djeung deui, bangga tapana, lain tapa koe teu madang, oelah madjar: tjangkeul,
sangeuk, geus teu radjeun sok tinggalkeun, geus radjeun, top deui njokot, ngan
sakitoe tapana."

"Gedoganana: Pohatji adegan djati,
tegelna: Pohatji rangsangan djati,
galegerna: Pohatji gereleng herang,
karapna: Pohatji rantajan djati,
barerana: Pohatji paneteg djati,
limboehanna: Pohatji goelingan djati,
hapitna: Pohatji inditan djati,
toropongna: Pohatji rongsongan djati,
tjaorna: Pohatji lajaran djati,
soembina: Pohatji pingitan djati,
soerina: Pohatji ringgit maja."

"Indji deudeuh, reungeukeun talatah amboe, isoek djaganing pageto tataning
noe imah-imah:

kaseuri datang ti tjai,
kaimoet datang ti lisoeng,
kasomeah ka pada djalma,
parek redjeki djaoeh balai."

"Sakitoe-kitoena."

"Soenan amboe amit balik?"

Terengteng datang ka sawargaloka manggoeng, bloes ka panoenggoean, blas
ka patapaan; keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Braj beurang di boeana pantjatengah, koelisik poetri noe oesik, kodjengkang
poetri noe hoedang; reg ngahoeleng, ngadaweung ngaboentel tineung.

"Soehoenan pamadjikan, reuas, ngahoeleng djiga noe poendoeng?"

"Lain poendoeng, ras ka impian."

"Ngimpi naon?"

„Ngimpi diwoeroek tingkah pari-polah, pantrang, pamalina, paratimpoe
imah-imah.”

„Timoe?”

„Timoe”

„Soekoer moen timoe mah, nja eta anoe hade tina pangimpian.”

„Pake hoelang-hoeleng tea mah deungdeuleuëun keneh koe geulisna, sangkilang
dina pangimpian.”

Loetoeng mesem teu wangsoelan.

Soegih moekti rea boekti,
beurat beunghar rea banda,
harita tjan boga bala.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XLIX.

Tjatoerkeun di nagara.

Noe goreng boedi ti leuleutik,
goreng toeah ti boeboedak,
oerat ngentjeng dina tarang,
pangaroeh djelema bedang,
taja batan Poerba rarang.

Rek miheulaän timbang kapiheulaän.

„Mama Lengser, geura njeun leuit, bisi kapiheulaän.”

„Noen, pangoeloe tandang, soemangga.”

Tjedok njembah; indit ngoesap birit, angkat ngoesap sindjang.

Djoeg ka aloen-aloen, top njokot pamoekoel bende, der nabeuh tangara.

Leut ti kidoel tjoekoel, ti kaler leber, ti koelon metonan, ti wetan daratang.

„Djoeragan Lengser,” tje kokolot nagara orokaja gantjang nanja, „tangara naon?”

„Timbalan pangoeloe tandang dikoempoeleun batoer djenoe, bala rea;
tjoeang dirempoeg njeun leuit, tihang tjagak, hateup silangkob. Kolong leuitna
oelah teoh teuing, tiap meunang njara, meunang ninoen; sakeudeung paragat
angeus.”

„Rampes, rampes.”

Boes deui ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Djisim koering dikarsakeun njeun leuit; geus parele.”
 „Geus parele, Mama Lengser, geura hatoeran ka mas kabeureuh Indradjaja.”
 „Toeang, koering teu lambat ngadeuheusan, amit indit?”
 Tjedok njembah, djoet toeroen.
 Blas ka pangtjalikan Indradjaja.
 „Bagea noe tjalik.”
 Terengteng moeatkeun sembah.
 „Noen, goesti sembaheun, geus meudjehna, miang noeroenan.”
 „Rampes djeung si-dewek.”
 „Rigeug noe angkat miang: bral koering pandeuri, koering ngiring sakabeh;
 sadjongdjongan djoeg ka pihoemaän.”
 Tatanen Indradjaja ajeuh reana, ajeuh neangan barajana tangkal perang, boeah
 gambrang tatanen Poerba rarang.
 Mana tatanen teu bagdja aran sibaha ka radja, oelah teu tarapti teu ngoe-
 koes-ngoekoes atjan.
 Lengser noe ngadjoengdjoengkeun: „goesti sembaheun, koemaha pihadeanana?”
 Wangsoel Indradjaja: „geura aritan djeung djaramina bae.”
 Berebet pada ngararitan djeung djaramina, ngakoet sakalian.
 Tjek si-Lengser: „mo miloe ngakoet, keur masinikeun noe diboeat, bangkala
 ngakoet mihaloe djeung rantjatanana. Blas noe ngakoet datang ka karang leuit,
 gebloeg dialoeng djeung rantjatanana; prak kasimpak salajan, ka djero salajan,
 ambrih pinoeh katembong.

L.

Tjatoerkeun deui di hoema.
 Toengkoel oemeusi, beuneur hedjo, noe boeroekeun noe meudjehna; taja
 noe ditinggal kaparentah si-Lengser.
 Indradjaja teu njaho ditatanen, noeroetkeun Lengser bae.
 Lengser noe ngadjoengdjoengkeun sakeudeung paragat anggeus, diakoet djeung
 djaramina, leuitna gila koe anggon kagoenganana Poerba rarang katoet djeung
 pangiringna pisan. Koekoek, waloeh djeung roengkoenna, katjang, roaj djeung
 toeroesna, sabrang, terong djeung dapoeranana, brek dikaleuitkeun; sapangiring
 boekti sapangeusining hoema, taja noe ditinggalkeun tatanenna Indradjaja.
 „Lengser noe didjoengdjoengkeun geus ngalenang-ngalening.”
 „Noen, goesti sembaheun, geus parele tatanen oerang.”
 Rigeug Indradjaja, bral koering ngiring pandeuri bala sakabeh.
 Sadjongdjongan, djoeg ka nagara, bloes ka padaleman, prak sila pinoeh sa-
 roang bidak kaloearan boemi sewang-sewangan.
 „Lengser geus parele masinikeun bala.”
 Gebloes ka padaleman Poerba rarang.
 „Djisim koering amit hatoer, toeang koering dipiwarang nganjahokeun tatanen

pangoeloe tandang, nja geus parele."

„Koemaha tatanenna oerang sisi, noe Poerba sari, djeung noe oerang?"

„Biheung ngadjadi, biheung henteu."

„Noe oerang sisi mah hoemana sabirit loetoeng, pakarangna koedjang boen-toeng:

pake njatjar pake ngored,
da henteu boga pakarang,
pakarang pamahan oerang,
waktoe boengsoena diboeang."

„Soekoer, Mama Lengser, toeloes kateukteuk tilas adeganana djeung boe-djangna loetoeng?"

„Enja toeloes."

„Soekoer, Mama Lengser, meureun geus diboeat. Mama Lengser, pariksakeun bae ka pipir goenoeng, saroea henteuna djeung noe oerang, leuit katoet eusina geus karoehan. Bari merih pati torta gawe pangeunah-geunah olahan, sarta parearea samping, papandjang-pandjang kasang."

„Soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika, djsim koering amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah, indit ngoesap birit, angkat ngoesap sindjang, bisi kawiwirangan keur ngawoela.

Djoet toeroen:

katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung,
djoeg asoep ka aloen-aloen,
blas datang ka lawang loear,
medal di lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur disorang,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng, blas ka padaleman.

„Da halal, noen toeng, koering amit ngadeuheusan, noe kagoengan padaleman aja tjalik?"

„Aeh, koetan Mama Lengser, sok karoenja teuing, moen beurang teu loepoet datang, moen isoek teu loepoet tjoendoek. Mama lengser, rampes, tjalik."

„Bagea noe tjalik."

Parapat moeatkeun sembah.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja, „reuas pabaoer djeung sieun, teu dihatoeranan lemareun djiga kitoe geura, teu pindo gawe geurana mah. Geura, rampes pariksakeun, Mama Lengser, na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na kita niat sorangan. Noen, rampes pikonokeun, soemangga pikersaeun.”

„Noen, ratoe emas, tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara miwah ka toeang karsa, dipiwarang mariksakeun lakoening leuit, anggonna djeung hanteuna pasti djeung eusina, saroea henteuna djeung noe kami?”

„Pasti ti mendi, oetama ti mana da boeboeatan loetoeng boh boeatan djalma; amit mariksakeun bae da teu dirarangkeun.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Koelantoeng dina karang leuit toedjoeh ngabandoeng dipariksakeun, dikaloehoerkeun dikateohkeun: „apan boeatan loetoeng, ning eta hade ti batan boeatan djalma”.

Orokaja dilongok lawang leuitna bisina eusina djarami: „batan kami tjatjap eusina ka soehoenan, teu montjor meong-meong atjan.”

„Djeung deui pare roepana aloes, dingarankeun pare aloes, geugeusan gila koe teges, djeung deui pare eusian, bisa temen tatanen loetoeng teh.”

Toetas pariksa, blas ka padaleman ka hareupeun Poerba sari.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, koemaha noe kami djeung noe teteh?”

„Boeatan loetoeng ning eta leuit toedjoeh ngabandoeng eusina tjatjap ka soehoenan djeung deui pare aloes.”

„Koemaha dingarankeun pare aloes?”

„Pare eusian, bangkala pare nja eusian.”

„Koemaha toeang kagoengan si-teteh di nagara?”

„Ratoe emas, kagoengan toeang raka dihatoerkeunana anggon, ka rama teh djiga ranggon, dihatoerkeun pasti eusina djarami, toewoeh, koekoek, waloeh djeung roengkoenna, katjang, roaj djeung toeroesna, sabrang, terong djeung tangkalna, sapangeusining hoema sakabeh diasoepeun kana leuit.”

„Djeung deui, ratoe emas, langkoeng ti dinja diperih pati torta gawe, pangeunah-ngeunah olahan, parea-rea samping, papandjang-pandjang kasang; lamoen teu roepa, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng; kitoe ge tjek timbalan.”

Poerba sari regoek tjeurik.

„Mama Lengser, oendoer, basa boedak keneh. Teu diwoeroek, dipitoetoeran koe teteh, samping ti mendi, kasang ti mana rampes, njerahkeun beuheung teuk-teukeun, tilas adegan; lega beurang, lega peuting patina si-adi da teu bisa njieun kasang njieun samping.”

„Teu kangkat djisim koering ngakampoeng ratoe mo bisa balik, tatjan meunang wekasan.”

Poerba sari dengdek ka boedjangna loetoeng.

„Oetoen, geura oendoer:

geura oendoer peungpeung djaoeh,
geura leumpang peungpeung anggang,
noengtik goenoeng anoe singkoer,
neangan mandala singkah;

teteh bala hareupan, poendoet poenden ti nagara taja anggeusna. Rek wawangsoel gila koe soendoel, popojan gila koe tjahja. Oetoen, koemaha, piwangsoelaneun?"

„Soehoenan pamadjikan, oelah haliwoe koe sakitoe, pasinina mah koemaha tjek kami, geura pok rampesan bae."

„Mama Lengser, ari sanggoep bisi loepoet, ari tanggoh bisi poös, samping, kasang mah teu boga bisi dingarankeun teu ngawoela, kitoe ge ditanggohan koe boedjang loetoeng."

„Djisim koering padoe meunang wekasan, djisim koering amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah djoet toeroen:

balik gasik leumpang gantjang,
teu dibilang di djalana,
dibilang datangna bae.

Djoeg ka nagara, blas ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja, „diperih pati samping djeung kasang, djeung olahan?"

„Dirampesan, ditanggohan koe boedjangna loetoeng."

„Mangkara loetoeng bisa njeun samping, njeun kasang, toeloes kateukteuk beuheungna tilas adegan katoet djeung noe boedjang ketengan."

„Toeloes."

„Soekoer."

Lengser keur meudjehna ngeureunan palaj.

LI.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Poerba sari tjeurik leutik sasakitan.

„Koemaha, nja Oetoen?"

„Soehoenan pamadjikan, oelah redjag, oelah reuas da kasang, samping teu boga; geura ngoekoes toekangeun imah, geura moedji bae bari ngoekoes."

„Oetoen, koemaha moedjina?"

„Djangdjawokan bae: „dewata doeloeran aing."

Koelinting ka toekangeun imah, boel ngoekoes:

„dewata doeloeran aing,
neda agoeng nja paraloen,

neda pandjang pangampoera,
rek ngoesik-ngoesik noe tjalik,
ngobah-noe keur tapa."

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Saoer Soenan amboe ka noe geulis Pohatji Wiroe manangga, madjar ka pangiwana: „Wiroe manangga, geura nabeuh kendangan manik kaboejoetan, tangara di kahjangan, si-Oetoen geus datang kongkonan, geus moeles kana pangamboeng, kongkonan si-Oetoen kingkila soesah gede."

Der nabeuh kendangan manik kaboejoetan tangara di kahjangan; leut dewata opat poeloeh, pohatji opat poeloeh, boedjangga opat.

„Indji sia dideukeutkeun tea mah, aja kongkonan si-Oetoen geus moeles kana pangamboeng, si-Oetoen kingkilaning aja kasoeshan, nanja ka dewata, nanja ka pohatji teroes ka Kai Boedjangga: oerang mana malah beurang peuting si-Oetoen bisi aja kakoeranganana."

„Wangsoel Kai Boedjangga: „ari tjekelan awak ing geus tjatjap, sedja mo ngilapkeun paradewata sakabeh, orokaja ngarempoegkeun tjoeng djoengdjoengkeun seuweu ratoe, djajak poetri radja da kapalang, oerang geus sanggoep."

Tjek Soenan amboe: „Indji, geura ngawadahan samping sawidak lima, kasang toedjoeh laboehan."

Diwadahan koe toropong samping sawidak lima, kasang toedjoeh laboehan.

„Djeung deui, geura njeun boboreh, mangka ati-ati meunang satjoepoe; ari olah-olahan doeöman Kai Boedjangga."

„Indji, geura toeroenan bawa kasang reudjeung samping djeung boboreh satjoepoe; geura toeroenan, indji, geura bandingan si-Oetoen, nanging eta oelah nembongkeun ka si-indji, nembongkeun ka si-Oetoen bae."

Indit tina pangtjalikan,
angkat tina patapaän,
Pohatjina maja agoeng,
Pohatjina maja santen,
Pohatjina maja rarang,
Pohatjina maja endah,
Pohatjina maja leuih,
Pohatjina maja dewata.

Tjatoerkeun Pohatji Wiroe managga.

Sadjelat djoeg ka boeana pantjatengah, kasampak Poerba sari tjeurik leutik sasakitan.

„Koemaha oerang nja Oetoen?"

„Tjek kami oge geura moedji bae, ka mangkara miroepa mah ngan tiba soeker bae."

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

LII.

Tjatoerkeun di nagara.

Saoer Njai Mas Poerba rarang ka si-Lengser: „Mama Lengser, geura nakol bende ageung kaboejoetan koempoelkeun batoer djenoeck bala rea.”

„Noen, pangoeleoe tandang, soemoehoen darma panjaoer ti pangandika, amit indit, teu lambat ngadeuheusan.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Geledeg loempat, top njokot panakol bende, der nabeuh tangara, bende ngoengkoeng saraoengoen tangara di djero nagara. Leut ti kidoel tjoekeol, ti kaler leber, ti koelon metonan, ti wetan daratang.

„Djoeragan Lengser, koering reuas pabaoer djeung sieun, aja tangara naon?”

„Aja tangara ti nagara. Ngandika pangoeleoe tandang teroes djeung mas kabeureuh Indradjaja, koering sakabeh, tjek timbalan, tjoeang dirempoeg njeun olahan, olah djantoeng diaseuman koe tongtolang, reang sabrangna djenoeck ladjana, ambrih lekoh katembongan mangka njaiian oetama, di nagara meuleum waloeh sahoeloe mangka djadi saboekeuer.”

Parasikepan sakeudeung paragat anggeus; brak geura tareundeunan saenggon-enggonna. Geus parele lakoening olahan.

„Tjoeang dirempoeg ngadjoengdjoetan njeun kasang, samping.”

Merebet dirempoeg ngadjoedjoetan; tjajap ing ngadjoedjoetan:

dirempoeg ngahindesan;

dirempoeg meteng;

dirempoeg milihan;

dirempoeg ngagelengan;

dirempoeg ngantehan.

Tjatjap ing ngantehan:

dirempoeg ngalawajan;

dirempoeg mendatan pisan;

toeloej njeuseuhan,

toeloej ngoeloeban pisan;

toeloej ngadarihan,

toeloej njikatan.

Geus parele njikatan:

mihane moendatan pisan,

njoeroepkeun ngaliar pisan.

Tjatjap ing ngaliar:

narikan ngarere,
morobot ninoen.

Sot koe ieu, top ieu, djenoek batoer rea bala; sakeudeung paragat anggeus. Samping tiloe poeloeh, kasang tiloe laboehan direndengkeun saroea loehoer oenggoelanana. Parele samping, kasang, olahan geus miroepa, Lengser gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen, pangoeloe tandang, djsimkoering dikarsakeun njeun kasang njeun ka toeang koering sakabeh, geus parele njeun kasang njeun samping, olahan geus miroepa sakoemaha pikersaeun.”

„Soekoer, Mama Lengser, ajeuna geura pepekkeun Djaksa di paseban.”

„Rampes.”

Keur mepekkeun Djaksa, tjek Djaksa madjar ka si-Lengser: „kami kaget, reuas pabaoer djeung sieun, dikoempoelkeun digentak-gentak.”

„Djsim koering tatjan meunang wekasan pikersaeun, nanging eta, Djaksa, koedoe pepekan bae di paseban, tatjan karoehan pikersaeunana.”

Boes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja, „koemaha, pedah dikersakeun mepekkeun Djaksa?”

„Djsim koering pedah katimbangan, geus tjatjap pisan, ngaloentakeun kasaoeran ka toeang koering sakabeh sarta ka Djaksa pisan, ajeuna geus pepekan, poen Djaksa ka djsim koering pedah dipilengser njoehoenkeun wekasan.”

Kasaoeran Poerba rarang: „ari geus parele mah, soekoer. Geura dikongkon ka pipir goenoeng mariksakeun meunang merih pati lakoening samping djeung kasang djeung olahan na roepa, na henteu. Lakoening samping, kasang, olahan koedoe kairingkeun bae, lamoen teu beunang ditoeroenkeun, bawa gagan-tingna bae.”

„Noen, pangoeloe tandang, soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika, nja toeang koering rek amit moendoer.”

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag noe ngalangkah,
nja angkat di geura-geura,
geura soteh ning oetama,
angkatna diage-age,
age soteh ning parele,

ngaboeroe gawe noe gede,
 metoe lawang mandjing lawang,
 metoe di lawang pingpitoe,
 datang ka lawang pingsanga,
 dangeung ka paseban ageung,
 djoeg datang ka aloen-aloen,
 parapas ka lawang loear,
 medal ka lawang saketeng,
 koelantoeng toeroet loeloeroeng,
 loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
 kaopat noe keur didjaga,
 kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng.

„Da halal, ratoe emas, noe kagoengan padaleman aja tjalik?”

„Aeh, koetan Mama Lengser, sok karoenja teuing, Mama Lengser, soe-mangga, tjalik.”

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, oelah tjalik sisi teuing bisi tidjengkang.”

Ser Lengser nengahkeun; adjriheun Lengser, Poerba sari enggeus beunghar:

gorompjang lalantjang emas,
 lalantjang bokor kantjana,
 diloekoen nimoe sapoeloeh,
 digantal nimoe salapan,
 ditetek nimoe salawe,
 meunang nonggong njilokakeun,
 meunang ngahoeloe mikoengkeun,
 rampes ngeusal tamba palaj,
 leuheung meueus djeung henteu mah,
 loemajan tamba teu pisan,
 ngakoe soteh kami boentoe,
 njambat taja nja kaboga,
 sareséh taja pamere,
 ngalemar bawana keneh,
 teu sae anoe njadoekeun,
 teu sae noe disadoekeun.

Si-Lengser ngahoeleng ngaboentel tineung.

„Koemaha, diseupahna koe toeng koering?”

Koetoe simboet koeur sindjang,
 tarima darma pangasih,
 pangasih ti djalma ririh,

pangkat ti djalma koeat,
 njigit gantal meuweung keusal,
 diperih amis tjaina.

Prak dioetahkeun deui, bisi kapetolan, bisi kawiwirangan keur hatoeran.

„Mama Lengser,” orokaja gantjang nanja, „reuas pabaoer djeung sieun, na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, noen, rampes pikonokeun, soe-mangga pikersaeun.”

„Ratoe emas, djsim koering tjoendoek manggoel pioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara miwah ka toeang karsa, lakoening samping djeung kasang katoet djeung olahanana, geus aja ta henteu?”

Poerba sari regoek tjeurik.

„Ti dihin oge oendoer basa boedak keneh; samping ti mendi, kasang ti mana, rampes, njerahkeun beuheung teukteukeun, tikoro gorokeun. Lega beurang lega peuting, patina si-adi, da teu bisa njeun samping njeun kasang.”

„Teu djamak koering ngagampang, ratoe, ning eta tjat ka aja tjat ka henteu, koedoe kairingkeun bae koe djsim koering, mo bisa balik ka nagara, kitoe ge tjeuk timbalan.”

„Oetoen, koemaha oerang, pedah ajeuna, oerang ditoeroenkeun ka nagara, teu meunang noenoeuen.”

„Geura moedji bae bari ngoekoesan leuit toedjoeh ngabandoeng.”

Tjatjap ing ngoekoesan; leuit doedoekoehan Poerba sari, seureuh meudjeuhna boeboeni tjareuh, kalapa sintoeng ngadjadjar.

Boes deui ka padaleman, reketek dibeubeur leupeut.

„Koemaha nja Oetoen.

„Oerang toeroenan bae, bisi dingarankeun teu ngawoela.”

„Koemaha, Mama Lengser.”

„Mo bisa balik moen teu kairingkeun mah.”

„Rampes, atoeu.”

Indit tina pangtjalikan,
 angkat tina patapaän,
 sawarnaning kekembangan,
 dipipitan bari angkat,
 saking oel rek ninggalkeun,
 doedoekoehan tjondong kabeh,
 soedjoed dipileuleujankeun,
 datangna ka lawang loear,
 ngaraboet dapoeuran eurih,
 Loetoeng keur sawenan lawang,
 silepna henteu katembong,
 disawenan pangawasa,
 dibanding koe pradewata,
 katjatjang kolear angkat,

memeh angkat keupat heula,
 poen Mama djadi oejoenan,
 keupatna aloeng ka manggoeng,
 tanding bintjaroeng diadoe,
 keupatna helang ka handap,
 tanding kembang sempoer ragrag,
 Poerba sari leke lenggang,
 keupatna Mas Poerba sari,
 keupatna helang ka hareup,
 pakeunna nandjoerkeun tineung,
 kadi meri datang mandi,
 kadi soang datang ngodjaj,
 kodomang Loetoeng pandeuri,
 leumpangna doemontja-dontja,
 boentoet bereleng kantjana,
 boentoet emas ditjentangkeun,
 nja hoeroeng sariga lajoeng,
 nja herang sariga bentang,
 diiring paradewata,
 koelantoeng toeroet loeloeroeng,
 loeloeroeng tiloe ti poengkoer,
 kaopat noe keur didjaga,
 kalima lawang saketeng.

Djoeg ka aloen-aloen, blas ka padaleman, prasikepan tjaralik.

Lengser boes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen, pangoeloe tandang, enggonna djsim koering dipiwarang noeroenkeun,
 toelang rai geus tjatjap pisan, malah kairingkeun katoet djeung boedjangna loe-
 toeng, lakoening kasang djeung samping tapi raos teu roepa.”

„Soekoer, sakoemaha pikersaeun, geura temonan bae koe Mama Lengser.”

Tjedok njembah.

„Teu lambat ngadeuheusan, amit moendoer?”

Djoet toeroen.

Blas ka padaleman, prak ka pangtjalikan, ngeureunan palaj.

„Koemaha, Lengser, palamerta?”

„Noen, Djaksa, geus tjatjap, hatoeran ning eta tatjan meunang wekasan, saorna
 tjoeang ngantian kasaoeran bae.”

Geus parale di djero noe dangdan.

Rigeug Indrajaja noe angkat, diiring koe parapoetri,

Noe genep bral ka paseban, brak sila pinoeh saroang, masamoan sisi-sisian.

„Noen, Djaksa, geura midoea, sasrogan, kakara didoeöeman Djaksa bae.”

„Teteh, amit hatouer, adi pedah aja panjaoer, soemangga, pikarsaeun.”

„Koemaha, leuit saroepa ta henteu djeung noe oerang?”

„Noen, Djaksa geus meudjeuhna, geura djaksaän, djaksa nagara heula, djaksa oerang sisi heula.”

„Rampes, ning eta eleh ge kami henteu era da oerang sisi.”

„Lengser, koemaha, kami mah henteu njaho ti tatadina.”

„Rampes, ngababarkeun ning eta patjoean diwada koe Djaksa, bongan dipariksa, teu njaho di hadena, di henteuna, kagoengan emas poetri boengsoe leuitna toedjoeh ngabandoeng nja soteh boedjang loetoeng eusina gila koe moeloes sakitoe gila koe parinoeh djeung deui parena ge araloes.”

„Koemaha, dingarankeun pare aloes?”

„Pare esean.”

„Koemaha, Djaksa, nagara?”

„Ieu nja kitoe keneh, teu njaho ti tatadina.”

„Rampes ngababarkeun patjoean diwada koe Djaksa nagara, kagoengan leuit nagara dihatoerkeunana anggon karana eta teh djiga ranggon, eusina djarami bae, koekoek, waloeh djeung roengkoenna, katjang, roaj djeung toetoeroesna.”

Ger disoerakan: „oersih, kawon!”

„Kami teu tarima kawon, teu weleh ngadoe gawe.”

„Djaksa, nagara aja woewoeh pangaweroeh kieu-kieu ngadjadi, djadi teu weleh ngadoe gawe, tjeang pangeunah-ngeunah olahan, kami mah enggeus miroepa, mendi boeatan olahan tangkoerak sia.”

„Teteh, sok leuih teuing wiwirang si-adi, diimeut-imeutkeun teuing.”

Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.

Aja soara tan katingalan: „Indji, geura rampesan bae, geura ngoekoes di pipir paseban.”

Terengteng ngoekoes.

Tjatoerkeun di manggoeng.

Saoer Soenan amboe:

„Kai Boedjangga geus datang kongkonan si-Oetoe, geus moeles kana pangamboeng noeroenkeun olahan.”

Tjek Kai Boedjangga: „geus ditjawisan”; diragragkeun ngareka moending woengkoel keneh.

Ragrag goemolang-golang moending noe kasep pisan.

1.

Djoeg ka boeana pantjatengah, hol ti loear njampeurkeun koe maneh; tem-bong ditoengtoen koe Poerba sari.

„Teteh, ngan sakieu nja panggih.”

„Tangkoerak sia, sok lalawora teuing, masih moending woengkoel keneh.”

Geus dioengkoelkeun kari saketokeun bae.

Diharewosan koe dewata: „Indji, geura metjoet koe njere laki.”

Djepret gebraj moending miroepa tetenong.⁽¹⁾

„Tjing, ngeunah mana, ngeunah mendi, geura asaän.”

Pada ngasaän saoejoep sewang, henteu mahi kedjona, gila koe poelen boe-
atan Poerba sari, dipalidkeun saparoeng mo peuraj.

„Koemaha Djaksa nagara, oetama da boeat nagara?”

Soeroepoet soeroepoet diasään belel, weureu olahan boeatan nagara, saorang
deui njeuleuan waloeh, sahoeloe djadi saboekeuer, ditjotjol gedag djeung areujna,
pindang hajam ditjotjol ngarondjat keupeul.

„Kawon, Djaksa,” nagara oersih.

2.

„Teu weleh ngadoe gawe teu tarima kawon, tjoeang parea-rea samping, kami
mah geus ngoendoeng-ngoendoeng tiloe poeloeh.”

„Teteh, oendoer basa boedak kenéh teu bisa njieun samping, pati si-adi lega
beurang, lega peuting.”

Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.

Tjlok toropong hareupeun Poerba sari, teu tembong anoe nendang.

Beubeutkeun, djepret, gebraj samping sawidak lima.

Dipareboetkeun koe Djaksa pidjimateun; kakara manggih ajeuna samping ba-
tan kieu aloesna.

„Djaksa nagara, koemaha, loehoer noe kami, oenggoelanana?”

„Lain masinikeun oenggoelan, meunang ninoen gila koe madoeng, montjoran
beuti gadoeng.”

„Kawon, Djaksa,” nagara oersih.

3.

„Teu tarima kawon, tjoeang papandjang-pandjang kasang.”

„Teteh, sok kabina-bina teuing, oendoer basa boedak kenéh.”

„Rea wangsoelan: gobang pondok pangetokan,
gobang pandjang pamantjasan.”

Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.

Tjlok toropong deui hareupeun Poerba sari; dibeubeutkeun, djepret, gebraj
kasang toedjoeh laboehan kagoengan Poerba sari.

„Tjing, pandjang mana, pandjang mendi, nagara djeung oerang sisi.”

⁽¹⁾ Pinasti diwaloerikeun teu hade metjoet moending koe njere laki, poesaka ti
Poerba sari.

Tjek Djaksa: „Poerba sari reana toedjoeh laboehan, ditilik gila koe pandjang nja soteh teu boga wewenang kagoengan Mas Poerba sari.”

„Koemaha, Djaksa, nagara loehoer noe kami oenggoelanana?”

„Lain masinikeun oenggoelan pandjangna.”

„Da boeatan nagara mah,
bagedoegna koerang tinggoer,
tarik toendjang kendor pakan.”

„Ti sisi goenoeng-goenoengan,
tjarangtjang montjoran katjang,
hade eukeur njair bintjang,
boeatan Mas Poerba sari.”

Ger oersih: „kawon, Djaksa kolot.”

4.

„Teu katarima kawon, tjoeng palenggik-lenggik soesoe djeung si-adi.”

„Teteh, sok leuih teuing wiwirang si-adi soesoe mah, koemaha dilenggik-lenggikna?”

Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.

Diharewosan koe dewata: „Indji, geura nangtoeng toeroet bae.”

Prak dikarembongan:

karembong tjawiri poetih,
ngareka loeareun krembong,
hoeloe soesoe noendjoek iroeng,
djoedjoeloek sasangga waroe,
ditilik gila koe loetjoe,
taja batan poetri boengsoe,
tetenger djadian agoeng,
hade keur pawarang ratoe,
taja batan Poerba sari,
pangaroeh teureuh noe pasti.

„Koemaha, Djaksa kolot?”

Oetama diawaskeun djiga karang hoeloe koerang kapoek, lepet djiga letah andjing.

Ger oersih: „kawon pangaeloe tandang nagara,”

5.

Teu tarima kawon, tjoeng pageulis-geulis, geura nangtoeng.”

„Djoeng nangtoeng.

„Tjing, geulis mana, geulis mendi oerang nagara djeung oerang sisi, Djaksa, Poerba sari heula.”

Tjek Djaksa:

Njai emas Poerba sari,
enja soteh oerang sisi,
hamo kalah kageulisan,
djalma beubeulahan boelan,
sesemplekan serengenge,
soesoeroepan bentang timoer,
geulisna kabina-bina."

„Koemaha, Djaksa kolot?"

„Saroea lendjangna, saroea geulisna mangka tetela nja ngadjaksaän, kawoe-woehan pimotoengkeuneun, dipotongkeun koe si-Lengser,

Tjek si-Lengser: „geulisna saroea, lenggikna saroea, lendjangna saroea; arina diawas-awaskeun aja keneh katjawadna saeutik bongkok meongeun."

Oersih: „kawon pangoeloe tandang nagara."

6.

»Teu tarima kawon, teu weleh ngadoe gawe, tjoeang papandjang-pandjang boeëek, pandjang mana, pandjang mendi, boeëek aing djeung si-adi."

„Teteh, leuih teuing, koemaha dipandjang-pandjangna?"

„Rea kawangsoelan, rea katembalan:

gobang pondok pangetokan,
gobang pandjang pamantjisan.

Geus dioengkoelan, kari saketokeun bae.

Aja sora tan katingalan: „Indji, geura nangtoeng, toeroetkeun bae."

Neut nangtoeng, gebraj didjambak koe dewata, braj boeëek ngoejoepoek di boemi, galing moentang pipitjisan.

„Tjing, geura djaksaän."

Tjek Djaksa: „Poerba sari teu njaho dipandjangna dihenteuna,

boeëek ngoejoepoek di boemi,
boeëek emas Poerba sari,
galing moentang pipitjisan,
ditilik gila koe pandjang,
nja soteh teu boga wenang,
ditilik gila koe herang,
di mendi teu rekna hajang,
hajang soteh ngawoelaän."

„Koemaha, Djaksa kolot?"

„Noe saoerang datang kana poendoek, noe saoerang deui kana tonggong; noe saoerang deui kana birit, noe saoerang deui kana tjetjekolan; noe saoerang deui ngaringkiwik djiga hingkik, noe saoerang deui gila koe koesoet."

Ger oersih: „kawon pangoeloe tandang nagara."

„Mama Lengser, rek ngoesoet-ngoesoet bae.”

„Lain ngoesoet-ngoesoet djamak noe ngadoe ramboet, pangoeleoe tandang, teu beunang diroeroentoet.”

7.

„Teu tarima kawon, teu weleh ngadoe gawe, tjoeang paroeöem-roeöem boboreh.

„Pangoeleoe tandang, geura njangraj peundeuj, bisi kawon, pangoeleoe tandang nagara.”

„Hajoe, adi, oerang paroeöem-roeöem boboreh.”

„Teteh leuih teuing wiwirang si-adi, teu oemoem teuing, boboreh mah, koemaha diroeöem-roeöemna? Pati si-adi lega beurang lega peuting, pati moen patitis, kadjleun pati toedjoeh kali, padoe diajoenan goesti.”

„Tangkoerak sia, rea kawangsoelan, ieu gobang pondok pangetokan ka noe genteng teoheun gado.”

„Teteh, oelah dipisaoer, dek bae.”

Diharewosan koe dewata: „Indji geura nangtoeng.”

Neut nangtoeng.

Dieuriheun boboreh kana oelakan, diasoepekeun ka djeroëun samping; Poerba sari dedel koe kaseuri, legedej pinoeh satjoepoe, malaoeng seungit ka manggoeng. Ger dipareboetkeun koe Djaksa boborehna Poerba sari. Djaksa nagara ngareboet didjengkangkeun, blak nangkarak.

„Oelah ngareboet boboreh kami.”

„Koemaha, Djaksa kolot?”

„Tatjan karoean.”

Boeroedoel sagede beuti tjariang, batan pasti anggoer baee aran sidahar sasawi hedjo sapotong.

Ger oersih, disoerakan: „kawon”, bari noekang kabeh.

„Mo weleh ngadoe gawe, teu tarima kawon, tjoeang pakasep-kasep beubeureuh, sagorengna kami mah da djalma, tangkoerak sia mah sakasep-kasepna da loetoeng, henteu kasep-kasep teuing da loetoeng.”

„Teteh, sok leuih teuing wiwirang si-adi, rampes, njerahkeun beuheung teukeun, tikoro gorokeun, pati moen patitis, kadjleun pati toedjoeh kali, padoe diajoenan goesti, batan diwiwirang teuing mah, koemaha dikasep-kasepna.”

„Oetoe, geus meudjuehna, teu oenggoet kalinian, teu gedag kaänginan.”

„Rea wawangsoelan, katembalan kami mah da djalma, sagoreng-gorengna da djalma, henteu goreng-goreng teuing da djalma.”

„Ti tadi ge teu wangsoelan doea tiloe, pati si-adi lega beurang, lega peuting, dikasep-kasepna da geus kitoe bakatna loetoeng.”

Geus dioengkoelan kari saketoekun bae.

Ret njoreang Poerba sari ka Loetoeng.

Tjek sora tan katingalan: „Oetoen, geus mangsana.”

Geledég Loetoeng loempat ka aloen-aloen, diiring koe paradewata.

Ger disoerakan koe nagara: „loetoeng eleh.”

Maroekankeun eleh koe nagara.

Datang ka loear gedogkeun, gebraj raksoekanana:

baranang sariga bentang,

hoeroengna sariga lajoeng,

kakasepan Goeroe Minda.

Djepret raksoekan dibeubeutkeun ka sanghjang batoe datar, djanggelek djadi djalma, djenengkeun Ki Bagoes Lemboe halang, ngahalang karatoeanana, saoemoer tapa saroepa bae gedena kasepna.

Top salopana oeroet wadah raksoekan toeroebna dibeubeutkeun, djepret djanggelek djadi djalma, djenengkeun Kidang panandjoeng.

Top sabeulah deui, djepret, djleg djadi djalma djenengkeun Gelap panjawang.

Sadjongdjongan tiloe kaopat salira radja; moen moending djadi sarakit, moen kembang djadi sapaasang, kasepna saroepa, gedena saroea.

Tjek dewata: „Oetoen, oelah wara madjoe ka aloen-aloen didangdanan heula koe dewata, ditjawisan salawasna mo kakoerangan.

Rap noe dangdan:

anggon sorot bajabon,

dadamping toempal pajoedan,

disaboekan tali datoe,

meunangna djamang sakelat,

meunang makoeta paremas,

mengled anoe njoren doehoeng,

gogodong rombjang kantjana,

landean tajoeman anjar,

sarangka sasarengkatan,

sasamboengna tiloe poeloeh,

tatambalan lima welas,

tatap eloeukna salawe,

kilang kitoe teu katara,

regana salawe joeta,

kilang kitoe ditedoenan,

da sae noe nganggo inja,

pendok koneng nganggo topeng,

ngageboer pamendak inten,

raweujan kembang djajanti,

lain djajanti mas kembang,

mas pitoe meunang ngalesoe,

mas sanga beunang ngagoebah,

emas meunang ngaleotan,
 ngaroengkoep kana harigoe,
 ngaroembaj kana kengkerang,
 meulit kasorong kerisna,
 ipis ramping koe dadamping,
 genteng tjangkeng koe rarangken,
 langkojang awak wajangeun,
 kasep taja papadana.

„Oetoen, anak ing, bahajoe dipake lesoe, baheula dipake tapa, ajeuna datang ka mangsana. Baheula toeroen ti manggoeng djenengan Goeroe Minda Kahjangan, anak dewata tjikalna, titisan Goeroe Hjang toenggal, seuweu batara di langit; ajeuna salin djenengan, Goeroe Minda teu dipitjeun, djadi Goeroe Minda Patandjala, ratoe Patandjala seda, noe kasep ratoe sembawa.”

„Oetoen, kami arek balik.”

Wangsoel Goeroe Minda:

ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
 ngobah-ngobah noe keur tapa,
 neda pangampoera bae.”

„Oetoen, oelah rea kasaoeran, mo hedjo lalakonna mo rambaj tjaritana, moen teu koe amboe koe sadoeloerna.”

„Noehoen.”

Terengteng baralik dewata ka sawarga loka manggoeng, boes ka panoenggoean, blas ka patapaän.

„Indji, koemaha, geus parele, mana loedeung ninggalkeun?”

„Soemoehoen tjekep.”

„Soekoer.”

Tjatoerkeun deui di nagara.

Ratoe rek madjoe koering ngiring pandeuri.

Katjatjang kolear angkat,
 memeh angkat keupat heula,
 bisi poegag nja ngalangkah,
 keupat-keupeut rentang-rentang,
 keupat gambalang-gambeleng,
 djiga banteng toemambirang,
 ngaran anggo djalma wenang.

Barang gok ewoeh ngakoe beubeureuh, moen moending djadi sarakit, moen kembang djadi sapaasang; ngakoe beubeureuh ka noe ti heula, ngakoe dahoean ka noe pandeuri, ka Ki Bagoes Lemboe halang.

Breg tjalarik di pasamoan.

Ret Lengser njoreang, gebroeg toetoeoeboen ti paseban bari inget popogan siga djalma kasep, der ngadeg, sanagara madjar kasep kabeh.

Si-djompong noöng asoep sapotong, kabita koe noe montjorong oerang sisi,
rek nongton noe kasep; teu kabagean samping, manggih loemping moending di-
pake samping, rekak-rekoek sada andjing oetah.

Ger kawon Indradjaja.

„Oelah kitoe-kitoe teuing.”

Ger koering njisi sewang-sewangan.

„Mas kabene geura maseuk djangkar pageuh dioeger-oeger, wesi tihang pang-
goeng tekin wajang kadjenggoet toeang koekoentjoeng.”

„Koemaha kasambatna toeang nami, geura pok pikonokeun, koemaha pitari-
maeun, geura pok malik basa.”

„Rampes simkoering dipoendoet nami, bala taja doea, sahidji keunana pasti:

Njai Emas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa emas tapa radja,
Mas tapa radja koesoema.

„Simkoering rek malik basa,” tjek Poerba sari ka Goeroe Minda:

bahajoe dipake lesoe,
baheula dipake tapa,
da geus datang ka mangsana,
Oetoen soteh ka loetoengna,
boedjang soteh ka tjangkangna,
ari datang ka mangsana,
koe koeningan keuna poetih,
tambaga keunana bodas,
sakala salaki koering,
asoep goenoeng koering miloe,
sampean pigoeriangen,
koering piindangeunana,
ratoe anoe malik basa,
peso raoet gagang padoeng,
panjoekoer serang lambajoeng,
pamoepoe indoeng toeriang,
etem banget ka awak ing,
sor lepo eta noe mando,
parapat eta noe njembah,
kopo tjondong djeungdjing djoho,
taleot djeung talawoengan,
kehkel naek batoe toeroen,
kita daek kami poeroen,
goleah kana lahoenan,

tjalik dina bentjing bitis,
 dioek dina poendoek toeöer,
 eukeur patimoe nja semoe,
 eukeur djongdjong sosoan,
 noe kasep reudjeung noe geulis,
 ditjioem diembe lanang,
 ditjioem diloedat-ledot,
 koetil linjih radang lesang,
 sot lesotkeun tjag etjagkeun,
 matak ageung singsireumeun.

„Goesti sembaheun, agoeng paraloen, widi teu widi, disoehoen widina, rek amit males ka soenan teteh.”

„Owah, eta toeng adi, geulis mangka toetoege geulisna, poetih mangka toetoege poetihna.”

„Goesti sembaheun, teu kawawa noe njeri dipoelang njeri.”

„Hade, oelah kalajanan bae.”

Tjedok njembah, indit sampean djarangkang, lap poho.

Tjag ditjandak ramboet Poerba rarang, gedaboeg dioeleng, digoegoesoer bari dipetjoetan.

Ngadjerit maratan langit, ngotjeak maratan desa.

„Kami tarima males hoekoem, noe njeri dipoelang njeri, noe moha dipoelang moha.”

„Adi, oelah dikieukeun, radja banda katoet bala njerahkeun inja.”

„Montong diserahkeun, ti baheula nagara aing, teteh ngan kapihapean.

„Adi, katimbangan ti rama ti amboe, adi, njoehoenkeun pertobat.”

„Moen hajang njaho, baheula waktue diboeng tanpa timbalan.”

„Adi, menta pertobat, menta dihiroepan, adi?” Bari ngoesap koe tjongo boe-oek kana dada Poerba sari bari pertobat.

Sot dilesotkeun, tjag kelingan deui.

„Bagea noe tjalik.”

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen goesti sembaheun, neda agoeng paraloen, pandjang pangampoera, ke-lat kapohoan doana toeng adi.”

„Sakitoe ge meudjeuhna noe males mah oetama.”

Brek soedjoed.

„Adi, menta hiroep bae.”

„Ari kersa djadi pangawoer hajam?”

„Kari koemaha pangersakeun si-adi,”

„Ing dalem sadjongdjongan hajam koedoe diangon.”

Noe saorangan deui: „adi, padoe diakoe bae.”

„Ari kersa djadi pangawoer meri?”

„Kari koemaha pangersakeun.”

Noe saoerang deui: „adi, menta hiroep bae.”

„Ari kersa djadi pangawoer soang?”

„Kari koemaha pangersakeun.”

Noe saoerang deui: „adi, padoe menta hiroep bae”

„Ari kersa poerah noetoe, ngedjo, djadjabroeg, sasapoe karang, tamba tjape
top kana tinoeneun?”

„Koemaha kersa, adi.”

Noe saoerang deui: adi, menta hiroep bae?”

„Ari kersa mitjeunan tai koeda, tai moending, poerah ngangon, tamba tjape
top kana djoedjoetaneun.”

Anoe limaän:

tamba toendoeh ngadjoedjoetan,
tamba tjitjing ngangon moending,
tamba tjape ngangon embe.

„Baheula, waktoe nalangsa, ngan teteh *Emas Poerba* leuih loemajan, ka soe-
nan dahoean, ka Ki Bagoes Lemboe halang; diadegkeun papatihna Ki Bagoes
Lemboe halang.”

„Teteh teu bisa moelangkeun tamba.”

„Adi tarima sakitoe ge pira-pira, da baheula teu meunang eman.”

Kedep njoreang Indradjaja, djarangkang toeroen ka aloen-aloen.

Reup geuneuk toeang pameunteu, rep djiga toeang salira, ngeng dedengeanana, gaor
nangtang kekedoek bari gagamboel: „ih! toeroen! soegan aja maoeng dikoengkoeng,
badak ditjangtjang, banteng dirante; tjoeang tepoeng adoe laoeng, tjoeang keteng
gegedengan, tjoeang perang djeung dewek; mas kabene, dewek dibojong kabeh.”

„Noen, goesti sembaheun koering, rampes, reungeukeun, lain roekroek, lain
manoeke, lain tjongtjorang disada, lain tjoemeloek ngadjak njatoe, lain goemanta-
wang ngadjak madang, noe tjoemeloek ngadjak poepoeh, goemantawang ngadjak
hilang; goesti, rampes, tandangan.”

Owah, toeang adi, moen tjalik mangka toetoeg tjalikna, tetep mangka toetoeg
tetepna, oelah oenggoet kalinian gedag kaänginan.”

„Padoeli naon, teu kitoe ge papantesna nanggap mamaos; ingkeun bakal
nandangan Ki Patih Lemboe halang.”

„Noen, rampes soenan dahoean mangka eling kana djisim, noen, rampes,
geura tandangan:

„Oelah rek oendoer da bagoes,
olah rek weleh da kasep,

bisi djadi banda deungeun,
bisina kasamboet deungeun,
ingetkeun djeneng si-adi,
montong diëling-elingkeun,
eling-eling sapandjangna."

Djarangkang toeroen; „meudjeuh nja nangtang nja aing kamarang hideung tandangna sanak wargana."

„Ih, kirik teh, njampeurkeun ka dewek ali loklak kade ninggangna, meunang njoetjoekeun dadapkeun.

„Ka dieu kana koelit dingding poerasani, kana paranti baradja kokotak."

Djebet kana kongkolak mata teu ngitjeup-ngitjeup atjan.

„Kirik teh kandoelan."

Djebot deui.

„Kirik teh bangor."

Djebet deui, merenges bae ka kasepanana; sedekkeun teu obah-obah atjan.

Balikeun deui ka Patih Lemboe halang, geret teu obah-obah atjan.

„Kirik teh djangkaran, koerang tanaga."

Balikeun deui ki patih, derekdek geret, teu obah-obah atjan.

„Montong perang djeung dewek, lain lalaki mah."

Woewoeh poendoengna patih ngadoger, oenggoet di loehoer, gedag di handap, ngembang dadap ngoletjer. Gedeboeg djoeringkang satoetoep aloen-aloen, ditindihkeun tjangkang keupeulna. Djebot korongna sagede toewoeng tjangkang korong asa kosong, tjeblok disoedoekeun koe doehoengna Patih Lemboe halang.

„Rambetoekeun teh njeuseup, lanjap-lanjap temen."

Dirambetoekeun bae; tjeblok datang ka doea kali.

„Reungit teh njeuseup."

Tjeblok datang ka tiloe kali, seblak sapat, toeloer beuheungna Indradjaja digagantingkeun; bloes ka hareupeun Goeroe Minda.

„Noen, goesti sembaheun, ngahatoerkeun gagantingna Indradjaja."

„Ki Patih Lemboe halang, oelah dikitoekeun toenggag kae aing, hiroepan deui, soegan beunang ditaloekeun."

Gagantingna rada kabendonan, djoet toeroen dihiroepan deui:

tjoendoekkeun atma ti kidoel,
datangkeun atma ti wetan,
asoep bajoe ka koeroengan,
entik lilir renghap tjarang,
koelimis tanpa lelenga,
abang lambe tanpa nginang,
djanggelek waloeja deui.

„Menit temen nja deudeuleuan."

„Meureun menit modar tanpa karoehan, koemaha piangkeuheun, rek ngawoela?"

„Koemaha tingkah ing ngawoela?"

„Broek soedjoed ngawoela ka boemi, tanggah ngawoela ka langit.”

„Ngabatjokak goletak serah bongkokan, landean hoeloe lisoeng, gogodong djeungdjing tjondong, pamendak loeloempang tjopong.”

„Tah, kitoe tjirining ngawoela, hoetang koedoe bajar, ngindjeum moelangkeun.”

„Karsa pake pangarit?”

„Koemaha pangersakeun.”

Pangnjieunkeun tjarangka satangtoengna, gede sadeupa mider, dibahanan arit timah.

Indradjaja djadi pangarit; ngarit tatjan meunang djoekoet disoesoelan, Lengser noe ngapalaän.

Poerba sari Goeroe Minda malebet ka padaleman, toewoeh ratoe babar tapa datang ka mangsana.

Meunang dirioeng koe geloeng,
meunang direndeng koe tjangkeng,
noe lendjang pada ngadjadjar,
noe denok pada ngaronjok.

„Mama Lengser, baheula, waktue nalangsa Mama Lengser noengtoen toewoeh, ngadjajak bagdja, noe ngora teu bisa moelang tamba, Mama Lengser, djadi kokolot nagara:

nganjahokeun sagedena,
mangka beunang diandelkeun,
ngoeroes bisana nagara,
pananjaän sarerea,
djeung patihna Lemboe halang.”

LIII.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera,
ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja, salawasna katingali, si-Oetoen geus toewoeh ngadeg ratoe, babar tapa malebet di padaleman Goeroe Minda Poerba sari.

Tjek saer Soenan amboe: „geus meudjehna ditoeroenkeun ka nagara leuit toedjoeh ngabandoeng.”

Tjek Boedjangga: „rampes sadjiad sakersana.”

Boedjangga noe leuih pangawasa dioelang bae; derekdek leut sapangeusi di pipir goenoeng; paseban, gedong, toeroen kabeh, koempoel kabeh ka nagara; ngiring leuit tinggal tatapakan.

LIV.

Tjatoerkeun di nagara.

Teu djamak ratoe koe tjadoe,
 teu djamak menak koe tjatjad,
 kapoelih batan sasari,
 kalandja batan baheula,
 soegih moekti rea boekti,
 beurat beunghar rea banda,
 rea banda katoet bala,
 pendok saratoes disoehoen,
 pendok salawe diteëp,
 lain beunang ngala boeroeh,
 lain beunang tjari oentoeng,
 lain beunang badog rampog,
 pamahoegi paranjai,
 pamere paratjawene.

Baheula keur dititihan koe Poerba rarang nagara Pasir batang, ajeuna salin djenengan, geus toewoeh Poerba sari, salinanana djenengan nagara Pakoean kалан; tjikal wiwitan ngadjadi wekasan ngoeroes nagara.

Ger noe soekan-soekan:

doer bedilna bet tinggarna,
 morobot pestol pamoran,
 bedil tinggar kalantaka,
 geledeg mariem dalem,
 bedoeg tamboer tiloe poeloeh,
 seah tarompet sawidak,
 siga srengenge ti langit,
 tangara radja papadjar,
 pangaroeh ratoe keur toewoeh.

Soekan-soekan ngawonkeun Poerba rarang.

Ngadingding koetana beusi,
 ngagenjas koeta tambaga,
 ngempoer koetana paroenggoe,
 beusi direkakeun moending,
 tambaga direka koeda;

wongwonganna di karaton,

paroenggoe direka maoeng,
 tetenger di lemah loehoer,
 wongwonganna di karaton,
 salaka direka merak,
 emas direkakeun boedak,
 ditilik djiga njaliksik,
 diteang djiga njoreang,
 tetenger di lemah loehoer;

wongwonganna di karaton,
 kalitjangkas djangdjang emas,
 tikoekoer djangdjang paroenggoe,
 titiran djangdjang salaka,
 tetenger di lemah loehoer;

wongwonganna di karaton,
 njoreang ka tebeh loear,
 ngarekakeun gadjah depa,
 direkakeun maoeng singa,
 ngalirik kana palipir,
 ka loehoer direka koentoel,
 di teoh direka bango.
 di tengah direka djalak,
 sigana pasampeur-sampeur,
 tetenger di lemah loehoer;

wongwonganna di karaton,
 direkakeun heulang ngapak;

wongwongan poetjoek ing koeta,
 Poerba sari Goeroe Minda,
 geus saroea katoewoehan.
 geus beak nja panasaran,
 taja kahoetanganana.

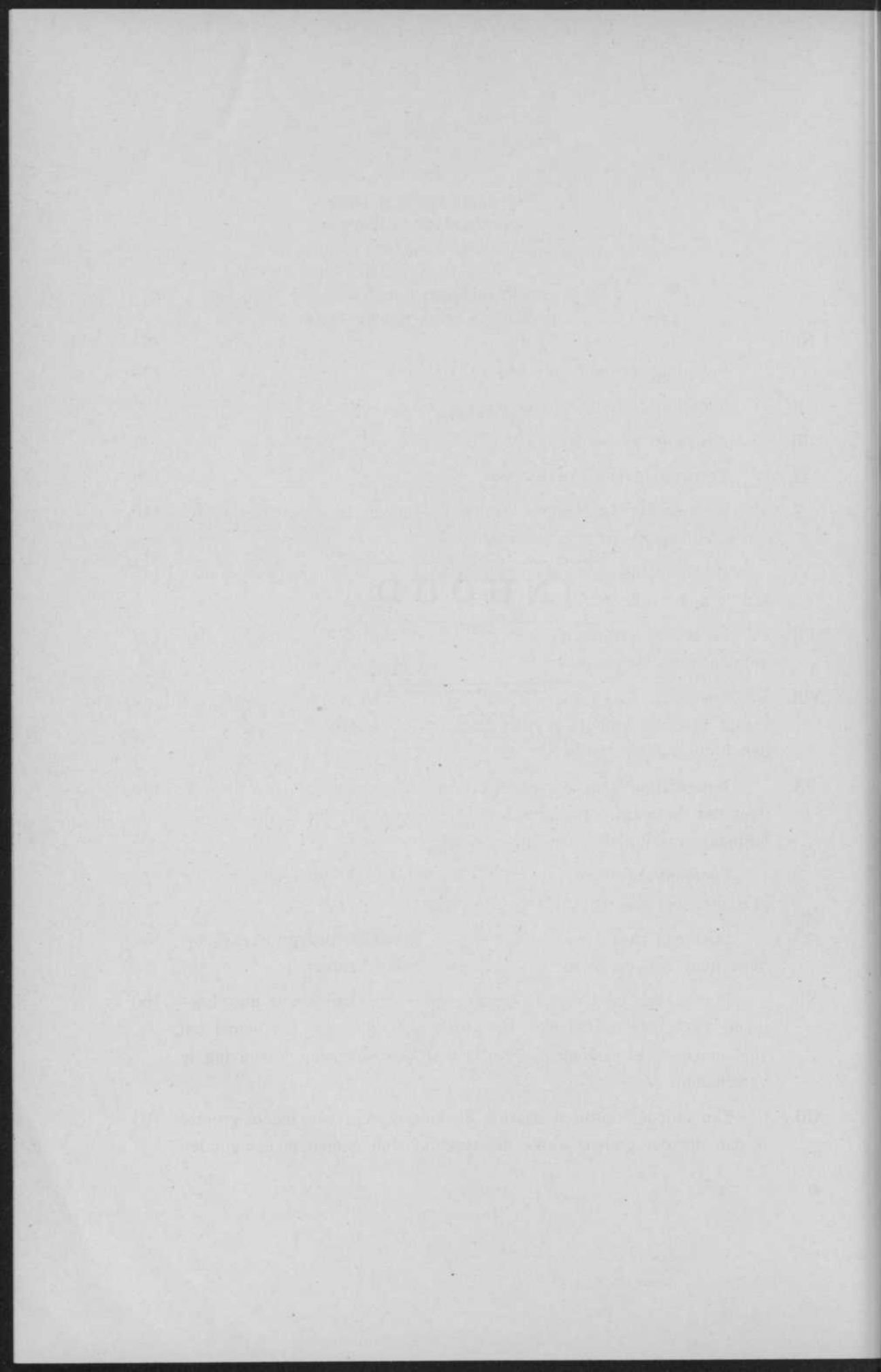
noe ti kaler njembah ngidoel,
 noe ti kidoel njembah ngaler,
 noe ti koelon njembah ngetan,
 noe ti wetan njembah ngoelon,
 geus gilig djadi sahidji,
 pepeke geus langgeng waloeja,
 pada saroea sampoerna.

Oetama noe ngalakonkeun,
oetama noe dilakonkeun,
saroea teu naha-naha,
kari salametna bae,
katoet djeung anoe noelisna,
sarta djeung anoe ngarsakeun.

Ditoenda.

والله اعلم

INHOUD.

INHOUD.

No.		blz.
I.	Inwijdingsformulier.	135.
II.	Inleiding; Poerba sari en hare zes zusters.	136.
III.	Aanvang; veroordeeling van Poerba sari.	138.
IV.	Verbanning van Poerba sari.	138.
V.	Nederdaling van Goeroe Minda Kahjangan in de gedaante van den Loetoeng kasaroeng, slankaap.	140
VI.	De hofblaasroerschutter krijgt den koninklijken last een slankaap te gaan vangen.	141
VII.	Loetoeng kasaroeng geeft zich vrijwillig in de hand van den hofblaasroerschutter.	142
VIII.	Loetoeng kasaroeng verwijt bij den hofblaasroerschutter; hij vraagt aan zijn moeder in den hemel om een passend verblijf voor den hofblaasroerschutter.	146
IX.	Nederdaling van een gouden woning; Loetoeng kasaroeng wordt door den hofblaasroerschutter stadwaarts gebracht; terugkeer van den hofblaasroerschutter; diens thuiskomst.	146
X.	Loetoeng kasaroeng ten hove; hij wordt naar de zes prinsessen gezonden en bederft hare weefgetouwen.	152
XI.	Loetoeng kasaroeng ontvreemdt de kleederen der prinsessen tijdens heur bad en wordt naar Poerba sari verbannen.	157
XII.	Poerba sari en Loetoeng kasaroeng. Poerba sari wordt door Loetoeng kasaroeng tot slapen bezworen en hij stijgt ten hemel om zijn moeder te verzoeken, Poerba sari een voegzame omgeving te verschaffen.	160
XIII.	Zijn moeder ontbiedt daartoe de vier wijzen, wier macht grooter is dan die der goden, welke die taak op zich nemen en een gouden	163

No.		blz.
	paleis doen nederdalen.	
XIV.	Door Loetoeng kasaroeng's goddelijke moeder wordt middels haar tranen een badplaats voor Poerba sari geschapen.	164
XV.	Zij verwekt zwoelte, die Poerba sari naar een bad doet ver-
langen.	165
XVI.	Poerba sari baadt zich en verrijst schooner dan ooit te voren, vervolgens hult zij zich in de haar eveneens uit den hemel verschaftte gewaden en gebruikt sirih; Loetoeng kasaroeng wordt op haar verliefd, doch zijn tijd is nog niet gekomen.	165
XVII.	Poerba rarang zendt den Lengser tot Poerba sari om haar op straffe des doods te gelasten de Baranang siang af te dammen, daar zij, Poerba rarang, ter vischvangst wenscht te gaan.	170
XVIII.	Dewijl Poerba sari zelf daartoe onvermogen is, vraagt zij Loetoeng kasaroeng om hulp; deze gaat andermaal naar zijn moeder in de hemel om bijstand.	172
XIX.	De vier wijzen, opnieuw door die godin ontboden ter verrichting van dit werk, volbrengen het in één nacht.
Poerba sari gaat naar de afdamming, na Loetoeng kasaroeng opgedragen te hebben haar verblijf te bewaken; aangekomen, zet zij zich aan het bovineinde van den dam.	173
XX.	Poerba rarang begeeft zich, vergezeld van haar vijf zusters en haar verloofde, Indradjaja, naar het afgedamde wed. Men werpt de netten maar geen visch wordt gevangen. Daarentegen komt een krabbe te voorschijn, die Poerba rarang in de lip knijpt.	175
XXI.	Loetoeng kasaroeng verlaat heimelijk Poerba sari's verblijf. Bij de afdamming gekomen, neemt hij zijn menschelijke gestalte aan en verzekert zich van de <i>kantjra</i> met gouden schubben, te voren door de wijzen daarin verborgen. Dan gaat hij tot Poerba rarang.
Zij verliefd op den schoonen jongeling en vraagt zijn naam. Hij geeft voor Goeriang van Kaoeng loeöek te zijn. Poerba rarang wenscht de visch; hij staat deze niet af als bestemd voor Poerba sari. Dan gaat Goeriang naar het bovineinde van den dam ter ontmoeting van Poerba sari en biedt haar de <i>kantjra</i> aan. Poerba rarang's hartstocht ontwaakt.	177

No.		blz.
	Goeriang verneemt naar Poerba sari's naam; zij noemt dezen en verhaalt daarop hoe zij door Poerba rarang's gevolg gehoond wordt.	
XXII.	Poerba rarang gebiedt haar vijf zusters, Poerba sari den visch te gaan ontrukken. Poerba leuih heeft medelijden met haar en weigert. Daarop gaan Poerba rarang en de vier overigen Poerba sari te lijf; zij slingeren haar tegen den grond en ontnemen haar den visch.	179
XXIII.	Dit ziet de moeder van Loetoeng kasaroeng uit den hemel. Deswegen beveelt zij den oudsten wijze de gestalte van een gele krab aan te nemen en Poerba sari te hulp te komen. De krab knijpt Indradjaja, waarop het gezelschap huiswaarts gaat om hem te verbinden.	180
XXIV.	De wijze vaart weer ten hemel.	181
XXV.	Ook Poerba sari gaat naar haar verblijf om Loetoeng kasaroeng het voorgevalene te verhalen. Dan kookt zij rijst en eet met hem, hetgeen hem noopt zijn handen te vertoonen.	181
XXVI.	De Lengser wordt wederom tot Poerba sari gezonden om haar te bevelen naar het bosch te gaan, ter opsporing van een waskleurigen, wilden stier. Poerba sari's leven is de inzet.	185
XXII.	Poerba sari vraagt weer den Loetoeng om hulp; hij zegt deze niet te kunnen verschaffen, dus moet zij alleen op de vangst; Poerba sari gaat boschwaarts.	186
XXIII.	Heimelijk verlaat ook nu de Loetoeng haar verblijf. In het bosch gekomen, neemt hij de gestalte aan van een oud dorps hoofd aan en ontmoet Poerba sari, weenend uit vrees voor den stier, onder een gordaboom. Dan vraagt hij haar een paar hoofdharen om den stier te bezweren; onmiddellijk is deze zoo mak als een lam.	187
XXIX.	Poerba sari leidt den stier stadwaarts. Poerba rarang ontvangt hem en beloont Poerba sari slechts met scheldwoorden. Deze gaat daarop huiswaarts om den Loetoeng het gebeurde te melden.	189
XXX.	Ook de stier wordt door Poerba rarang uitgemaakt, waarop deze al wat onder zijn bereik komt vernielt en vervolgens ontvlucht. Deswegen gelast Poerba rarang den Lengser alweer tot Poerba sari te gaan en haar op te dragen zeven heuvels tot den aanleg van een	190

No.		blz.
	<i>hoema</i> schoon te kappen. Ook nu klaagt Poerba sari den Loetoeng haren nood.	
XXXI.	Loetoeng kasaroeng stijgt weer omhoog en vraagt zijn moeder om uitkomst.	193
XXXII.	De moedergodin roept de veertig goden, de veertig schikgodinnen en de vier wijzen bijeen om Poerba sari's taak ten uitvoer te leggen.	196
XXXIII.	Een regen van gereedschappen daalt neder; trang, treng, trong houwten deze om strijd en dra ligt de <i>hoema</i> onzichtbaar schoongekapt.	196
XXXIV.	De boedjangga's worden door Loetoeng kasaroeng bedankt; blijft over het verbranden van het hout.	197
XXXV.	Poerba rarang wenscht ook te kappen; de arbeid wordt door overstroming onderbroken.	198
XXXVI.	Poerba sari offert wierook en vraagt vuur van den hemel	199
XXXVII.	Het vuur komt omlaag en verbrandt het hout op Poerba sari's <i>hoema</i> . Dan maken de wijzen zeven oogsthutten en voorzien die van gereedschappen en muziekinstrumenten.	199
XXXVIII.	Loetoeng kasaroeng bedankt weer de wijzen; nu moet er gepoot worden.	200
XXXIX.	Ook Poerba rarang kapt haar <i>hoema's</i> ; het afbranden wordt door regenslag belemmerd, het pooten van den aanplant door droogte.	201
XL.	De moedergodin zendt een milden regen om Poerba sari's aanplant — rijst uit den hemel — te besproeien en draagt Pohatji Girang tjandoli op de plichtplegingen bij den aanvang van het planten te vervullen.	202
XLI.	Poerba rarang gaat aan het uitzaaien; een deel van het zaad wordt door den wind verstrooid en door de vogels opgepikt.	205
XLII.	Pohatji Girang tjandoli wordt door de moedergodin nogmaals naar Poerba sari's veld gezonden om de verschillende namen der rijpende rijst te doen leeren kennen.	208
XLIII.	Loetoeng kasaroeng huldigt de gezette rijst.	208

No.		blz.
XLIV.	Girang tjandoli spoort de rijst tot rijpen aan.	209
XLV.	Pohatji Girang tjandoli onderwijst het maken der aanvangstee- kenen tot den oogst, het busselen der rijst en de daarbij behoo- rende formulieren.	209
XLVa.	Loetoeng kasaroeng huldigt de rijpe rijst en vervaardigt van de eerste halmen de rijstmoeder en haar gemaal.	212
XLVI.	De wijzen manifesteren zeven rijstschuren, regelen den aanleg der opstellingsplaats en vullen ze met de geëogste rijst.	213
XLVII.	De wijzen gaan weer hemelwaarts.	214
XLVIII.	Thans gaat de moedergodin zelf tot Poerba sari om haar de verschillende namen der onderdeelen van de rijstschuur mede te deelen benevens de verbodsbepalingen en zoo ook in het halen van rijst uit de schuur, het stampen en weven te onderwijzen.	215
XLIX.	Poerba rarang wenscht te oogsten en draagt den Lengser op een bergplaats te maken; het gewas met steel en al wordt middels grasmessen afgesneden.	219
L.	Lengser wordt door Poerba rarang opgedragen Poerba sari's schuren te gaan opnemen. Ze zijn behoorlijk; die van Poerba ra- rang daarentegen gelijken een stal. Dus meldt hij haar en krijgt dan last Poerba sari tot een wedstrijd in sprijsbereiding en het vervaardigen van heupdoeken en voorhangen in te dagen.	220
LI.	Loetoeng kasaroeng gaat weer naar den hemel tot vragen van bijstand aan zijn moeder ter vervaardiging van dit eten en die weefsels.	223
LII.	Poerba rarang laat voedsel klaar maken benevens dertig heupdoe- ken en drie voorhangsels weven. Daarop beveelt zij den Lengser Poerba sari stadwaarts te roepen; tegelijkertijd ontbiedt hij den Djaksa, tevens beul.	
	Vergezeld van den aap verschijnt Poerba sari doch zonder de bedongen eetwaren en weefsels.	
	De Djaksa veroordeelt Poerba sari, doch de goden zenden uit- komst in den vorm van vijfenzestig heupdoeken en zeven voor- hangsels; een karbouw wordt gekookte rijst.	

Dan houden Poerba sari en Poerba rarang een zevenvoudigen-wedstrijd, die ten nadeele van de laatste uitvalt. Vervolgens meten zich beider gelieven in welgemaaktheid; de Loetoeng blijft in de minderheid.

Thans echter is zijn tijd vervult; de goden gedogen, dat hij zijn apenhuid aflegt en als Goeroe Minda te voorschijn treedt.

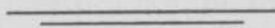
Onmiddellijk wordt hij door het landsvolk gehuldigd en tot vorst aanvaard; hij verandert zijn naam in dien van Goeroe Minda Patandjala, den gelukzaligen vorst Patandjala.

Poerba rarang en haar vier zusters worden tot veehoedsters vernederd; Indradjaja wordt grasnijder en moet zich van een looden mes bedienen.

Poerba leuih evenwel wordt beloond en den Patih tot vrouw gegeven; Mama Lengser wordt plaatselijk hoofd.

LIII. De wijzen doen Poerba sari's paleis en rijstschuren naar de 241 stad verhuizen.

LIV. De naam der stad zal voortaan Pakoean kalangan zijn. Het land 242 viert feest wegens het huwelijk van Poerba sari en Goeroe Minda.

EUSINA.

No.		Ina.
I.	Radjahna.	135.
II.	Boeboeka; Poerba sari sareng saderekna anoe genepan. . . .	136.
III.	Mimiti; pasiksaän Poerba sari.	138.
IV.	Poerba sari diboeang.	138.
V.	Loengsoerna Goeroe Minda Kahjangan miroepa Loetoeng kasa- roeng.	140
VI.	Aki panjoempit diparentah koe ratoe ngala loetoeng ka leu- weung.	141
VII.	Loetoeng kasaroeng njerahkeun maneh kana tangan Aki pa- njoempit.	142
VIII.	Loetoeng kasaroeng di imahna Aki panjoempit; diteda koe maneh ka Soenan amboe di langit pitempateun anoe pantes pikeun Aki pa- njoempit.	146
IX.	Loengsoerna bale kantjana; Loetoeng kasaroeng dibawa koe Aki panjoempit ka nagara; moelangna Aki panjoempit; malikan Aki pa- njoempit ka imahna.	146
X.	Loetoeng kasaroeng di padaleman ratoe; diselehkeun ka poetri anoe genepan; ngaroeksakkeun pakara ninoen poetri.	152
XI.	Koe Loetoeng kasaroeng dipaling pakeanana poetri anoe marandi, toe- loej Loetoeng kasaroeng diboeang ngareudjeungan Poerba sari.	157
XII.	Poerba sari sareng Loetoeng kasaroeng. Poerba sari disirep koe Loetoeng kasaroeng. Loetoeng kasaroeng ngapoeng ka manggoeng bade neneda ka Soenan amboe pikeun misalin Poerba sari.	160
XIII.	Soenan amboe njaoer ka boedjangga opat, noe leuih pangawasa ti dewata, pikeun misalin Poerba sari; ditarima koe boedjangga sa- reng ngaloengsoerkeun bale kantjana.	163

No.		lna.
XIV.	Soenan amboe tjaroeloek tjimata ngadjadikeun tampian Poerba sari.	164
XV.	Koe Soenan amboe didjadikeun panas hareudang, soepaja Poerba sari hajangeun mandi.	165
XVI.	Poerba sari teroes mandi, djadi geulis kawanti-wanti, toeloej dangdan pakean anoe ti langit, ngalemar. Loetoeng kasaroeng tjinta ka Poerba sari, tapi tatjan datang ka mangsana.	165
XVII.	Poerba rarang miwarang si-Lengser mendakan Poerba sari, dipe-rih pati mendet parakan Baranang siang sabab hajang ngetjrikan.	170
XVIII.	Koe sabab Poerba sari teu bisa marak, menta toeloeng ka Loetoeng kasaroeng; Loetoeng kasaroeng teroes deui ka langit bade menta dipangmendetkeun Baranang siang ka Soenan amboe.	172
XIX.	Soenan amboe njaoer deui ka boedjangga opat pikeun mendet parakan; di djero sapeuting geus bisa saät.
Poerba sari ka dinja ka parakan; sanggeusna, dititah djaga imahna Loetoeng kasaroeng.
Ari geus datang, tjitjing bae di hoeloe parakan.	173
XX.	Poerba rarang angkat ka parakan, diiring koe poetri anoe limaän sareng mas kabeureuh Indradjaja. Teroes pada ngetjrikan tapi taja laoečna, anoe aja ngan kapiting bae noe njapit kana biwirna Poerba rarang.	175
XXI.	Loetoeng kasroeng maling-maling angkat ti tempat Poerba sari. Datang ka parakan miroepa djelema. Teroes njokot ti parakan kantjra belang anoe sisit emas noe diampihkeun di dinja ti heula koe boedjangga. Toeloej los mendak Poerba rarang.
Poerba rarang tjinta ka noe kasep; ditanja ngaran. Tjek manehna Goeriang Kaoeng loeöek. Dipenta laoečna tapi teu dibikeun koe sabab laoečna bakal indang. Toeloej Goeriang ka hoeloe parakan manggih Poerba sari djeung dibikeun laoečna; Poerba rarang timboeroean.
Loetoeng menta ngaran ka Poerba sari; Poerba sari dibere njaho; toeloej njarita koemaha dipojok koe oerang Poerba rarang.	177

No.	Ina.
XXII.	179
Poetri anoe limaän koe Poerba rarang diadjak ngareboet laekna Poerba sari. Dikaroenjakeun koe Poerba leuih; datang ka dipatoren- djangkeun koe Poerba rarang djeung opatan; laekna ditjokot koe limaän.	
XXIII.	180
Koe Soenan amboe katingali Poerba sari didjengkangkeun koe saderekna; disaoer Ki boedjangga miroepa kapiting koening pikeun noeloeng Poerba sari. Koe eta kapiting teh mas kabeureuh Indradjaja ditjapit; Poerba rarang djeung pangiringna baralik kabeh bakal ngoe- baran Indradjaja.	
XXIV.	181
Ki boedjangga moelang ka sawargaloka	
XXV.	181
Poerba sari angkat ti parakan njaritakeun ka Loetoeng kasaroeng prakara laek tea. Toeloelj ngedjo madang djeung boedjangna loe- toeng; Loetoeng kasaroeng nembongkeun leungeunna.	
XXVI.	185
Lengser dipiwarang deui koe Poerba rarang nitah ka leuweung neangan banteng lilin. Moen teu beunang banteng teh koe Poerba sari, tangtoe dipaehan.	
XXVII.	186
Poerba sari menta deui toeloeng ka boedjangna loetoeng. Tjek manehna teu bisa, datang ka koedoe diteangan koe Poerba sari so- rangan. Poerba sari teroes ka leuweung.	
XXVIII.	187
Loetoeng kasaroeng deui maling-maling angkat ti tempatna Poerba sari. Datang ka leuweung miroepa Aki koewoe, kapanggih Poerba sari tjeurik sieuneun banteng dihandapeun tangkal gorda. Koe Aki koewoe dipenta Poerba sari ramboetna sakoeren bakal pidjimateun banteng; teroes bantengna taloek djadi djinak.	
XXIX.	189
Koe Poerba sari bantengna dibawa ka nagara. Bantengna di- tarima koe Poerba rarang barina Poerba sari ditjarekan. Toeloelj Poerba sari moelang ka tempatna mopojankeun prakara banteng ka boedjangna loetoeng.	
XXX.	190
Banteng lilin ditjarekan koe Poerba rarang, datang ka bantengna ngaroeksakkeun saeusi nagara, toeloelj loempat.	
Si-Lengser dititah deui koe Poerba rarang manggihan Poerba sari, pikeun dipiwarang njatjar hoema palega-lega toedjoeh pasir. Koe sabab Poerba sari teu bisaun njatjar hoema, Loetoeng ngapoeng deui ka manggoeng bade mementa ka Soenan amboe pikeun njatjar hoema.	

No.		lna.
XXXI.	Loetoeng kasaroeng neneda deui ka Soenan amboe toeloeng njatjar hoema.	193
XXXII.	Koe Soenan amboe dikoempoelkeun dewata opat poeloeh, pohatji opat poeloeh, boedjangga opat, pikeun ngadjoengdjoengkeun Poerba sari.	196
XXXIII.	Breg hoedjan pakarang; trang, treng, trong paädoe pada pakarang, linjih ambrin hoema Poerba sari.	196
XXXIV.	Boedjangga dinoehoenkeun koe Loetoeng kasaroeng; kari hoe-roeëun bae.	197
XXXV.	Poerba rarang rek njatjar oge; pagaweanana diheuleutan koe bandjir.	198
XXXVI.	Poerba sari ngoekoes, menta seuneu ti langit	199
XXXVII.	Loengsoerna seuneu ti langit datang ka kahoeroean tjatjaran Poerba sari. Boedjangga njeun toedjoeh saoeng toeloelj dieusian koe paparabotan djeung tatabeuhan.	199
XXXVIII.	Sanghjang loetoeng nganoehoenkeun ka boedjangga; kari aseuk-aneun bae.	200
XXXIX.	Poerba rarang ngahoeroean tjatjaranana; pagaweanana diheuleutan koe hoedjan. Toeloelj ngaseukan sarta hoemana keuna koe halodo.	201
XL.	Soenan amboe ngaloengsoerkeun hoedjan leulik djeung miwarang ka Pohatji Girang tjandoli manggihan hoemana Poerba sari pikeun miwoeroek mipoehoen.	202
XLI.	Poerba rarang rek ngaseuk; saparo binihna diparatjokan koe manoek djeung kabawa koe angin.	205
XLII.	Pohatji Girang tjandoli dipiwarang deui koe Soenan amboe miwoeroek di hoema Poerba sari sagala ngaran pare anoe keur ngadjadi.	208
XLIII.	Koe Sanghjang loetoeng dipoedji pare sangga	208
XLIV.	Koe Pohatji Girang tjandoli diwoeroek di hoema Poerba sari sagala njawenan, njangreudan djeung djampena.	209
XLV.	Girang tjandoli loengsoer deui ngadjangdjawokan pare soepaja poelih.	209

- No. Ina.
- XLVa. Koe Sanghjang loetoeng dipoedji deui pare beungbeurat sangga, 212
toeloej parena diboeat sarta ngoeroeskeun iboe pare.
- XLVI. Boedjangga ngaloengsoerkeun leuit toedjoeh ngabandoeng, toe- 213
loej dioeroeskeun karang leuit djeung leuitna dieusian.
- XLVII. Boedjangga maroelang ka manggoeng 214
- XLVIII. Loengsoer Soenan amboe ka tempatna Poerba sari pikeun nga- 215
djaran Poerba sari sagala ngaran bagian leuit djeung pamalina,
njokot beas, noetoe katoet ninoen.
- XLIX. Poerba rarang rek miboeatan pepelakanana, si-Lengser dipiwa- 219
rang nitah njeun leuit. Toeloej diboeat, nja eta ngaritan sagala
pepelakan djeung djaramina.
- L. Koe Poerba rarang si-Lengser dipiwarang mariksa leuit Poerba 220
sari. Leuitna dipariksa sarta koe manah; leuitna Poerba rarang ka-
was ranggon. Kitoe dipopojankeun ka Poerba rarang, datang ka
dipiwarang deui koe Poerba rarang marentahkeun Poerba sari pa-
doe olahan, kasang djeung samping.
- LI. Sanghjang loetoeng ngapoeng deui ka manggoeng neneda ka 223
Soenan amboe ditoeloeng olahan, kasang djeung samping.
- LII. Koe Poerba rarang didjieun olahan, samping tiloe poeloeh, kasang
toedjoeh laboehan. Geus kitoe, si-Lengser dipiwarang njaoer Poerba
sari ka nagara; djeung deui koe Poerba rarang disaoer Djaksa na-
gara nja eta toekang ketok.
- Toeloej Poerba sari djeung Sanghjang Loetoeng ka nagara teu
mawa naon-naon.
- Koe Djaksa Poerba sari dihoekoem tatapi weleh da koe dewata
diloengsoerkeun sampingna sawidak lima, kasangna toedjoeh la-
boehan; loengsoer sangoe miroepa moending.
- Toeloej Poerba sari djeung Poerba rarang ngadoe toedjoeh
prakara; Poerba rarang eleh. Toeloej pakasep-kasep beubeureuh;
Indradjaja anoe meunang, Loetoeng eleh.
- Ti dinja Sanghjang loetoeng koe dewata dibikeun ngagedogkeun
raksoekanana ngadjadikeun kakasepan Goeroe Minda.

No.

Ina.

Goeroe Minda diangkat radja djeung salin djenengan djadi Goeroe Minda Patandjala, ratoe Patandjala seda.

Poerba rarang djeung adina dihoekoem koedoe ngadjadi boedak angon; Indradjaja djadi toekang ngarit, make arit timah.

Poerba leuih digandjaran, diangkat istrina Patih; Mama Lengser diangkat djadi kokolot nagara.

LIII. Koe Boedjangga padaleman djeung leuitna anoe di pipir goe- 241
noeng dipindahkeun ka nagara.

LIV. Ngaranna nagara disalin koe Poerba sari djadi Pakoean kala- 242
ngan. Koe nagara dipestakeun ngahormat panganten Poerba sari Goeroe Minda.

